

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
9 F
41

M. TULLII CICERONIS

SELECTAE ORATIONES

M. TULLII
CICERONIS
SELECTAE
ORATIONES

Ad exemplar probatissimorum
Codicum expressæ,

CUM

CHRISTOPHORI CELLARII

Argumentis, Rhetorico artificio, & verborum,
rerum, ac rituum Interpretationibus,

ATQUE HIS

QUINTA EDITIONE AUCTIORIBUS

Additus est Index Adnotationum.

EDITIO SECUNDA ITALICA.

PISAURI; MDCCXLIII.

Typis Nicolai Gavelli.
Superiorum Permissu.

Quod est Oratoris proprium, apte, distincte, ornate dicere (quoniam in eo studio ætatem consumpsi) si id mihi assumo, videor id meo jure quodammodo vendicare.

Cicero de Offic. lib. pr. cap. 1.

PRAEFATIO

Primæ Editionis

AD LECTOREM.

QUid præſtitum ſit hac nova Orationum Ciceronis editione, paucis te, LECTOR, perdocebo. Operam dedi, ut quam emendatiſſimæ M. Tullii Orationes prodirent. Præter enim probatioris notæ libros, Criticorum quoque, Gruteri, Mureti, Lambini, Hotomanni, aliorumque animadverſiones, e membranis optimæ fidei depromptas, in conſilium advocavi, quo factum eſt, ut ſæpe novam præ ſe faciem, quas edidimus, orationes ferant, & a vulgatis haud raro diſſentiant. Rationem ſi quæras diſſenſus hujus, adeas velim Gruterianum Ciceronis Opus, quod Criticas animadverſiones, etſi non omnes, tamen plurimas, quas ſecuti ſumus, exhibet. Ad Orationum delectum quod attinet, facile concedet doctiſſimus quiſque, elegantiſſimas eſſe ex omnibus Ciceronianis, quas hic in lucem cum Notis noſtris emittimus, ſive dicendi genus & ſtilum reſpiciat, ſive Rhetoricam utilitatem, cum hic ubertim invenire liceat, quæ in tribus Rhetorum Dicendi Generibus proponuntur; & quidem exemplis ejuſmodi ſtabilita, quæ veris Figurarum, atque Troporum luminibus il-

lu-

luſtrantur. Unamquamque Orationem in partes incidimus, tum majores, quæ *Capita* vocantur, quibus principes Philologorum, *Bœclerus*, *Berneggerus*, *Freinshemius*, & alii uſi ſunt; tum minores (*Numeros* appellant) *Maſenio* in primis, in Oratoria Palæſtra, frequenter uſurpatas. *Notas* ſubjecimus pagellis ſingulis, non quidem *Criticas*, quæ Scholaſticorum captum excedunt; ſed *Philologicas*, ex ipſis fontibus Romanæ, Græcæque antiquitatis derivatas. Denique, quæ præcipue Orationis partes ſunt, *Argumentum* & *Diſpoſitionem*, nova methodo elaboratas, addidimus, ne quid ſuperſit, quod impedimento poſſit adoleſcentibus eſſe, niſi ſibi & induſtriæ ſuæ ipſi, quod nolim, defuerint. Vale; Lector optime, & ſtudiis noſtris fave.

SYL-

SYLLABUS ORATIONUM.

M.T. CICERONIS ORATIO Pro Sexto Roscio Amerino

ARGUMENTUM.

SYllano tempore Sex. quidam Roscius, dives municeps Amerinus, XIII, prædiorum possessor, cum Romæ esset, post cœnam a propinquo T. Roscio Magno, gladiatore, quo cum inimicitiæ illi veteres fuerant, occisus est. Cædes ante lucem maximo itinere per Mallium Glauciam, clientem T. Roscii, fratri Roscio Capitoni Ameriam nunciatur, qui extemplo rem ad Chrysogonum, Syllæ potentem libertum, in castra Volaterras defert. Consilium ineunt invadendi bona interfecti Roscii, & , quasi in numero proscriptorum ille fuisset, bona ejus parvo a Sylla emit Chrysogonus, & tria ex iis prædia Capitoni dat: in reliquas fortunas alter Roscius Chrysogoni nomine impetum facit. Sex. Roscium filium, patrimonio ejectum, quod insidiis non poterant, (Romam enim aufugerat ad Cœciliam, nobilem feminam) legibus subvertere instituunt. & conducto accusatore Erucio paricidii accusant, quem Cicero adolescens coram M. Fannio judice ita defendit, ut & reus absolveretur, & ipse maximam adsequeretur

gloriam. Syllæ autem metu, quem hoc ipso graviter offenderat: in Græciam secessit Cicero, ut philosophiæ atque eloquentiæ operam majorem daret.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Ad Statum Conjecturalem pertinet Oratio, quia in quæstione erat, an Sex. Roscius patrem occiderit: *quod Cicero defensor negat*. EXORDIUM *a personis, Ciceronis se extenuantis usque ad n. 5. Chrysogoni adversarii potentis, usque ad n. 10. judicis æquitatem spirantis, ad n. 14. petitum est*. NARRATIO *rem gestam recenset usque ad n. 35.* PROPOSITIO *tria continet, 1. Crimen parricidii diluendum esse. 2. Audaciam Rosciorum infringendam. 3. Chrysogoni potentiæ resistendum, n. 35. 36.* CONFIRMATIONIS *tres partes sunt, I. Sex. Roscium non esse parricidam, quia* nec voluit: *quippe homo integris moribus, n. 39. patri suo dilectus n. 41. &c. Fit triplex digressio, ad laudem vitæ rusticæ n. 47. seqq. ad officium accusatoris n. 55 ad horribilem gravitatem parricidii describendam n. 62. seqq.* Nec potuit *occidere, quod Romæ non fuit, nec familiares ibidem habuit n 73 74. &c. II. Pars Confirmationis in T. Roscium retorquet crimen, n. 83. quod is &* voluerit *occidere, utpote lucri cupidus, avarus, egens, audax, n. 86. &c.*

ad-

addita similitudine latrantium canum, quæ accusatorem Erucium exagitat, n. 90. &c. & p tur-rit, quia Romæ fuerat & sicarius, n. 92 &c etiam signa *adsint non dubia, Glauciæ iter inusitatæ celeritatis, n. 96. & Capitonis ad Chrysogonum n. 105. communio prædiorum n 108. Digreditur jam ad legatorum officium, n. 111. atque etiam ex eo auget suspicionem criminis, quod servorum testimonia de industria declinent Roscii, n. 119. III. Pars Confirmationis negat jure venisse Roscii bona, quod proscriptus nunquam fuit, n. 124 &c. nec ille proscriptionis tempore occisus est, n. 128. Deinde luxum & fastum Chrysogoni describit a n. 123. & extrema imminere populo Rom. ostendit, si improbis tantum liceat in innocentes, n 138. usque 143.* CONCLUSIO *movet* misericordiam *per prosopopœjam, quia reus introducitur Chrysogonum orans, ut sibi omnibus spoliato vitam liceat retinere, n. 143. ad 146. Deinde* indignationem *per apostrophen, n 146 Denique* pudorem, *admonendo judices officium, n. 150. 151 &* metum, *quod crudelitas priore gravior futura sit, nisi mature obviam eatur audaciæ, n. 153.*

CRedo ego vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi se- 1

deant, ego potissimum surrexerim, qui 1. neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam, putant oportere defendi: 2. defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adsint propterea, quod officium sequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime. At, tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim:

2 Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo: si verbum de repub. fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur. Ego etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque

1. *Neque ætate)* fuit enim XXVII. annos natus, quod contra alios defendit Gellius XV. 28. Gruterus verba, *neque ætate*, expunxit: legunt autem Manutius, Lambinus, alii. 2. *Defendere non audent*: & post: *periculum metuunt)* propter Chrysogonum Syllæ libertum, aut ipsum potius Syllam. *Plutarch. in Cic.*

que in vulgus emanare poterit. Deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem; neque temere dicto concedi, propter ætatem & prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea,
quod nondum ad rempub. accessi, vel 3
ignosci adolescentiæ meæ poterit: tametsi non modo 3. ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est.
Accedit illa quoque causa, quod a 4
cæteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam.

II. His de causis ego huic causæ patronus extiti, non electus unus,
qui maximo ingenio; sed relictus ex 5
omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset.

3. *Ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo &c*) Hoc significat: si quid ad Syllam quasi liberius dictum perfertur, non modo ei, qui dixerit, non ignoscitur, sed etiam incognita causa damnatur. *Fr. Hotoman.*

Forsitan quæratis *al.* quæretis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot ac tales viros impediat, quo minus pro capite & fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta
6 non est. Quæ res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt 4. sexagies: quæ de viro fortissimo & clarissimo L. Sylla, quem honoris causa nomino, duobus 5. millibus nummum se *al.* sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque præclaram nullo jure invaserit: quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare, atque officere videatur; deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum

4. *Sexagies*) i. e. valent sexagies centena millia sestertium: secundum supputationem Budæi 150000. coronatorum 5. *Duobus millibus nummum*) Budæo sunt 50. coronati. Millia enim nummum, seu sestertium, supputat 25. coronatis, Plutarchus vero in Cic. δισχιλίων δραχμῶν *octo millibus nummum* emisse Chrysogonum tradit, Ad. infra n. 21.

plum & copioſum poſſe obtinere:
damnato & ejecto ſperat ſe poſſe,
quod adeptus eſt per ſcelus, id per
luxuriam effundere atque conſume-
re. Hunc ſibi ex animo ſcrupulum,
qui ſe dies noctesque ſtimulat ac
pungit, ut evellatis, poſtulat: ut ad
hanc ſuam prædam tam nefariam
adjutores vos profiteamini. Si vobis 7
æqua & honeſta poſtulatio videtur,
judices, ego contra brevem poſtula-
tionem affero, & quomodo mihi per-
ſuadeo, aliquanto æquiorem.

III. Primum a Chryſogono peto,
ut pecunia fortuniſque noſtris con-
tentus ſit, ſanguinem & vitam ne
petat: deinde a vobis, judices, ut
audacium ſceleri reſiſtatis, innocen-
tium calamitatem levetis, & in
cauſa Sex. Roſcii periculum, quod
in omnes intenditur, propulſetis. 8
Quod ſi aut cauſa criminis, aut facti
ſuſpicio, aut quælibet denique vel
minima res reperietur, quamobrem
videantur illi nonnihil tamen in 6.
deferendo nomine ſecuti: poſtremo,
ſi præter eam prædam quam dixi,
quidquam aliud cauſæ inveneritis;
non recuſamus, quin illorum libi-
dini Sex. Roſcii vita dedatur: ſin
aliud agitur nihil, niſi ut iis ne
quid deſit, quibus ſatis nihil eſt: ſi

A 4 hoc

6. *In deferendo nomine*) in accuſando. Vid.
n. 28.

hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat; nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque 7. jurandum id adsequantur, quod antea ipsi scelere & ferro adsequi consuerunt? Qui ex Civitate in Senatum propter dignitatem, ex Senatu in hoc 8 Consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis suis metuere, atque horrere debent: verum etiam ut spoliis Sexti hoc judicio ornati auctique discedant?

9 IV. His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque satis me commode dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, & vestra dignitas, & vis adversariorum,

7. *Jusque jurandum)* *jurabant in leges judices, ut obstricti religione judicarent.* 8. *In hoc Consilium)* Collegium judicum, hic ex Senatoribus lectum, interdum ex equitibus, aut tribunis ærariis. Plin. 33. 5. Sueton. Jul. 41.

rum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro & obsecro, judices, ut attente bonaque cum venia verba
mea audiatis. Fide sapientiaque ve- 10
stra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio & industria, judices: sin a vobis (id quod non spero) deserar: tamen animo non deficiam, & id, quod suscepi, quoad potero, perferam: quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quo-
que magnopere 9. M. Fanni, quæso, 11
ut, qualem te jam antea populo R. præbuisti, cum huic 10. idem quæstioni judex præesses, talem te & nobis, & populo Rom. hoc tempore impertias.

V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut acria ac severa judicia fiant, intelligis. Longo 11. intervallo judicium inter sicarios

9 *M. Fanni)* Hic prætor erat & præses judicii. 10 *Huic idem quæstioni judex præesses)* cum accusaretur Sex. Roscius, inter accusationem enim & defensionem plerumque dies aliquot interveniebant. 11. *Longo*

hoc primum committitur, cum interea cædes indignissimæ maximæque factæ sint. Omnes hanc quæstionem, te prætore, de manifestis ma-
12 leficiis quotidianoque sanguine, haud remissius sperant futuram. Qua vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt: ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis: ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis: ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem & scelus & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, 12. inter ipsa subsellia cædes futuræ sint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur,
13 nisi ut id fieri liceat? Accusant ii qui

.in

intervallo temporis, quo cædes a Syllanis & Marianis innumeræ factæ sunt, nemo cædis condemnatus est, quia Syllæ tyrannis sustulerat judicia. 12. *Inter ipsa subsellia*,) judicii locum subselliis distinctum, quæ judices, testes, accusatores aliosque capiebant, & in minoribus judiciis (puta Tribunorum, Triumvirorum, Quæstorum) ipsum præsidem: Prætor vero, majora judicia exercens, non in subseliis, sed in curuli sella præsidebat. Vid. Asconius Pedianus in Divinat. Verrin. cum notis Manutii.

in fortunas hujus invaſerunt: cauſam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sex. Roſcii bono fuit: cauſam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſumme cupierunt: cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, ne hic ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos 13. populus poſcit: cauſam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat. Atque
ut facilius intelligere poſſitis, judices, 14
ea, quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quam hæc ſunt, quæ dicimus; ab initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reipub. calamitatem.

VI. Sex. Roſcius, pater hujuſce., 15
14. municeps Amerinus fuit, cum genere, & nobilitate, & pecunia non modo ſui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus;

13. *Quos populos poſcit.*) ſcilicet ad pænam & ſupplicium propter cædes quotidianas. 14. *Municeps)* Gellius 16 13. *Municipes ſunt cives Romani ex municipiis, legibus ſuis & ſuo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur.*

tum gratia atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus & consuetudo: quas, ut æquum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solùm filio reliquit. Nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident: fama & vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.

16 Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisse, tum hoc 15 tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas & salus in 16. discrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus: cum 17. proscriberentur homines, atque ex

15. *Hoc tumultu proximo)* bello civili inter Sylam & Marium. 16. *In discrimen veniret)* propter Marii factionem, qui hostis erat nobilium. 17. *Proscriberentur)* Vellejus 2. 28. *primus ille . . . exemplum proscriptionis invenit*. Nempe in ferali tabula nomina eorum proscribebat, quos occidi volebat, eorumque bona publicari. *Flor.* 3. 21. 25. Et ne putes exsilium solum significari, Appianus 1. Civil. f. 196. hanc vocem Græ-

ex omni regione caperentur ii, qui
adversarii fuisse putabantur; erat ille
Romæ frequens, atque in foro, & in
ore omnium quotidie versabatur,
magis ut exultare victoria nobilita-
tis videretur, quam timere, ne quid
ex ea calamitatis sibi accideret. Erant 17
ei veteres inimicitiæ cum duobus
Rosciis Amerinis, quorum alterum
sedere in accusatorum subselliis vi-
deo: alterum tria hujusce prædia pos-
sidere audio. Quas inimicitias si tam
cavere potuisset, quam metuere so-
lebat, viveret. Neque enim, judices
injuria metuebat. Nam duo isti sunt
T. Roscii, quorum alteri Capitoni
cognomen est, iste qui adest, Magnus
vocatur: homines ejusmodi, alter
plurimarum 18. palmarum vetus ac
nobilis gladiator habetur: hic autem
nuper se ad eum 19. lanistam contu-
lit, qui, cum ante hanc 20. pugnam
tiro esset scientia, facile ipsum ma-
gistrum scelere audaciaque superavit.

VII. Nam cum hic Sex. Roscius 18
esset

Græcæ exponit ἐπὶ θανάτῳ προγραφὴν additque Syllam *præmia percussoribus proscriptorum, latentiumque indicibus proposuisse, pœnam abditos celantibus interminatum.* 18. *Palmarum)* Palmæ gladiatoribus, qui vicerant, in victoriæ signum dabantur, add. n. 84.

19. *Lanistam)* Magistrum gladiatorum. Intelligit autem T. Roscium Capitonem. Vid. n. 102. 20. *Ante hanc pugnam)* ante cædem Sex. Roscii.

esset 21. Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ: cum hic filius assiduus in prædiis esset, cumque se voluntate patris rei familiari vitæque rusticæ dedisset: iste autem frequens Romæ esset, occiditur ad balneas 22. Palatinas rediens a cœna Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat.
19 Verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpæ judicatote. Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens & familiaris istius T. Roscii: & nunciat domum, non filii, sed T. Capitonis inimici: & cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum 23. cisiis pervolavit, non modo, ut exoptatum inimico nuncium primus afferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, telumque paullo ante a corpore extractum ostende-

21. *Ameriæ)* Umbriæ oppidum est, Strab. lib. 5. & Plin. 3. 14. 22. *Balneas Palatinas)* Publicæ balneæ in singulis fere regionibus urbis Romæ erant: Palatinæ vero in dorso collis Palatini, quarum rudera superesse dicuntur. 23. *Cisiis)* Vehiculi genus est. Casaub in Svet. Jul. 57. *Rheda quatuor rotas habebat, ut cisium duas.*

deret. Quatriduo, quo hæc gesta 20
sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Syllæ 24. Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur: bonitas prædiorum, (nam fundos decem & tres reliquit, qui 25. Tiberim fere omnes tangunt) hujus inopia & solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater hujusce Sex. Roscius, homo tam splendidus & gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum, & rusticum, & Romæ ignotum, de medio tolli posse: ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, judices, societas coitur.

VIII. Cum jam proscriptionis men- 21
tio nulla fieret, & cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis 26. studiosissimi nobilitatis

24. *Volaterras)* Etruriæ oppidum antiquum, Etrusci autem Mario faverant, & a Sylla victore redigebantur in ordinem, adeo *ut agros bonaque omnia amiserint*, Sallust. Cat. 28. De Volaterris vero ita epitoma Livii lib. 89. *Volaterras quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem* (Sylla) *accepit*.

25. *Tiberim tangunt)* Ergo fertiliores: & ideo quoque meliores quia Romam inde fructus navigiis deportari poterant. Plinius lib. 5. epist. 6. de villa sua: *Tiberis medios agros secat navium patiens, omnesque fruges devehit in Urbem*.

26. *Studiosissimi nobilitatis)* quia a partibus Syllanis steterat Sex. Roscius pater, cujus bonorum *manceps* i.e. re-

tatis manceps fit Chryſogonus. Tria prædia vel nobiliſſima Capitoni propria traduntur, quæ hodie poſſidet: in reliquas omnes fortunas iſte T. Roſcius nomine Chryſogoni, quemadmodum ipſe dicit, impetum facit. Hæc bona 27. ſexagies H.S. emuntur
22 duobus millibus nummum. Hæc omnia judices, imprudente L. Sylla facta eſſe certo ſcio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita ſunt, & ea, quæ videntur inſtare, præparet: cum & pacis conſtituendæ rationem, & belli gerendi poteſtatem ſolus habeat: cum omnes in unum ſpectent, unus omnia gubernet: cum tot tantiſque negotiis diſtentus ſit, ut reſpirare libere non poſſit; ſi aliquid non animadvertat: cum præſertim tam multi occupationem ejus obſervent, tempuſque aucupentur, ut, ſimul atque ille deſpexerit, aliud hujuſcemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille 28. felix ſit, ſicut eſt; tamen in tanta feli-

redemptor, tanquam proſcripti hominis factus eſt Chryſogonus. 27. *Sexagies H.S.*) i.e. quorum pretium debebat eſſe ſexagies ſeſtertium; ea viliſſimo pretio duobus millibus ſeſtertium, emuntur. Adde ſupr. n. 6.

28. *Felix ſit, ſicut eſt*) Ingens fuit hujus felicitas, ut Senatus quoque ſtatuam illi equeſtrem auratam pro Roſtris poneret hoc titulo: L. CORNELIO SYLLÆ IMPERATORI FORTUNATO. *Appian.* 1. *Civ.* &

felicitate nemo potest esse in magna familia, qui neminem neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, 23
procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in prædia hujus invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena. Multa palam domum suam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus large effuseque donabat: reliqua, constituta auctione, vendebat.

IX. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa 24
simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Roscii crudelissima: Filii autem ejus egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius 29. ne iter quidem ad

& Reines. Inscript. p 448. Unde FELICIS cognomen, Vell. Paterculus 2. 27. *FELICIS nomen adsumsit.* De eleganti formula: *sicut est*, vide quæ ad Nepotis Pelopidam cap. 3. n. 2. notavimus. Adde Livium 7. 35. *Si nox opportuna est eruptionis, sicut est, &c.* 29. *Iter ad sepulcrum.*) Nam in agris veteres sepelie-

ad sepulcrum patrium reliquisset: bonorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi atque honestissimi bonis jactantem ac dominantem T. Roscium. Itaque 30. decurionum decretum statim fit, ut decemprimi proficiscantur ad L. Syllam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum scelere & injuriis: orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt: intelligitur, judices, id quod jam ante dixi, imprudente L. Sylla, scelera hæc & flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobiles allegat iis, qui pe-

liebantur, & spatium certos pedes latum consecrabatur. Cic. Philipp IX. fin. *locum, inquit, sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo in loco videtur, pedes triginta quoque versus resignet, quo Ser. Sulpicius inferatur.* Huc propinqui iter religionis causa faciebant. 30 *Decuriones)* non Magistratus, sed Senatores coloniarum aut municipiorum fuerunt *Suet. Aug.* 101. Horum ergo decretum sic accipiendum est, ut Romæ Senatus consultum. Nec *decemprimi* reipub. præerant, nisi sumtus faciendi causa. Tributis fere exigendis præficiebantur, ut si qua deficerent, ipsi resarcirent. Vid. *Fr. Hotomannus in h. l.*

peterent, ne ad Syllam adirent, & 26
omnia Chrysogonum, quæ vellent,
esse facturum pollicerentur. Usque
adeo autem ille pertimuerat, ut mori
mallet, quam de his rebus Syllam
doceri. Homines antiqui, qui ex sua
natura ceteros fingerent, cum ille
confirmaret, sese nomen Sex. Roscii
de 31 tabulis exemturum, prædia va-
cua filio traditurum: cumque id ita
futurum T. Roscius Capito, qui in
in X. legatis erat, appromitteret, cre-
diderunt. Ameriam re inorata rever-
terunt. Ac primo rem differre quoti-
die, ac procrastinare illi cœperunt:
deinde aliquanto lentius, nihil age-
re, atque deludere: postremo, (id
quod facile intellectum est.) insidias
vitæ hujusce Sex. Roscii parare: ne-
que sese arbitrari posse diutius alie-
nam pecuniam domino incolumi ob-
tinere.

X. Quod is simulatque sensit, de 27
amicorum cognatorumque sententia
Romam confugit, & sese ad Cæci-
liam, 32. Nepotis filiam, quam hono-
ris

31. *De tabulis)* in quibus proscriptorum nomina exstabant, Val. Max. 9. 2. 1 de Sylla: *quatuor millia & septingentos diræ proscriptionis edicto jugulatos in tabulas publicas retulit, videlicet ne memoria tam præclaræ rei dilueretur.* 32. Lambinus ex conjectura Horomanni legit; *Balearici filiam, Nepotis sororem*, sed sine suffragio antiquorum codicum, Vide Gruter.

ris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela & minas, recepit domum: hospitique oppresso jam, desperateque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in pro-
28 scriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciendæ potestatem dari: consilium ceperunt plenum sceleris & audaciæ, ut 33. nomen hujus de parricidio deferrent: ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: denique, ut quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent: ita loqui homines, QUOD 34. JUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN JUDICIUM ADDUCTUS ESSET. Huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bo-

33. *Nomen deferrent)* supra n. 8. 34. Vide dicta ad n. 12. supra.

bonorum venditione, & de ista so-
cietate verbum esse facturum nemi-
nem: ipso nomine parricidii, & atro-
citate criminis fore, ut hic nullo
negotio tolleretur, cum ab nullo de-
fensus esset. Hoc consilio, atque adeo 29
hac amentia impulsi, quem ipsi, cum
cuperent, non potuerunt occidere,
eum jugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde
potissimum, judices, ordiar? aut quod,
aut a quibus auxilium petam? deo-
rumne immortalium? populine Ro-
mani? vestramne, qui summam pote-
statem habetis, hoc tempore fidem
implorem? pater occisus nefarie, do- 30
mus obsessa, ab inimicis bona adem-
ta, possessa, direpta: filii vita infe-
sta, sæpe ferro atque insidiis appeti-
ta. Quid ab his tot maleficiis scele-
ris abesse videtur? tamen hæc aliis
nefariis cumulant, atque adaugent:
crimen incredibile confingunt; testes
in hunc & accusatores hujusce pe-
cunia comparant: hanc conditionem
misero ferunt, (ut 35. optet) utrum
malit, cervices Roscio dare, an insu-
tus in 36. culeum, per summum de-
cus

35. *Ut optet)* suspecta hæc verba & su-
perflua videntur Grutero. 36. *Insutus in
culeum)* vulgo adjiciunt: *supplicium parri-
cidarum*, quæ verba Lambino judice ex
margine in textum irrepserunt. De ipso
vero supplicio infra cap. 25. & 26. sive n.
70.

decus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, (id quod in hac causa est satis) quoniam quidem suscepi, non deest pro-
31 fecto, judices. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes terrores, periculaque impendeant omnia; succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere.
32 Nulla res tanta existat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui, hæc cum videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis: quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roscium?
33 XII. Hominem longe audacissimum

70. cujus originem vide apud Val. Maximum I. 1. 13.; exempla apud Senec. lib 1. de Clem. c.23. Epitom. Livii 68. & Sueton. Aug. 36.

mum nuper habuimus in civitate C. 37. Fimbriam, & quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostræ civitatis, (de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Rom. memoria retinet) diem Scævolæ dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quispiam satis commode posset: ajunt hominem, ut erat furiosus, respondisse, QUOD NON TOTUM TELUM CORPORE RECEPISSET. Quo populus Rom. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quæ tantum potu t, ut omnes 38. cives suos, perdiderit & afflixerit: quos quia servare per 39. com-

Po-

37. *C. Fimbriam)* Narrat etiam Valer. Max. 9. 11. 2. quidquid de Fimbriæ audacia habet Cicero. Et Livii epitome lib. 81 *ultimæ audaciæ hominem.* 38. *Ut omnes cives suos)* Obscurus, si non prorsus suspectus locus est. Vide Hotomannum. Id vero secundum Paraschium videtur significari, quod mortem Scævolæ funestissimarum calamitatum cumulus secutus sit, Mariana sævitia, Syllana proscriptio, & indignissimæ cædes.
39. *Per compositionem)* quod inimicitias

Syl-

positionem volebat, ipse ab iis interemtus est. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriæ non simillimum? Accusatis Sex. Roscium? quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam, per Deos immortales, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. Ita facillime, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid nos sequi conveniat, intelligetis:

35 XIII. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen adversariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt: Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me di-
36 cere oportere intelligo. Quid igitur est? non eodem modo de omnibus? ideo quod prima illa res ad meum offi-

Syllæ & Marii tollere studebat, ipse interfectus est a Marianis.

officium pertinet : duas autem reli-
quas vobis populus Rom. imposuit .
Ego crimen oportet , diluam : vos &
audaciæ resistere, & hominum ejus-
modi perniciosam atque intoleran-
dam potentiam primo quoque tem-
pore extinguere, atque opprimere de-
betis . Occidisse patrem Sex. Roscius 37
arguitur. Scelestum, Dii immortales,
ac nefarium facinus, atque ejusmodi,
quo uno maleficio scelera omnia
complexa esse videantur. Etenim si
id, quod præclare a sapientibus dici-
tur , VULTU SÆPE LÆDITUR
PIETAS : quod supplicium satis acre
reperietur in eum , qui mortem ob-
tulerit parenti? pro quo mori ipsum,
si res postularet , jura divina atque
humana cogebant. In hoc tanto, tam
atroci , tam singulari maleficio, quod
ita raro extitit , ut , si quando audi-
tum sit, portenti ac prodigii simile
numeretur; quibus tandem te, C. Eru- 38
ci , argumentis accusatorem censes
uti oportere? nonne & audaciam ejus,
qui in crimen vocetur , singularem
ostendere: & mores feros , immanem-
que naturam , & vitam vitiis flagi-
tiisque omnibus deditam, & denique
omnia ad perniciem profligata atque
perdita ? quorum tu nihil in Sex. Ro-
scium , ne objiciendi quidem causa ,
contulisti . B XIV.

40. *Complexa*) Passive, præter consuetudinem , sicut *oblita* , *detestata* , & alia .

39 XIV. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus * magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax & sæpe in cæde versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quæ possunt esse in eo, qui, (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio
40 conjuncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? Necesse est enim eam quoque justam, & magnam & perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis & maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, & magnis,
41 & necessariis. Rursus igitur eodem rever-

* Ita unus codex Palatinus: ceteri *major*. Gulielmus conjiciebat *natu major*. Vid. Gruter.

revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret? At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit: neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

XV. Nescio, inquit, quæ causa odii 42
fuerit: fuisse odium intelligo, quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quo modo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non
possum. Quid ais Eruci? tot prædia, 43
tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius 41. ordinis, ex municipiis rustica-

41. *Illius ordinis*) equestris. Qui enim extra Urbem vivebant equites Romani, *in municipiis rusticanis*) filios rem familiarem administrare voluerunt.

sticanis, nonne optatissimum sibi pu-
tant esse, filios suos rei familiari ma-
xime servire, & in prædiis colendis
operæ plurimum studiique consume-
44 re? An amandarat hunc sic, ut esset
in agro, ac tantummodo aleretur [42]
ad villam, & commodis omnibus ca-
reret? Quid si constat, hunc non
modo colendis prædiis præfuisse, sed
certis fundis patre vivo frui solitum
esse? tamenne hæc attenta vita &
rusticana relegatio atque amandatio
appellabitur? Vides, Eruci, quantum
distet argumentatio tua ab re ipsa,
atque a veritate. Quod consuetudine
patres faciunt; id quasi novum re-
prehendis: quod benevolentia fit, id
odio factum criminaris? quod honoris
causa pater filio suo concessit, id eum
45 supplicii causa fecisse dicis. Neque
hæc tu non intelligis, sed usque eo,
quid arguas, non habes: ut non modo
tibi contra nos dicendum putes, ve-
rum etiam contra rerum naturam,
contraque consuetudinem hominum,
contraque opiniones omnium.
XVI. At enim, cum duos filios ha-
beret, alterum a se non dimittebat,
alterum ruri esse patiebatur. Quæso,
Eruci, ut hoc in bonam partem acci-
46 pias. Non enim exprobandi causa,
sed

42. *Ad villam*) in villa, Suet. Claud. 1. *corpus ad urbem devectum*, ubi Casaubonus adnotat: AD *hoc loco valet* IN.

ſed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre 43. certo naſcerere, ex quo intelligere póſſes, qui animus patrius in liberos eſſet: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eo acceſſit ſtudium doctrinæ, ut ne a literis quidem alienus eſſes. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) ſenex ille 44. Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium ruſticum, quam illum alterum, Chæreſtratum? (nam, ut opinor, hoc nomine eſt) alterum in urbe ſecum honoris cauſa habere, alterum rus ſupplicii cauſa relegaſſe? Quid ad iſtas ineptias abis, inquies? Quaſi vero mihi difficile ſit, 47
quamvis multos, nominatim proferre (ne longius abeam) vel 45. tribules, vel 46. vicinos meos, qui ſuos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas aſſiduos eſſe cupiunt. Verum homines notos ſumere, odioſum eſt, cum & illud incertum ſit, velintne hi ſeſe nominari: & nemo vobis magis notus futurus ſit, quam eſt hic Eutychus: & certe ad rem nihil interſit, utrum hunc ego comicum adoleſcen-

43. *Ut patre certo naſcerere*) falſo dicterio infamiam matris Erucii ſignificat, eumque non obſcure ſpurium vocat. 44. *Senex Cæcilianus*) inductus a Cæcilio poeta Comico. 45. *Tribules*) qui ſunt meæ tribus.

46. *Vicinos meos*) Arpinates. Cicero enim Arpinas fuit.

ſcentem, an aliquem ex agro 47. Vejente nominem. Etenim hæc confiсta arbitror a poetis eſſe, ut effiсtos noſtros mores in alienis perſonis, expreſſamque imaginem noſtræ vitæ
48 quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum ſis, ad veritatem, & conſidera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, ſed in his veteribus municipiis, quæ ſtudia a patribus familias maxime laudentur. Jam profeсto te intelliges inopia criminum ſummam laudem Sex. Roſcio vitio & culpæ dediſſe.

XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: ſed permultos & ego novi, &, niſi me fallit animus, unuſquiſque veſtrum, qui & ipſi incenſi ſunt ſtudio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc ruſticam, quam tu probro & crimini putas eſſe oportere, & honeſtiſſimam & ſuaviſſimam eſſe ar-
49 bitrantur. Quid cenſes hunc ipſum Sex. Roſcium, quo ſtudio, & qua intelligentia eſſe in ruſticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honeſtiſſimis, audio, non tu in iſto artificio accuſatorio callidiores, quam hic in ſuo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryſogono videtur, qui huic nullum prædium reli-

47. *Vejente*) Veii Etruriæ urbs olim clariſſima.

liquit; & artificium 48. obliviſcatur, & ſtudium deponat, licebit, quod tametſi miſerum & indignum eſt, feret tamen æquo animo, judices, ſi per vos vitam & famam poteſt obtinere. Hoc vero eſt, quod ferri non poteſt, ſi & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem & multitudinem: & quod ea ſtudioſe coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miſeriæ ſit; quod aliis coluit, non ſibi; niſi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.

XVIII. Næ tu, Eruci, accuſator 50
eſſes ridiculus, ſi illis temporibus natus eſſes, cum ab 49. aratro arceſſebantur, qui conſules fierent. Etenim, qui præeſſe agro colendo flagitium putes, profecto illum Attilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, convenerunt, hominem turpiſſimum, atque inhoneſtiſſimum judicares. At hercule majores noſtri longe aliter, & de illo, & de ceteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima tenuiſſi-

B 4 ma-

48. *Artificium obliviſcatur)* id eſt, agri colendi ſcientiam, quia deerit ei fundus, in quo exerceat artem. 49. *Ab aratro arceſſebantur)* Plin. lib.10.c.13. *Ipſorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri, gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore.* Exemplo adſumit ibidem Attilium Serranum, de quo mox noſter; & L.Quintium Cincinnatum, *illum ab aratro dictatorem*, ut Florus vocat 1.11.12. Adde Livium 3.26.

maque repub. maximam & florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus, & agris, & urbibus, & nationibus rempubl. atque hoc imperium, & populi Rom. nomen auxe-
51 runt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus; sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipubl. sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ temporisque consumserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit: cum præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut revera honestius facere posset.
52 Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci; quod hunc ruri esse patiebatur: Numquid est aliud? imo vero inquit, est. Nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. Nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat: quippe qui ne in oppidum nisi perraro veniret. Domum suam istum non fere

quis-

quisquam vocabat: nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque 50. rure vocaturus esset.

XIX. Verum hæc tu quoque intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus: quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium co-
gitabat. Mitto quærere, qua de cau- 53
sa: quæro, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat, & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret: ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo: ut denique patrem esse sese oblivisceretur: quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbi-
tror. Verum concedo tibi, ut ea præ- 54
tereas, quæ, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium di-

50. *Qui neque urbe viveret*) In loco vexatissimo lectionem ex Codd. Palatinis restitutam sequimur, quæ satis lucis habet. Adde Not. Gruteri.

gnitati illudere. Exheredare filium voluit, quam ob causam? nescio. Exheredavitne? Non. quis prohibuit? cogitabat, cogitabat? cui dixit? nemini. Quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem?

55 Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse: vident omnes, qua de causa huic inimicus venias: sciunt hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & legem 51. Remmiam putares aliquid valere oportere.

XX. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia: veruntamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam: veruntamen, quanquam abest a culpa, suspicione tamen non caret: tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere.

Cum

51. *Remmiam*) Antiquiores codices habent *Remmiam* vel *Remiam* legem, quæ putatur calumniis pœnam constituisse. Vide leg. 1. §. 2. D. ad SC. Turpill. Vulgo legunt *Memmiam* quæ lex cavit, ne absens reipublicæ causa, quamdiu abesset, accusaretur. *Val. Max* 3. 7. 9.

Cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere; aperte ludificari, & calumniari sciens
non videatur. Quare facile omnes 56
patimur, esse quamplurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus 52. cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: &, quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potius peccant quæ est cautior. Quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam, tum cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui & latrare, & mordere pos-

52. *Anseribus cibaria)* Plin. lib. 10. c. 22. *Est & anseri, vigil cura Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum censores in primis locant.* Adde de sacris in Capitolio anseribus, eorumque alimentis, Plutarchum Quæst. Rom. 93. De canibus vero vix alius habet præter Ciceronem.

57 possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur: hoc populo gratissimum est. Deinde si voletis, etiam tum cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote: id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo: ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet, sed, si ego hos bene novi, 53. literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput 54. adfigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.

58 XXI. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? ne exheredaretur, veritus est. audio: sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil est: non, qui cum delibera-

ra-

53. *Literam illam)* Præter literas vulgates A, *absolvo*: C, *condemno*: N L, *non liquet*. Turnebus Adv 8 21 & Hotomanus putat etiam alias fuisse, quibus calumniam & prævaricationem notaverint. Paraschius literam C, intelligit, condemnationis notam. 54. *Ad caput adfigent*,) a servis & barbaris, stigmate notatis, sumta translatio.

rarit, quem certiorem fecerit: unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum 55. emptione, deque ea 56. societate neminem esse, qui verbum facere hoc 57. tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit: non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Operæ 59
pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce 58. subselliis sederent, quæsisse, num ille, aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim: posteaquam invenit, neminem eorum, qui possunt, & solent; ita negligens esse cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret: deinde spatiaretur, nonnunquam etiam puerum vocaret, credo, cui cœnam imperaret:
pror-

55. *Bonorum emtione)* qua occisi Roscii bona Chrysogonus emerat. 56. *Societate)* Chrysogoni & Rosciorum Volaterris inita

57. *Hoc tempore)* tyrannidis Syllanæ, propter gratiam & potentiam Chrysogoni.

58. *Hisce subselliis)* scil. patronorum, quæ subselliis accusantium opponuntur n.15.

prorſus ut veſtro conſeſſu, & hoc conventu, pro ſumma 59. ſolitudine abuteretur.

60 XXII. Peroravit 60. aliquando, aſſedit. ſurrexi ego. reſpirare viſus eſt: quod non alius potius diceret. cœpi dicere. uſque eo animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antequam Chryſogonum nominavi: quem ſimul atque attigi, ſtatim homo ſe erexit, mirari viſus eſt, intellexi, quid eum pupugiſſet. Iterum, ac tertio nominavi, poſtea homines curſare ultro & citro non deſtiterunt: credo, qui Chryſogono nunciarent, eſſe aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter cauſam agi, atque ille exiſtimaret: aperiri bonorum emtionem, vexari peſſime ſocietatem, gratiam potentiamque ejus negligi, judices diligenter attendere,
61 populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides verſa eſſe omnia: cauſam pro Sex. Roſcio, ſi non commode, at libere dici: quem dedi putabas, defendi intelligis: quos traditu ros ſperabas, vides judicare; reſtitue no-

59. *Pro ſumma ſolitudine)* id eſt: abuteretur veſtra frequentia & corona circumſtante, loco ſolitudinis, quaſi ipſe ſolus hic eſſet, & ei liceret, quidquid libet.
60. *Peroravit)* accuſationem finiit, ad finem perduxit.

nobis aliquando veterem tuam illam
calliditatem atque prudentiam: con-
fitere huc ea ſpe veniſſe, quod pu-
tares hic latrocinium, non judicium
futurum. De parricidio cauſa dici-
tur, ratio ab accuſatore reddita non
eſt, quam ob cauſam patrem filius
occiderit. Quod in minimis noxis, 61
& in his levioribus peccatis, quæ
magis crebra, & jam prope quoti-
diana ſunt, maxime, & primum quæ-
ritur, QUÆ CAUSA MALEFICII
FUERIT: id Erucius in parricidio
quæri non putat oportere. In quo
ſcelere, judices, etiam cum multæ
cauſæ conveniſſe unum in locum,
atque inter ſe congruere videntur;
tamen non temere creditur, neque
levi conjectura res penditur, neque
teſtis incertus auditur, neque accu-
ſatoris ingenio res judicatur. Cum
multa ante commiſſa maleficia, tum
vita hominis perditiſſima, tum ſin-
gularis audacia oſtendatur, neceſſe
eſt: neque audacia ſolum, ſed ſum-
mus furor, atque amentia. Hæc cum
ſint omnia, tamen extent oportet ex-
preſſa ſceleris veſtigia, ubi, qua ra-
tione, per quos, quo tempore ma-
leficium ſit admiſſum: quæ niſi mul-
ta, & manifeſta ſunt, profecto res
tam ſceleſta, tam atrox, tam nefa-
ria credi non poteſt. Magna eſt enim 62
vis humanitatis: multum valet com-
mu-

munio ſanguinis: reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura: portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie & figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut, propter quos hanc ſuaviſſimam lucem aſpexerit, eos indigniſſime luce privarit: cum etiam feras inter ſeſe partus, atque educatio, & natura ipſa conciliet.

64 XXIII. Non ita multis ante annis ajunt, T. Cœlium quendam, 61. Tarracinenſem hominem non obſcurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis eſſet, inventum eſſe mane jugulatum, cum neque ſervus quiſquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne ſenſiſſe quidem ſe dicerent: nomina filiorum de parricidio delata ſunt. Quid poſtea? erat ſane ſuſpicioſum, neutrum ſenſiſſe? Auſum autem eſſe quemquam ſe in id conclave committere, eo potiſſimum tempore, cum ibidem eſſent duo adoleſcentes filii, qui & ſentire, & defendere facile
65 poſſent. Erat porro nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret, tamen cum planum judicibus eſſet factum, aperto oſtio

61. *Tarracina)* eſt oppidum Latii Novi maritimum lingua Volſcorum *Auxur* dictum Plin. 3. 5 Tragicum hoc exemplum recitat etiam Valerius Max. 8. 1. 13.

ostio dormientes eos repertos esse: judicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quenquam esse, qui, cum omnia divina atq; humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

XXIV. Videtisne, quos nobis poetæ 66
tradiderunt, patris ulciscendi causa supplicium 62. de matre sumsisse: cum præsertim deorum 63. immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur: tamen ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur? quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt. Sic se res habet, judi-

62. *Supplicium de matre)* Intelligit *Orestem*, Agamemnonis & Clytemnestræ filium, qui matrem in ultionem patris occidit, quem illa cum adultero pacta interfecerat: & *Alcmaonem* Amphiarai filium; qui Eriphylem matrem propter proditum maritum interfecerat. Adde *Corn. Nep.* 15. 6. 2 *Virg. Æn.* 3 *v.* 331. & 4. *v* 71. *Propert. lib.* 3 *eleg.* 4.

63. *Deorum immortalium jussis)* Apollinis, de quo ita Euripidis Orestes in tragœdia sui nominis, act. 1. v. 285.

Λοξια δε μεμφομαι
Οʹʹςις μ' ε'παρας εργον ες ανοσιωτατον
Τοις μεν λυγοις ηυφρανε τοις δ εργοισιν.

Ceterum accuso Apollinem.
Quime excitatum ad facinus impiissimum.
Verbis quidem exhilaravit, rebus autem minime.

dices, magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest: verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor, atque amentia consequatur.
67 Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari, & perterreri furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi ter-
68 rent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæque furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant. Hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro atque dedecore, nisi proruta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pene dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant, oportet, si tan-

tum

tum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sint. Quare hoc quo minus est credibile, nisi ostenditur: eo magis est, si convincitur, vindicandum.

XXV. Itaque cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse: tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Qui in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Pruden- 70
tissima civitas Atheniensium, dum ea 64. rerum potita est, fuisse traditur. Ejus porro civitatis sapientissimum 65. Solonem dicunt fuisse eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset: respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur cum de eo nihil sanxerit, quod

64. *Dum ea rerum potita est)* Ante enim infelix prælium ad Ægos potamos, penes Athenienses erat maris imperium, quo primum a Lacedæmoniis exuti sunt.

65. *Sapientissimum Solonem)* Valer. Max. 5. 3. *Solon, tam præclaras tamque utiles Atheniensibus leges tulit, ut si his perpetuo uti voluissent, sempiternum habituri fuerint imperium.* Adde præter Laertium & Plutarchum in vita, etiam Justinum 2. 7.

quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores noſtri ſapientius? qui, cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitaverunt, ut, quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ, maleficio ſummoverentur: inſui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici.

71 XXVI. O ſingularem ſapientiam, judices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repente Cœlum, Solem, Aquam Terramque ademerunt? ut, qui eum necaſſet, unde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerunt feris corpus objicere, ne beſtiis quoque, quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus uteremur: non ſic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati eſſent in Mare, ipſum polluerent: quo cetera, quæ violata ſunt, 66. expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cujus partem ullam re-
72 liquerint. Etenim quid tam eſt communi-

66. *Expiari putantur*) Polluta ſcelere expiabantur & luſtrabantur aqua marina, vel fluviali, *Macrob. lib. 3. cap. 1.* Adde *Tertullian. de Baptiſmo, cap. 5. &c.*

mune, quam spiritus vivis? terra mortuis? mare fluctuantibus? litus ejectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de Cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra
67. non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficìi protuleris? si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus preesset: tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, 73
quid agatur, non vides? an apud quos agatur? agitur de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest: apud homines autem prudentissimos agitur, qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.

XXVII. Esto: causam proferre non potest: tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo jure decedam, & tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quæro quo-

67. Emendat Hotomanus: *terram non tangant*. item *adluantur* pro *abluantur*. Sed repugnat Gruterus auctoritate librorum MSS.

quomodo occiderit? Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo? & sic tecum agam, ut eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam: vel etiam, si quid voles, interrogan-
74 di. Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? si ipsum arguis, Romæ non fuit: si per alios fecisse dicis, quæro, servosne, an liberos? quos homines? 68. indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? si Romæ, unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? prætium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? & simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: nunquam cum homine quoquam collocutum esse: nunquam in oppido
75 constitisse. Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac hor-

68. *Indidemne*) i. e. inde ex eadem Ameria? ex eodem loco? Est enim ex *inde* & *idem*. Nepos Epamin. cap. 5 *n.* 2. *indidem Thebis*.

horrida, incultaque vita iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis : ſic non omne facinus in omni vita naſcitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exiſtat avaritia, neceſſe eſt: ex avaritia erumpat audacia : inde omnia ſcelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc ruſtica, quam tu agreſtem vocas, parſimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra eſt. Verum hæc miſſa facio.

XXIX. Illud quæro, is homo, qui, 76
ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, abſens præſertim, conficere potuerit. Multa ſunt falſa, judices, quæ tamen argui ſuſpicioſe poſſunt; in his rebus ſi ſuſpicio reperta erit, culpam ineſſe concedam. Romæ Sex. Roſcius occiditur, cum in agro Amerino eſſet filius. Literas, credo, miſit alicui ſicario, qui Romæ noverat neminem. Arceſſivit aliquem: at quando? nuncium miſit: quem? aut ad quem? pretio, gratia, ſpe, promiſſis induxit aliquem? nihil horum ne confingi quidem poteſt: & tamen cauſa de parricidio dicitur. Reliquum eſt, ut per ſervos id admiſerit. O dii im- 77
mortales, rem miſeram & calamitoſam! quod in tali crimine innocenti ſa-

saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur : id Sex. Roscio facere non licet : vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis : unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, 69. P. Scipio, te, Metelle : vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministisne, T. Roscium recusare? quid? ii servi, ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur, apud eum sunt in honore, & in prætio, etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo: hic orat, atque ob-
78 secrat. Quid facitis? cur recusatis? dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus? ab eone, qui propter illius mortem in egestate & insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde, atque ex cæde vivunt? omnia, judices, in hac causa sunt misera, atque indigna : tamen hoc nihil neque acerbius neque iniquius proferri potest. Mortis paternæ

de

69. *Te Scipio, te Metelle)* Magis crederem, inquit Hotomannus, hos judices esse quam advocatus Roscii, qui ante constitutum judicium operam suam in controversia sedanda posuerint.

de ſervis paternis quæſtionem habere filio non licet : ne tamdiu quidem dominus erit in ſuos, dum ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo poſt, ad hunc locum : nam hoc totum ad Roſcios pertinet, de quorum audacia tum me dicturum pollicitus ſum, cum Erucii crimina diluiſſem.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te ve- 79
nio : conveniat mihi tecum, neceſſe eſt, ſi ad hunc maleficium iſtud pertinet, aut ipſum ſua manu feciſſe, id quod negas : aut per aliquos liberos, aut ſervos : liberoſne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua ſpe, aut quo pretio, potes oſtendere. Ego contra oſtendo, non modo nihil eorum feciſſe Sex. Roſcium, ſed ne potuiſſe quidem facere : quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquam temere diſceſſerit. Reſtare tibi videbatur ſervorum nomen : quo, quaſi in portum, rejectus a ceteris ſuſpicionibus, confugere poſſes : ubi ſcopulum offendis ejuſmodi, ut non modo ab hoc crimen reſilire videas :
verum omnem ſuſpicionem in voſ- 80
metipſos recidere intelligas. Quid eſt ergo, quo tandem accuſator, inopia argumentorum, confugerit?

Ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. Quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos judicio perfundere; accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & a quibus? nonne cogitas, te a
70 sectoribus huc adductum esse? quid postea? nescimus, per ista tempora eosdem fere sectores fuisse col-
81 lorum, & bonorum? ii denique qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient? & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret: propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute
82 confiteris, fuit. Vereor, ne aut

mo-

76. *sectoribus*) Asconius in Verr. de præt. urb. *Sectorem dicit æstimatorem redemtoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectatus lucri sui, idest, secutus spem æstimationis suæ, bona omnia auctione vendit, & semel infert pecuniam vel ærario, vel sociis*, Adde notas Popmæ Phrysii in Asconium.

molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit, quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui caussam dicit, pertinebant, de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare: si quid est, quod ad testes reservet, ibi nos quoque, ut in ipsa caussa, paratiores reperiet, quam putabat.

XXX. Venio nunc eo, quo me non 83
cupiditas ducit, sed fides. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus ubi maleficium & est, & inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur: tametsi

neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset: & id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus
84 hujus, & mea fides postulabit. Caussam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas 71 palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. 72. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum & sapientissimum judicem putabat, identidem in caussis quærere solebat. CUI BONO FUISSET. Sic vita hominum est ut ad maleficium nemo conetur sine spe
85 atque emolumento accedere. Hunc quæsitorem 73 ac judicem fugiebant atque

71. *palmas*) cædes intelligit per victoriæ gladiatoriæ signum. Vide sup. n. 17.

72. *L. Cassius*) Asconius in Milonianam. *L. Cassius summa vir severitatis, quoties quæsitor judicii alicujus esset, in quo quæreretur de homine occiso, suadebat, atque etiam præibat judicibus, ut quæreretur, cui bono fuisset perire eum, de cujus morte quæreretur.* Adde pro Milone n. 32.

73. *quæsitorem*) Prætorem sic vocarunt, quod qui accusatur, nocens sit an innocens, cum consilio *quæsivit* i. e. cognovit.

atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam inclinatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus: tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere.

XXXI. In hac enim causa, cum 86
viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse illud quidem non quærerent, cui bono fuisset: sed eo perspicuum crimen, & suspicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat: atque eo magis eluceat, quo magis ocultatur. Avaritiam præ- 87
fers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, (ut alia

 obli-

obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex Roscio, & magnas rei familiaris controver-
88 sias, concedas necesse est. Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori judiciorumque 74 insolentiam non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, judices, id quod ad rem, mea sententia, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius?

89 XXXII. Hæc tu, Eruci, tot & tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? tempus, hercule, te citius, quam ora-

74. *fori insolentiam*) Proprie, contrarium *consuetudini*. Roscius enim hic numquam in foro & judiciis versatus fuerat.

oratio deficeret. Etenim in ſingulis
rebus ejuſmodi materies eſt, ut dies
ſingulos poſſis conſumere. Neque
ego non poſſum: non enim mihi
tantum derogo; tametſi nihil arrogo,
ut te copioſius, quam me, putem
poſſe dicere; verum ego forſitan pro-
pter multitudinem patronorum in
grege annumerer: te pugna 75 Can- 90
nenſis accuſatorem ſat bonum facit.
Multos cæſos non ad 76 Thraſime-
num lacum, ſed ad 77 Servilium
vidimus. Quis ibi non eſt vulnera-
tus ferro 78 Phrygio? non neceſſe
eſt omnes commemorare, Curtios,

 79 Ma-

75. *Cannenſis)* Allegorice. Intelligit autem proſcriptionem Syllanam, quo tempore qui bona civium diripuerant, accuſatores etiam ſuſtulerunt, ne ab iis in judicium vocarentur. Propter multitudinem autem cæſorum comparat cladi Cannenſi. 76. *Thraſimenum)* lacus eſt Etruriæ, ad quem Annibal victor Romanorum fuit.

77. *Servilium lacum)* aquæ in publico receptaculum fuit a conditore Servilio dictum, quorum tanta multitudo in urbe, ut ſolus Agrippa ſeptingentorum perhibeatur auctor fuiſſe, Plin 36. 15. De noſtro autem Seneca de Providentia c. 3. *Videant*, inquit, *largum in foro ſanguinem, & ſupra Servilium lacum (id enim proſcriptionis Syllanæ ſpoliarum eſt) ſenatorum capita &c.*

78. *ferro Phrygio)* gladiis ſervorum, qui frequentes e Phrygia venales adducti ſunt. Herodian. l. 12. το μεν γενος φρυξ των δημοσ ιε ειωθοτων υπο κηρυκι πιπρασκεσθαι *Phryx genere, ex ea nota hominum qui publice per præconem veneunt.*

[79] Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a præliis avocabat: postremo [80] Priamum ipsum, senem Antistium, quem non modo ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de veneficiis accusabant. Qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent: nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verum, ut fit,
91 multa sæpe imprudentibus imperatoribus vis belli, ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur, qui tamquam si offusa reipubl. sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant, a quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta: nam & accusatores, & judices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent: nam, dum hominum genus erit, qui accuset

79. *Curtios, Marios, Mamercos*) notos accusatores istius ætatis, qui omnes ferro Phrygio interemti. 80. *Priamum*) regem inter accusatores Antistium, quem de Clar. Orat. cap. 63. *tabulam probabilem* vocat Cicero.

cuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, & ego judices, possum: sed in animo est (quemadmodum ante dixi) leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem, ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

XXXIII. Video igitur, causas esse permultas, quæ istum impellerent: videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verum quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit: ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit, ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit; an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age, nunc ceteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius: & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati, aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas,

92

93

qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percussores vocant: quære, in cujus 81. fide sint & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies: & quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime caussa Sex. Roscii cum tua conferetur.

94 Dices, quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo: at ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse, verum & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola & rusticus. Non continuò, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius: at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non modo idcirco prætereo, quod te ipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

95 XXXIV. Videamus nunc strictim, sicut

81. *in cujus fide & clientela)* Chrysogonum significat. Vid. infra num. 106.

ſicut cetera, quæ poſt mortem Sex. Roſcii abs te, Roſci, facta ſunt: quæ ita aperta & manifeſta ſunt, ut medius fidius, judices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuicuimodi es, Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſervare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod ſalvá fide poſſim) parcere, rurſus immuto voluntatem meam, venit enim mihi in mentem oris tui. Te ne, cum ceteri ſocii tui fugerent, ac ſe occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, ſed de hujus maleficio fieri videretur, potiſſimum tibi partes iſtas depopoſciſſe, ut in judicio verſarere, & ſederes cum accuſatore? qua in re nihil aliud aſſequeris, niſi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoſcatur, & impudentia. Occiſo Sex. Roſcio, qui primus Ameriam nunciat? Mallius 96
Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens & familiaris. Quid attinuit eum potiſſimum nunciare? quod, ſi nullum jam ante conſilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque ſocietatem neque ſceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat. Sua ſponte Mallius nunciat? quid, quæſo, ejus interreat? an cum Ameriam non hujuſce rei cau-

cauſa veniſſet, caſu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nunciaret? cujus rei cauſa venerat Ameriam? non poſſum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus ſit. Qua ratione Roſcio Capitoni primum nunciavit? cum Ameriæ Sex. Roſcii domus, uxor, liberique eſſent: cum tot propinqui cognatique optime convenientes: qua ratione factum eſt, ut iſte tuus cliens, ſceleris tui nuncius T. Roſcio Capitoni potiſſimum
97 nunciaret? Occiſus eſt a cœna rediens, nondum lucebat, cum Ameriæ ſcitum eſt. Quid hic incredibilis curſus, quid hæc tanta celeritas feſtinatioque ſignificat? Non quæro, quis percuſſerit. Nihil eſt, Glaucia, quod metuas: non excutio te: ſi quid forte ferri habuiſti, non ſcrutor: nihil ad me arbitror pertinere, quoniam, cujus conſilio occiſus ſit, invenio: cujus manu ſit percuſſus, non laboro. Unum hoc ſumo, quod mihi apertum tuum ſcelus, reſque manifeſta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? qui tam cito ſcivit? fac audiſſe ſtatim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ neceſſitas eum tanta premebat, ut, ſi ſua ſponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficiſceretur, nullam partem no-

ctis

ctis requiesceret ? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit ?

XXXV. Nonne vobis hæc, quæ 98
audistis, cernere oculis videmini, judices ? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cœna videtis ? non positas insidias ? non impetum repentinum ? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia ? non adest iste T. Roscius ? non suis manibus in curru collocat 82. Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuncium ? non orat, ut eam noctem pervigilet ? ut honoris sui causa laboret ? ut Capitoni quam primum 99
nunciet? Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit ? Nescio : nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium : de tribus & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri, multas esse infames palmas : hanc primam esse tamen 83. lemniscatam, quæ Romæ 100
defe-

82. *Automedontem*) ipsum Glauciam sic propter velocitatem vocat. Automedon enim auriga Achillis fuit, qui velocissimos equos, quippe Zephyri filios, junxisse fertur. *Hom* Iliad π v 145. *seqq.*

83. *Lemniscatam)* Turnebus Advers. l. 18. c. 8. *Palmæ victoribus dari solebant, sed in no-*

deferatur ; nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit : multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere , quem , contra morem majorum , minorem annis LX. 84. de ponte in Tiberim dejecerit : quæ , si prodierit , atque adeo cum prodierit, (scio enim pro-
101 diturum esse) audiet. Veniat modo, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum , Erucium conscripsisse : quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse, & minitatum esse : se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, judces! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi , ut libentibus animis ad ejus testimonium , vestrum jusjurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue

nobiliori victoriæ lemniscis ornabantur , *ut & coronæ*. De coronis lemniscatis Plin. 21 3. Capitolin in Vero cap. 5. de Palmis præter Ciceronem etiam Ausonius Epist. 20.

Et quæ jamdudum tibi palma poetica pollet,
Lemnisco ornata est , quo mea palma caret.

In quem locum consulas Vineti notam , qui etiam coronæ lemniscatæ figuram ex antiquo marmore exhibet . Sunt autem lemnisci , Festo notante , *fasciolæ purpureæ dependentes ex coronis* , adde : etiam ex palmis . 84. *De ponte in Tiberim*) de Sublicio aut alio Tiberino . Ætatis autem adjectamentione alludit ad morem quo, in Campo Martio e ponte deturbati sunt indigni suffragatores . Vide Sveton Jul 80 & Petr. Victorium lib 18. Var. lect. cap. 7.

cuè iſtorum maleficia videremus, niſi ipſos cœcos redderet cupiditas & avaritia, & audacia.

XXXVI. Alter ex ipſa cæde vo- 102
lucrem nuncium Ameriam ad ſocium, atque ad magiſtrum ſuum miſit: ut, ſi diſſimulare omnes cuperent, ſe ſcire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipſe apertum ſuum ſcelus ante omnium oculos poneret. Alter (ſi diis immortalibus placet) teſtimonium etiam in Sex. Roſcium dicturus eſt. Quaſi vero id nunc agatur, utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum ſit. Itaque more majorum comparatum eſt, ut in minimis rebus homines ampliſſimi teſtimonium de ſua re
non dicerent. Africanus, qui ſuo 103
cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum ſe ſubegiſſe, tamen, ſi ſua res ageretur, teſtimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere: ſi diceret, non crederetur. Videte nunc, quam verſa & mutata in pejorem partem ſint omnia. Cum de bonis & de cæde agatur, teſtimonium dicturus eſt is, qui & ſector eſt, & ſicarius, hoc eſt, qui & illorum ipſorum bonorum, de quibus agitur, emtor atque poſſeſſor eſt, & eum hominem occidendum curavit,
de cujus morte quæritur. Quid tu, 104
vir

vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis: tua quoque res permagna agitur: multa scelerate, multa 85. audaciter, multa improbe fecisti, unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit te istic sedere. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paulo occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quæ facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc illa videamus, judices, quæ statim consecuta sunt.

105 XXXVII. Ad 86. Volaterras in castra L. Syllæ mors Sex. Roscii quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nunciatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuncium miserit? nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim, qui non norat hominem aut rem. At qui ei venit in mentem prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cum aliquid hu-

85. *Audaciter*) sic Priscianus, alii *audacter*. 86. *Ad Volaterras*) vide supra n. 20. notata.

hujuſcemodi auditis, judices, con-
tinuo dicere: neceſſe eſt aliquem
dixiſſe municipem, aut vicinum, ii
plerumque indicant, per eos pleri-
que produntur. Hic nihil eſt, quod 106
ſuſpicionem hanc putetis. Non enim
ego ita diſputabo: VERISIMILE
EST, Roſcios iſtam rem ad Chryſo-
gonum detuliſſe. Erat enim eis cum
Chryſogono jam antea amicitia. Nam
cum multos veteres a majoribus Ro-
ſcii patronos, hoſpiteſque haberent,
omnes eos colere atque obſervare de-
ſtiterunt, ac ſe in Chryſogoni fidem
& clientelam contulerunt. Hæc poſ- 107
ſum omnia vere dicere, ſed in hac
cauſa conjectura nihil opus eſt, ip-
ſos certo ſcio non negare, ad hæc
bona Chryſogonum acceſſiſſe impulſu
ſuo. Si eum, qui indicii partem
acceperit, oculis cernetis; poteritiſne
dubitare, judices, qui indicarit? Qui
ſunt igitur in iſtis bonis, quibus
partem Chryſogonus dederit? duo
Roſcii. Num quiſnam præterea? nemo
eſt, judices. Num ergo dubium eſt,
quin ii obtulerint hanc prædam Chry-
ſogono, qui ab eo partem prædæ tu-
lerunt? Age, nunc ex ipſius Chry 108
ſogoni judicio Roſciorum factum con-
ſideremus. Si nihil in iſta 87. pu-
gna Roſcii quod operæ precium eſ-
ſet, fecerant, quam ob cauſam a
Chry-

87. *Pugna*) cæde Sex. Roſcii.

Chrysogono tantis præmiis donabantur? si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, judices, has manubias Rosciis Chrysogonum re cognita concessisse?

109 XXXVIII. Venit in 88. decemprimis legatus in castra Capito: totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum atque integrum, quod non ejus scelus atque perfidia violarit, & imminuerit: virum optimum esse eum
110 judicatote. Impedimento est, quo minus de his rebus Sylla doceatur: ceterorum legatorum consilia & voluntatem Chrysogono enunciat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce insidiose spem falsam ostendere: cum

illo

88. *In decemprimis*) vide supra n. 25.

illo contra hos inire conſilia, horum conſilia illi enunciare: cum illo partem ſuam depaciſci ; hiſce, aliqua 89. fretus hora, ſemper omnes aditus ad Syllam intercludere. Poſtremo iſto hortatore, auctore, interceſſore ad Syllam legati non adierunt: iſtius fide, ac potius perfidia decepti (id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator 90. voluerit teſtimonium 111
eis denunciare) pro re certa ſpem falſam domum retulerunt. In privatis rebus ſi quis rem mandatam non modo malitioſius geſſiſſet ſui quæſtus aut commodi cauſa, verum etiam negligentius ; eum majores ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimabant. Itaque mandati conſtitutum eſt judicium, non minus turpe, quam furti : credo propterea, quod quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur, quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, & quantum in ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere: alius

in

89. *Aliqua fretus aura* i. e. favore Chryſogoni, reponit, ſed librorum fide deſtituitur. Quod ſi ſanus eſt locus, *procraſtinationem* forſan & *remoram* ſignificat Cicero. 90. *Accuſator teſtimonium denunciare*) Non quilibet potuit teſtimonium denunciare, ſed ſecundum leges accuſator potius, quam defenſor.

112 in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officis & obstas? recede de medio, per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.

XXXIX. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere & fallere eum, qui læsus non
113 esset, nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt atque concreditæ, ignominia mortuum adfecerit: is inter honestos homines atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia mandati in crimen judiciumque 91. infamiæ vocatur: propterea quod, si

91. *In crimen judiciumque infamiæ*) Puteamus hanc medicinam attullit loco minus sano.

si recte fiat, illum negligere opor-
teat, qui mandarit: non illum, qui
mandatum receperit: In re tanta
quæ publice gesta atque commissa
sit, qui non negligentia privatum
aliquod commodum læserit, sed per-
fidia legationis ipsius cæremoniam
polluerit, maculaque affecerit: qua
is tandem pœna afficietur? aut quo
judicio damnabitur? Si hanc ei rem 114
privatim Sex. Roscius mandavisset,
ut cum Chrysogono transigeret, at-
que decideret, inque eam rem fidem
suam, si quid opus esse putaret, in-
terponeret: ille, qui sese facturum
recepisset, nonne, si ex eo negotio
tantulum in rem suam convertisset,
damnatus 92. per arbitrum, & rem
restitueret, & honestatem omnem
amitteret? Nunc non hanc ei rem 115
Sex. Roscius mandavit, sed, id quod
multo gravius est, ipse Sex. Roscius
cum fama, vita, bonisque omnibus
a decurionibus publice Roscio man-
datus est: & ex eo T. Roscius non
paulum, nescio quid, in rem suam
convertit, sed hunc funditus ever-
tit bonis: ipse tria prædia sibi de-
pactus est: voluntatem decurionum
ac municipum omnium tantidem,
quanti fidem suam, fecit.

XL. Videte jam porro cetera, ju- 116
dices, ut intelligatis, fingi malefi-
cium

92. *Arbitrum*) judicem.

cium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, æqueque turpe, atque illud, de quo ante dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est: socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. Recte igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt ha-
117 beri oportere. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit (quod tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur) verum novem homines honestissimos ejusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit, qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt: socium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt, orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius

insi-

insidias parum putantur cauti, providique fuisse. Iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est præmiis sceleris ornatus. In ejusmodi vita, judices; in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. Etenim quærere ita debetis: 118
ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promtum, & propositum est, ut, non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur: verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem quæso, judices? num aut ille 93. lanista omnino jam a gladiis recessisse videtur, aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XLI. Etenim quoniam fidem ma- 119
gi-

93. *Lanista)* T. Roscius Capito tanquam Magister artis gladiatoriæ: *Discipulus* T. Roscius Magnus, qui assidebat in subselliis accusatorum.

gistri cognostis, cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, sæpenumero postulatos esse ab istis duos servos in quæstionem: tu semper, T. Rosci, recusasti. Quæro abs te, iine, 94. qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent: an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, talesque a populo Rom. putantur, ut quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de
120 maleficio confiterere. Quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob caussam recusaris? Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo; quod a vobis hoc pugnari video, ne in quæstionem dentur, suspiciosum est. Quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt:

94. *Ab istis &c. iine, qui postulabant)* Scipionem intelligit & Metellum, de quibus supra n. 77.

ſunt: profecto neceſſe eſt, ſciant aliquid, quod ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. In 95. dominos quæri de ſervis, iniquum eſt. Anne quæritur? Sex. enim Roſcius reus eſt: neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. Cum Chryſogono ſunt, ita credo: literis eorum, 96. & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantiſſimis 97. familiis lectos, velit hos verſari, homines pene operarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani.
Non eſt ita profecto, judices: non 121
eſt veriſimile, † ut Chryſogonus horum literas adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. Eſt quiddam, quod occultatur, quod quo ſtudioſius ab ipſis opprimitur & abſconditur, eo magis eminet & apparet.

XLII. Quid igitur? Chryſogonus 122
ſui maleficii occultandi cauſa quæ-

95. *In dominos quæri de ſervis, iniquum eſt)* ſunt verba Roſciorum & accuſatoris

96. *Literis eorum & urbanitate)* Ironice, quia ruſticani operarii erant Sex. Roſcii ſervi. 97 *Ex tot elegantiſſimis familiis)* proſcriptorum, ex quibus propter gratiam Syllæ poterat, quos vellet, eligere, aut emere Chryſogonus. † *Veriſimile at)* vide I.A.Boſium ad Nepotis Hannibal.cap.1.n.1.

122 ſtionem de his haberi non vult? minime, judices: non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meminiſtis, me ita diſtribuiſſe initio cauſam, in crimen, cujus tota argumentatio permiſſa Erucio eſt: & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt: quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chryſogoni, dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe: & a vobis quoniam poteſtas data eſt, non modo
123 infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego ſic exiſtimo, qui quæri velit ex iis, quos conſtat, cum cædes facta ſit, affuiſſe, eum cupere verum invenire: qui recuſet, eum profecto, tametſi verbo non audet, tamen re ipſa de maleficio ſuo confiteri. Dixi initio, Judices, nolle me plura de iſtorum ſcelere dicere, quam cauſa poſtularet, ac neceſſitas ipſa cogeret. Nam & multæ res afferri poſſunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici poteſt. Verum ego, quod invitus ac neceſſario facio, neque diu, neque diligenter facere poſſum: quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judi-

judices, attigi: quæ poſita ſunt in ſuſpicionibus, de quibus ſi cœpero dicere, pluribus verbis ſit differendum, ea veſtris ingeniis conjecturæque committo.

XLIII. Venio nunc ad illud no- 124
men aureum Chryſogoni, ſub quo nomine tota 98. ſocietas ſtatuitur: de quo, judices, neque quo modo dicam, neque quo modo taceam, reperire poſſum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo: ſin autem dico, vereor, ne non ille ſolus, (id quod ad me nihil attinet) ſed alii quoque plures læſos ſe eſſe putent: tametſi ita res ſe habet, ut mihi in communem cauſam ſectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim cauſa nova profecto & ſingularis eſt. Bonorum Sex. Roſcii 125
emtor eſt Chryſogonus. Primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam, eſſe indignum hominis innocentis bona veniſſe. Si enim hæc audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roſcius in civitate, ut de eo potiſſimum conqueramur. Verum hoc

98. *Societas*) quam tres inierant, duo Roſcii & Chryſogonus: ſed illi ſub Chryſog. unius nomine bona Sex. Roſcii invaſerant.

ego quæro, qui potuerunt ista ipsa
lege, quæ de proscriptione est, sive
99. Valeria est, sive Cornelia (non
enim novi, nec scio) verum ista ipsa
lege bona Sex. Roscii venire qui potuerunt?
Scriptum enim ita dicunt
126 esse, UT EORUM BONA VENEANT,
QUI PROSCRIPTI SUNT:
quo in numero Sex. Roscius non est:
AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM
100. PRÆSIDIIS OCCISI SUNT. Dum præsidia ulla fuerunt,
in Syllæ præsidiis fuit: posteaquam ab armis recesserunt, in summo
otio rediens a cœna Romæ occisus
est. Si lege, bona quoque lege venisse fateor:
sin autem constat, contra omnes non modo veteres leges,
verum etiam novas, occisum esse:
bona quo jure aut quomodo, aut qua
lege venierint, quæro.
127 XLIV. In quem hoc dicam, quæris Eruci?
non in eum, quem vis,
&

99. *Sive Valeria fit, sive Cornelia)* Cic. Agrar. II. c. 2. *Omnium legum iniquissimam dissimilimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sylla tulit, ut omnia quæcumque ille fecisset, essent rata.* Et Seneca de Providentia c. 3. *Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio summovetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorem ac tabulas numerat? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit.* 100. *Præsidiis)* idest, castris. Pro Ligar. cap. 9. lib. 13. epist. 19. sect. 2.

& putas: Nam Syllam & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Syllam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non venisse: id quod postea, si per vos, judices, licitum erit, aperietur. Opinor enim esse 128
in lege, quam ad diem proscriptiones, venditionesque fiant: nimirum ad KALENDAS JUNIAS. Aliquot post menses & homo occisus est, & bona venisse dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas 1. publicas nulla redierunt, nosque ab isto 2. nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc scrutari, & propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, 3. reduviam curem. Non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui

D 3 com-

1. *Tabulas publicas*) Vide quæ ad n. 26. ex Val. Max. diximus, & ad n. 125. ex Seneca. 2. *Nebulone*) Chrysogono. Nimia linguæ licentia. 3. *Reduvia*) morbus, quo circa

commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & ficto crimine liberatus
129 sit. Verum quæso a vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna & intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore pronuncio. Quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego hæc a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro.
130 XLV. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus qui neque proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint; cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia, si quemadmodum solent liberti nequam & improbi facere, in patronum suum vo-

circa ungues se cutis resolvit. Proverbium vere est, *cum capiti mederi debeat, reduviam curare*, quod est, rebus necessariis & magni momenti neglectis, minores sectari.

voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos (partim 4. connivente) partim imprudente L. Sylla, commisisse. Placet igitur in 131
his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices, sed necesse est. Etenim si Jupiter optimus maximus, cujus nutu & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit, quorum nihil 5. pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine rerum factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Syllam, cum solus Remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum ut hæc missa faciam, quæ 132

4. *Partim connivente)* inclusæ hæ voces nec in MStis, nec vetustioribus editionibus sunt. Grutero videntur superfluæ.

5. *Pernicii)* patrio casu antiquo, de quo Gellius 1. 9. c. 14.

jam facta sunt : ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum & machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erucius?

desunt non pauca.

XLVI. Aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in
6. Sallentinis aut in Bruttiis habent,
unde vix ter in anno audire nun-
113 cium possunt. Alter tibi descendit
de palatio, & ædibus suis : habet animi relaxandi causa rus amœnum & suburbanum: plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi præclarum & propinquum : domus referta vasis 7. Corinthiis & Deliacis, in quibus est 8. authepsa illa, quam

tanto

6. *Sallentini & Bruttii*) Ultimos Italiæ angulos tenent, illi Epirum versus; hi ad Siciliam. 7. *Corinthiis & Deliacis)* Vasa æris Corinthii celebratissima, propter æris præstantiam, etiam Floro 2. 16. laudatam: Deliacum autem æs ita Plinius describit lib. 34. cap. 2. *Antiquissima æris gloria Deliaco fuit, mercatus in Delo concelebrante toto orbe &c.* Delos autem est centrum insularum Cycladum, *Ammian. l.* 22. Add. pro lege Manil. c. 18. & 4. Verr. c. 72. 8 *Authepsa)* Lampridius in Heliogab. c. 19. *Primus authepsas argenteas habuit : primus etiam cacabos.* Utrumque vero instrumentum est, sive vas coquinarium. Vid. Salmas. ad Lamprid. Elagab. c. 19. & Hotom. in Cic.

tanto pretio nuper mercatus eſt, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid ſtragulæ veſtis? quid pictarum tabularum? quid 9. ſignorum? quid marmoris apud illum putatis eſſe? tantum ſcilicet, quantum e multis ſplendidiſque familiis, in turba 10. & rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quan- 134
tam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios: animi & aurium cauſa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum & nervorum, & tibiarum, nocturniſque conviviis tota vicinitas perſonet. In hac vita, judices, quos ſumtus quotidianos, quas effuſiones fieri putatis? quæ vero convivia? honeſta, credo, in ejuſmodi domo: ſi domus hæc habenda eſt potius, quam officina nequitiæ, & diverſorium flagitiorum omnium. Ipſe vero 135
quemadmodum compoſito & delibuto capillo paſſim per forum volitet cum magna caterva 11. togatorum, vide-

 tis,

9. *Signorum*) imaginum, ſtatuarum, Saluſt. Cat. 11. 3. Flor. 2. 16. 6. & cumprimis Epitome Livii 52 f. 10. *In turba & rapinis*) proſcriptione Syllana Chryſogonus dives factus fuerat. 11. *Togatorum*) Clientes patronos ſuos adſectationis officio colebant,

tis, judices: ut omnes despiciat, hominem præ se neminem putet, ut se solum beatum, solum potentem putet. Quæ vero efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriamque voluisse lædere: tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet.

136 XLVII. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur: id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, & imperio, &

lebant, ducebant & reducebant. Exprobrat autem *togatorum* nomine clientibus civibus, quod ambitiose colerent libertum hominem.

& felicitate L. Syllæ gesta esse intelligo. Quod animadversum est in 137
eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere: quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, 12. honos habitus est, laudo. Quæ ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror: meque in eo studio partium fuisse confiteor: Sin autem id actum est, & idcirco arma sumta sunt, ut homines 13. postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuscujusque impetum facerent; & id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est.
Verum longe aliter est: nihil horum 138
est; judices: non modo non læditur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis: verum etiam ornabitur.

XLVIII. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, ac tam improbus sit, qui dicat: VELLEM QUIDEM LICERET: HOC DIXISSEM: di-

12. *Honos habitus est)* præmia tributa ex eorum spoliis, in quos animadversum erat.
13. *Postremi)* infimi, nequam.

cas licet. HOC FECISSEM: facias
licet, nemo prohibet, HOC DE-
CREVISSEM: decerne modo recte:
omnes approbabunt. HOC JUDI-
CASSEM: laudabunt omnes, si recte
139 & ordine judicaris. Dum necesse erat,
resque ipsa cogebat, unus omnia po-
terat: qui posteaquam 14. magistra-
tus creavit, legesque constituit, sua
cuique procuratio auctoritasque est
restituta. Quam si retinere volunt
ii, qui recuperarunt: in perpetuum
poterunt obtinere. Sin has cædes &
rapinas, & hos tantos, tamque pro-
fusos sumtus aut facient, aut appro-
babunt: nolo in eos gravius quid-
quam, ne ominis quidem causa, di-
cere. Unum hoc dico: nostri isti no-
biles, nisi vigilantes, & boni, &
fortes, & misericordes erunt: iis ho-
minibus, in quibus hæc erunt, or-
namenta sua concedant necesse est.
140 Quapropter desinant aliquando dice-
re, male aliquem locutum esse, si
quis vere ac libere locutus sit: desi-
nant suam causam cum Chrysogono
communicare: desinant, si ille læsus
sit, de se aliquid detractum arbitrari:
vi-

14. *Magistratus creavit*) Sylla dictator coss. ceterosque Magistratus creavit, sed fuci causa, ut ipse nihilominus solus imperaret, quod Appianus I. Civil. f. 22. solum ἐς ὑπόκρισιν ὁμῶς καὶ σχῆμα δημοκρατικῆς ἀρχῆς (*in speciem simul & simulacrum popularis imperii*) factum esse scribit.

videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem 15. splendorem pati non potuerunt, servi 16. nequissimi dominationem ferre posse. Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter adfectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum, sanctumque restat. Hicne etiam 141
sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam. Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod speravit, sese apud tales viros, aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror.

XLIX. Idcircone experrecta 17. nobilitas, armis atque ferro rempub. recuperavit, ut ad libidinem suam liberti servulique nobilium, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me 142
erraſſe, qui hoc maluerim: fateor in-

15. *Equestrem splendorem pati non potuerunt)* Tota hæc adhortatio ad judices, qui Senatorii ordinis fuerunt, dirigitur. Equestri autem ordini Sylla judicia ademerat, & in Senatorium transtulerat. 16 *Servi nequissimi)* Chrysogoni, liberti jam, sed quondam servi. 17 *Experrecta nobilitas)* partes Syllanæ, oppressis Marianis, hostibus nobilitatis.

insanisse, qui cum illis senserim: tametsi inermis, judices, sensi. Sin autem victoria 18. nobilium ornamento, atque emolumento reipubl. populoque Rom. debet esse: tum vero optimo & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & caussam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur: is caussam ignorat, se ipsum prope non novit. Caussa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore caussæ
143 separatur. Verum hæc omnis oratio, ut jam ante dixi, mea est, qua me uti respublica, & dolor meus, & istorum injuria coegit. Sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola, & rusticus ista omnia, quæ vos per Syllam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario solutus, cupit a vobis
144 discedere. Si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit: rogat, oratque

18. *Victoria nobilium)* Victoria Syllæ, qui nobilium partes contra Marianos defenderat.

que te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque 19. de digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam, excepit; ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

L. Prædia mea tu possides: ego 145
aliena misericordia vivo: concedo: & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima uteris: ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? si spoliorum causa .s hominem occidere, spoliasti. Quid quæris amplius? si inimicitiarum: quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus antea

19 *De digito*) vulgo, *annulumque dedit* : *os suum tibi tradidit*, qui parasitorum mos est. Sequimur Manutios, Lambinum, Gruterum potius, quam, quæ vulgo recepta fuit, lectionem, *Annuli* autem tradi*ri mentionem facit, quasi omnibus fortunis everso Roscio annulum, equestris ordinis ornamentum, gestare non liceat.

prædia possedisti, quam ipsum co-
146 gnosti? sin metuis, ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? sin quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id vereri, quod præter ceteros tu 20. metuere non debeas; nequando liberis proscriptorum bona patria reddantur? Facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emtionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sylla gessit. Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per Deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? quis unquam prædo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detra-
147 here mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnas eum: quem neque metuere potes, neque odisse debes,

20. *Præter ceteros metuere non debeas)* cum tantum apud Syllam gratia valeas, quantum in civitate nemo alius.

bes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides, quem tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias, hunc & ali & vestiri a Cæcilia Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima fœmina: quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet: tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.

LI. An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? mihi crede, si pro patris ejus hospitiis & gratia vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent libere defendere, satis copiose defenderetur: sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quod summa 21. respubl. in hujus periculo tentatur, hæc omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quæ domi gerenda sunt, 149
ea

21. *Summa resp.*) Ita MS. & vetustissimi libri. Vulgo: *summa reipublicæ*. Resp. autem *tentari* dicitur, quando in exitium & perniciem adduci videtur.

ea per Cæciliam transiguntur, fori judiciique rationem Messalla, ut videtis, judices, suscepit. Qui si jam satis 22. ætatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. Quoniam ad dicendum impedimento est ætas, & pudor, qui ornat ætatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere, intelligebat. Ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res, uti 23. nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: & respublica ex illis, & ipsi ex invidia minus laborarent.

150 LII. Verum si a Chrysogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat:

22. *Satis ætatis*) Cicero in Bruto cap. 70. *M. Messalla, minor natu, quam nos*. Admodum vero adolescentibus non licebat causas orare. 23. *Uti nobiles restituerentur*) ejecti & proscripti a Mario & Cinna, cum Sylla in Mithridaticum bellum profectus esset.

tat: ſi ille adduci non poteſt, ut cum
ademerit nobis omnia, quæ noſtra
erant propria, ne lucem quoque
hanc, quæ communis eſt, eripere
cupiat: ſi non ſatis habet avaritiam
ſuam pecunia explere, niſi etiam
crudelitate ſanguinis perlitus ſit:
unum perfugium, judices, una ſpes
reliqua eſt Sex. Roſcio, eadem, quæ
reipublicæ, veſtra priſtina bonitas
& miſericordia, quæ ſi manet, ſalvi
etiam nunc eſſe poſſumus: ſin ea
crudelitas, quæ hoc tempore in rep.
verſata eſt, veſtros quoque animos
(id quod fieri profecto non poteſt)
duriores acerbioreſque reddidit; actum
eſt, judices: inter feras ſatius eſt æta-
tem degere, quam in hac tanta im- 151
manitate verſari. Ad eamne rem vos
reſervati eſtis? ad eamne rem dele-
cti, ut eos condemnaretis, quos ſe-
ctores, ac ſicarii jugulare non po-
tuiſſent? Solent hoc boni Imperato-
res facere, cum prælium commit-
tunt, ut in eo loco, quo fugam ho-
ſtium fore arbitrentur, milites col-
locent: in quos, ſi qui ex acie fu-
gerint, de improviſo incidant. Ni-
mirum ſimiliter arbitrantur iſti bo-
norum emtores, vos hic tales viros
ſedere, qui excipiatis eos, qui de
ſuis manibus effugerint. Dii prohi-
beant, judices, ut hoc, quod majo-

res CONSILIUM 24. PUBLICUM vocari voluerunt, præsidium sectorum existimetur. An vero, judices,
152 vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi, quavis ratione tollantur: & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis in altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

153 LIII. Quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profitemini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per Deos immortales, judices, ne nova & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere non potuerunt, tamen Senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur. Hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infan-

24. *Consilium publicum)* id est, Consessum judicum.

fantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis, & aspernamini: videte, per Deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis. Homines sapientes, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respubl. laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intelligat, populum Rom. qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices: hanc pati nolite diutius in hac repub. versari, quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

25. *Nihil videtur deesse.*

25. Hoc Gruteriana editione adscriptum est, pro eo, quod vulgo censitum fuit: *desit fortasse quippiam:* quæ verba ex Hotomanni quoque censura lituram merentur, cui nihil fingi videtur posse perfectius, quam hæc orationis clausula.

M.T.

M:T. CIC. ORATIO

Pro 1. Lege MANILIA AD POPULUM.

ARGUMENTUM.

Cum quædam contra Mithridatem & Tigranem (illum Ponti, hunc Armeniæ Regem) belli reliquiæ superessent, C. Manilius tribunus pl. legem tulit, ut Lucullo Pompejus, piratici jam belli victor, succederet, eique Asiaticum bellum cum omnibus, quæ sub Lucullo meruerant, copiis committeretur. Hanc legem cum optimates, tyrannidem Pompeji ex consuetudine imperiorum metuentes, minus probarent, Q. Catulus etiam, & Q. Hortensius multis verbis refutarent: Cicero Prætor hac ipsa oratione eam populo persuasit, tum belli necessitatem & magnitudinem, tum Pompeji fortitudinem & felicitatem ostendendo. Vicit etiam Cicero, aut gratia Pompeji.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Generis est Deliberativi, & omnibus partibus perfectæ orationis hæc Maniliana

1. Optimæ membranæ, etiam Gellius 1. 7. hanc orationem inscribunt *De imperio Cn. Pompeii*.

liana constat. EXORDIUM *a persona Ciceronis petitum, quod antea per ætatem causas publicas nullas egerit; nunc Prætor eas digne suscipere possit, n.* 1. 2. 3. NARRATIO *continetur num.* 4. & 5. PROPOSITIO *explicita est, & quidem tripartita, n.* 6. CONFIRMATIONIS *prima pars* de genere belli, *tractatur per causas finales, quæ sunt gloria populi Rom. n.*7. *salus sociorum n.* 12. *vectigalia n.* 14. *salus multorum civium, n.*17. *Secunda Confirmationis pars* de magnitudine belli, *Occupatione orditur, n.* 20. *non posse magnum bellum superesse, quod duces ei clarissimi præfuerint. Respondetur autem n.*22 23. *magnum omnino esse, quod potentissimi reges & nationes restaurant bellum. Tertia pars,* de Imperatore diligendo, *Pompejum omnibus præfert, n.* 27. *quod in eo insint, quæ in perfecto Imperatore requiruntur,* scientia rei militaris *n.*28. *deinde* virtus, (*tam imperatoria n.*29. *quæ testimoniis probatur n* 30. *seqq. quam politica, nempe temperantia, abstinentia, fides n.* 40. 41. 42.) *porro* auctoritas *n.* 43. *seqq. denique* felicitas *n.* 47. CONFUTATIO *incipit a n.* 51. *& primum respondet Hortensio n.* 52. *ad* 59. *ab exemplo consilii Hortensiani minus felicis circa bellum piraticum, & legem Gabiniam, quo si valuisset, perditum fuisset Rom. Imperium.*

rium. Deinde Q. Catulo, consuetudinem majorum objicienti, respondet, majores quoque in bello necessitate urgente, sæpe plus utilitati, quam consuetudini paruisse n.60. & Pompeii virtutem dudum exemtam legibus fuisse n. 61. 62. nec alium posse incorrupte versari in bello Asiatico, n. 64. &c. IN EPILOGO *n. 69. laudat Cicero Manilii sententiam, suamque operam promittit: deinde n. 70. 71. corruptionis suspicionem a se removet.*

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem 2. locus ad 3. agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statueremque, nihil huc, nisi perfe-

2. *Hic locus*) Rostra, suggestus templi in foro, rostris navium Antiatium ornatus *Liv.* 8. 14. & *noster* infra n. 55. 3. *Ad agendum*) Gell. 13. 14. *cum populo AGERE, est rogare quid populum, quod suffragiis aut jubeat, aut vetet: CONCIONEM autem HABERE* (h. l. dicere) *est verba facere ad populum sine ulla rogatione*. Illud virorum fuit auctoritate præditorum; hoc juvenum etiam, qui e Rostris defunctos laudarunt.

fectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus fuit unquam ab iis, qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter 4. dilationem comitiorum ter 5. prætor primus 6. centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis, & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; certe, &

E si

4. *Dilationem comitiorum*) Comitia fuerunt conventus populi Romani suffragiorum ferendorum causa. *Differebantur* autem, si augur aliquis de Cælo servasset tonitru, vel aliud cæleste signum. Tum enim *obnuntiabat* Magistratus, quia fas non erat, quidquam ratum habere signo ab Jove dato. Exempla sunt lib. 3. ad Q. frat. Ep. 3. & in Plutarchi Catone Utic. 5. *Prætor primus*) Numerus prætorum pro temporum diversitate variat, *Suet. Aug.* 37. & Ciceronis ævo octo erant, & inter hos primus Cicero, *in Pison. n.* 2. 6. *Centuriis cunctis*) Comitia *centuriata* vocata sunt, cum populus per centurias suffragia ferret: sicut *curiata*, cum per curias: & *tributa*, cum per tribus.

ſi quid auctoritatis in me eſt, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio nemini deeſſe poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii ſingulari eximiaque virtute. Hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quam principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quam modus in dicendo quærendus eſt.

4 II. Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur; bellum grave, & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſociis a duobus potentiſſimis regibus infertur, 7. Mitridate & 8. Tigrane: quorum 9. alter relictus, 10. alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. 11. Equitibus Romanis, honeſtiſſi-

7. *Mithridates*) rex Ponti. 8. *Tigranes*) Armeniæ rex. Juſtin. 38. 3. 9. *Alter relictus*) Mithridates, contra quem bellum Lucullus non potuit perſequi, deſertus a militibus, quos Aſiæ Procos. abalienarat. *Appian.* 1. *Mithr.* 10. *Alter laceſſitus*) Tigranes, quocum Lucullus aliquoties conflixerat. 11. *Equitibus*)

ſtiſſimis viris, adferuntur ex Aſia
quotidie literæ, quorum magnæ res
aguntur, in veſtris vectigalibus exer-
cendis occupatæ: qui ad me pro ne-
ceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo
ordine, cauſam reipubl. periculaque
rerum ſuarum detulerunt: 12. Bi- 5
thyniæ, quæ nunc veſtra provincia
eſt, vicos exuſtos eſſe complures:
regnum 13. Ariobarzanis, quod fi-
nitimum eſt veſtris vectigalibus, to-
tum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucul-
lum magnis rebus geſtis, ab eo bel-
lo diſcedere; huic qui 14. ſuccurre-
rit, non ſatis eſſe paratum ad tan-
tum bellum adminiſtrandum: unum
ab omnibus ſociis, & civibus ad id
bellum imperatorem depoſci atque
expeti, eundem hunc unum ab ho-
ſtibus metui, præterea neminem.
Cauſa quæ ſit, videtis: nunc quid
agendum ſit, conſiderate. Primum 6
mihi videtur de genere belli, deinde
de magnitudine, tum de imperatore

E 2 de-

bus) publicanis, qui vectigalia provinciarum conduxerant, ad quæ colligenda ſumtuoſis familiis opus erat, Pro Plancio cap. 9. *Flos equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur.* 12. *Bithynia, veſtra provincia*) teſtamento Nicomedis. Vell. Pat. 2. c. 4. & 39. 13 *Ariobarzanes*) rex Cappadociæ a Romanis datus. *Juſtinus* 38. 2. 14. *Qui ſuccurrerit*) i. e. ſucceſſerit, quod quidam codices habent. Intelligit autem Glabrionem, de quo infra n. 26.

deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Rom. vectigalia, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est & a vobis, & ipsorum, & reipub. causa consulendum.

7 III. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mitridatico bello superiore suscepta, quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque 15. una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vigesimum regnat, & ita regnat, ut

15. *Una literarum significatione* Vellei 2. 18. 1. Flor. 3. 5. 7.

ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum 8
illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphavit L. Sylla, 16. triumphavit L. Muræna de Mitridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores, sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam 17. respublica, Murænam Sylla revocavit.

IV. Mithridates autem omne 9
reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit, qui posteaquam maximas ædificasset ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, & se 18. Bosporanis fini-

16. *Triumphavit Sylla, Muræna*) Appianus tria facit Mithridatica bella, I. quo Rom. duces capti, Itali in Asia occisi, & hoc Sylla composuit. II. quod Muræna cum Mithridate tribus annis gessit. III quo Lucullus regem fregit, Pompejus debellavit. 17 *Syllam resp.*) ad Cinnæ & Marii tumultus sedandos. 18 *Bosporani*) Hotomannus Thracii Bospori accolas intelligit.

Sed

nitimis suis bellum inferre simulasset, usque in 19. Hispaniam legatos 20. Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis uno consilio, a binis hostium copiis, bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præcla-

ra,

Sed qui hi finitimi sunt Mithridatici regni cuncta Bithynia, Romanorum provincia, interjecta? Mallem itaque Cimmerium Bosporum, quia Appianus cum Colchis conjungit, & hos ipsos Bosporanos Scythis & Mæotidi paludi proximos constituit. Quid? quod Bosporum, quem Machari filio Mithridates, & postea Pompejus fratri Pharnaci dedit, *Dio Cassius lib.* 42. vocat Βοσπορον Κιμμεριον. 19. *Usque in Hispaniam)* ad Sertorium. Legati hi nominantur in 3. Verr. cap. 34. sive n.87. & explicatur res ab Asconio in 3. Verr. fuisse transfugas Mariani exercitus. 20. *Ecbatanis)* Vox multis suspecta, quam Hotomannus & Gruterus ita explicant, quasi Media, cujus caput Ecbatana sunt, ad regnum Tigranis, ad quem confugerat Mithridates, tum temporis pertinuerit.

ra, non felicitati ejus, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ 21. nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque
falsa afficta esse videatur: de vestri 11
imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis.

V. Majores vestri sæpe mercatoribus, ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Rom. millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erant appellati superbius, 22. Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen exstinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Rom. 23. consularem vinculis ac verberibus, at-

21. *Quæ nuper acciderunt*) Triario duce, a Lucullo misso, interfectis XXIV. tribunis, CL. centurionibus, οσον ηγεμονων πληθ στραδιως συνεπεσε Ρωμαιοις εν ιττμιας, *quantam cladem præfectorum non facile in ullo prælio passi sunt Romani*, Appian. 22. *Corinthum*) vide Flor. 2 16. 23. *Legatum consularem*) Manium Aquilium, Marii in V. consulatu collegam, quem vinctum & asino circumvectum, Pergami liquefacto auro in os infuso, interfecit Mithridates, *Appian.*

atque omni supplicio excruciatum
necavit? Illi libertatem civium Rom.
imminutam non tulerunt : vos vi-
tam ereptam negligetis? Jus legatio-
nis verbo violatum illi persecuti sunt:
vos legatum populi Rom. omni sup-
plicio interfectum inultum relinque-
12 tis? Videte, ne, ut illis pulcerri-
mum fuit, tantam vobis imperii glo-
riam relinquere, sic vobis turpissi-
mum sit, illud, quod accepistis, tueri
& conservare non posse. Quid? quod
salus sociorum summum in pericu-
lum ac discrimen vocatur. Regno
expulsus est Ariobarzanes rex, socius
24. populi Romani atque amicus: im-
minent duo reges toti Asiæ non so-
lum vobis inimicissimi, sed etiam ve-
stris sociis atque amicis: civitates au-
tem omnes, cuncta Asia atque Græcia
vestrum auxilium exspectare propter
periculi magnitudinem coguntur:
Imperatorem a vobis certum depo-
scere, cum præsertim vos alium 25.
miseritis, neque audent, neque se,
id facere summo sine periculo posse
arbitrantur: vident, & sentiunt hoc
13 idem, quod vos, unum 26. virum
esse,

24. *Socius p. R. atque amicus)* Maxima hæc dignitas. *Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Rom. consuesse*, Senatus Romani vox est apud Liv. 31. 11. Add Cæs. 1. Gall. 43. 4.

25. *Alium miseritis)* Glabrionem.

26. *Unum virum esse)* Cn. Pompejum.

esse, in quo summa sint omnia, & eum prope esse, quo etiam carent ægrius:) cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quam ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum Imperio mittimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Quare si propter socios nulla ipsi injuria lacessiti majores vestri cum 14
27. Antiocho, cum 28. Philippo, cum 29. Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem una cum Imperii vestri dignitate de-

E 5 fen-

27. *Antiocho*) Syriæ rege, cognomine Magno, *Flor.* 2. 8. 28. *Philippo*) rege Macedoniæ, quocum gestum est bellum Macedonicum I *Flor.* 2. 7. 29. *Ætolis*) sociis Antiochi M. *Flor.* 2 9.

fendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex 30. scriptura vectigal conservari potest. Quare

30. *Scriptura*) vectigal ex pascuo: nostris *trifftund Vveidgeld*. Scilicet, quia silvæ erant Romanorum, pastores numerum pecudis profitebantur apud publicanos, qui silvas illas redemerant: hi vero in tabulis *scribebant*, ut in singula capita certam pecuniam pro pastione acciperent. *Lambin*

Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo 16
esse existimatis, aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint: cum una excursio equitatus per brevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas, quas in 31. saltibus habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur. Putatis ne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extre- 17
mum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Rom. pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas ra-

bin in Plaut Trucul act. 2. sc. 2. & Lips. Magnit. Rom l. 2. c. 1. 31. *In saltibus*) Lipsii hæc lectio est de Magn. Rom. l. 2. c. 1. Turnebus Adversf. 1 5. *silvis* substituit. Codices quidem plerique habent *salinis*, sed de salinarum in Asia vectigali nihil in historia. InsuperTurnebus probat, non aliud, quam ex pastione, vectigal intelligi posse.

tiones & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipubl. semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum 32. ceterorum ordinum
18 recte esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis, partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a republ. sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea vi-
19 ctoria recuperare. Neque enim iisdem 33. redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti ami-

32. *Firmamentum*) Vide quæ supra n. 4. ex oratione pro Plancio notavimus.

33. *Iisdem redimendi facultas*) publicani amissis bello rebus non poterunt iterum redimere a populo Rom vectigalia, utpote ad paupertatem redacti.

amiserant, scimus Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempubl. & mihi credite id, quod ipsi videtis: hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in 34. foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum repub. defenduntur.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis quæ diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori debeatur: dico ejus adventu 20

34. *In foro*) circa forum erant argentariæ tabernæ, Livius 26. 11. Flor. 2. 6 48.

ventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse, urbemque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam 35. Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissime: quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem Imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus 36. Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas, patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Rom. ex omni aditu clausus esset. Sinopen 37. atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas uno aditu, atque adventu esse captas: regem spoliatum regno pa-

35. *Cyzicenorum)* Cyzicus urbs Asiæ ad Propontidem nobilissima. In hujus liberationis memoriam Cyziceni ludos singulis annis celebrarunt, quos vocaverunt Λουκούλλεια *Appian. in Mithrid.* 36 *Ducibus Sertorianis)* quorum præcipuus erat Varius Senator Rom ad Lemnum a Lucullo victus, *Appian.* Adde pro Archia n. 21. licet pro *Lemno* Appiani ibi sit *Tenedus.* 37. *Sinopen atque Amisum)* urbes ad Pontum Euxinum; & illa quidem cis Halim in Paphlagonia, sed libera; hæc in Ponto sita.

patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atque ita Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

IX. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. 22
Cognoscite, Quirites, non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto 38. Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim 39. auri atque argenti, pulcerrimarumque rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum

38. *Medea*) Ovid. 3. Trist. Eleg. 9. Cic. Nat. Deor. l. 3. cap. 26. ex veteri Poeta differens. 39. *Maximam vim auri*) Cum jam in eo esset, ut caperetur Mithridates, concisa muli χρυσοφορυ (*aurum ferentis*) sarcina, hostibus moram colligendæ pecuniæ, sibi locum fugæ fecit. *Appian.*

ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit: hæc dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe e manibus effugit. Ita illum in perſequendi ſtudio mœror; hos lætitia
23 retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & adflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra Imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis in nationibus, quas nunquam populus Romanus neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani 40. locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſa, in eas oras noſtrum exercitum eſſe abductum. Ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi 41. urbem ex Tigranis re-
gno

40. *Fani locupletiſſimi*) Comana vel Cappadociæ, vel Ponti intelligit. Utraque enim religione & fano celeberrima, & utriuſque Pontifex δευτερος ην κατα τιμην μετα τον βασιλεα (*poſt regem in ſummo erat honore*) Strabone teſte lib. 12. 41. *Urbem ex Tigranis regno*) Tigranocerta πολιν νεοκατασκευον. φιλοτιμως συνωκισμενην ur-
bem

gno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non di- 24
cam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno, quod 42. regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur.
Itaque tantum victus efficere potuit, 25
quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem accideret, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poetæ solent, qui Res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit,

bem conditam, ambitiose contractis undique incolis Appian. f. 47

42 *Regale nomen magnum & sanctum*) Curt. 5. 10. 2.

fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio 43. nuntius, sed ex ser-
26 mone rumor afferret. Hic in ipso illo malo gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod Imperii 44. diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consulto: sed ea vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus Imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu.

27 X. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præ-

43 *Non ex prælio nuncius)* supra n. 11. de hac clade dictum fuit. 44 *Imperii diuturnitati)* VII. annos huic bello præfuerat. Metuerunt enim, quod in Cæsare postea evenit. Adde Livium 24 24. Nepotem 1. 8. 2.

præficiendum putaretis: Nunc vero
cum ſit unus Cn. Pompejus, qui non
modo eorum hominum, qui nunc
ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis
memoriam virtute ſuperavit; quæ
res eſt, quæ cujuſquam animum in
hac cauſa dubium facere poſſit? Ego 28
enim ſic exiſtimo, in ſummo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit aut eſſe debuit? qui e ludo atque pueritiæ diſciplina, bello maximo atque acerrimis hoſtibus, ad 45. patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt: qui extrema pueritia miles fuit ſummi 46. Imperatoris, ineunte adoleſcentia maximi ipſe 47. exercitus Imperator: qui ſæpius, cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit, plura bella geſſit, quam ceteri legerunt, plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis Imperiis,

45 *Ad patris exercitum*) Cn. Pompeii Strabonis. Marſico bello clariſſimi Vellei 2. 21.

46. *Summi Imperatoris*) Syllæ ex Aſia redeuntis.

47. *Maximi exercitus Imperator*) Privatus adhuc collegerat reliquias paterni exercitus in reip. ſalutem. Vide *Catonis orationem apud Hirtium bell. Afr. c. 22. & Vell. Pat. 2. 29.*

periis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, 48. Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia & diversa genera & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

29 XI. Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes Imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30 Testis est 49. Italia, quam ille ipse Victor L. Sylla hujus virtute & subsidio confessus est liberatam: testis

est

48. *Africanum, Transalpinum)* n. 30. explicantur. 49. *Testis Italia)* Italico bello extremo, civile ortum est, quo Pompejus exercitum voluntarium conscripsit. *Vellei.* 2. 29.

eſt: 50. Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit: teſtis eſt 51. Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione, patefactum eſt: teſtis eſt 52. Hiſpania, quæ ſæpiſſime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos, proſtratoſque conſpexit: teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia, quæ cum 53. ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium 54. abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt, adventu 55. ſublatum ac ſepultum: teſtes vero jam omnes 56. oræ, at- 31
que omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria omnia, tum univer-

50 *Sicilia*) quam Perpenna & Carbo a Sylla pulſi occuparant, inde a Pompejo dejecti. *Appian.* 1 *Civil. Plutarch. in Pomp.*

51. *Africa*) in qua Domitium proſcriptum vicit. *Plutarch. in Pomp.* 52. *Hiſpania*) bello contra Sertorium. 53. *Servili bello*) Spartacio, de quo Flor. 3. 10. 54. *Abſente*) in Hiſpania Sertorianum bellum conficiente. *Plutarch. in Craſſo.* 55 *Adventu ſublatum & ſepultum*) Elapſos enim ex Claſſi prælio ſervos Pompejus oppreſſit Unde ſenatui ſcripſit, *Craſſum quidem acie viciſſe, ſe vero* τȣ πολεμȣ την ριζαν *radices belli, exſtirpaſſe* Plutarch. in Craſſo. 56. *Omnes oræ*) bello piratico. Flor. 3. 6.

versa, tum in singulis oris omnes sinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non se, aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hyeme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus Imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno Im-
32 peratore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro?

XII. Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare, & propugnaculis Imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri 57. Brundisio nunquam, nisi summa hyeme, transmise-

57. *Brundisium*) Calabriæ urbs, portu prædita commodo in Græciam euntibus.

miserint. Qui ad vos ab exteris na-
tionibus venirent, captos querar,
cum legati 58. populi Romani re-
demti sint? mercatoribus tutum mare
non fuisse dicam, cum duodecim 59.
secures in prædonum potestatem per-
venerint? Cnidum, Colophonem, 60. 33
aut Samum, nobilissimas urbes, in-
numerabilesque alias captas esse com-
memorem, cum vestros portus, atque
eos portus, quibus vitam 61. & spi-
ritum ducitis, in prædonum fuisse
62. potestatem sciatis? An vero igno-
ratis portum 63. Cajetæ celeberri-
mum, atque plenissimum navium,
inspectante prætore, a prædonibus
esse direptum? Ex 64. Miseno autem
ejus ipsius 65. liberos, qui cum præ-
donibus antea ibi bellum gesserat,
a prædonibus esse sublatos? Nam quid
ego

58. *Legati redempti*) Silent historiæ.

59. *Duodecim secures*) duos prætores, Sextilium & Belinum. *Plutarch. in Pompejo.*

60. *Cnidum, Colophonem, Samum,*) Ista in ultimo angulo Curiæ; illa Joniæ urbe; hæc insulæ cognominis e regione Joniæ.

61. *Vitam & spiritum*) quia frumenta, & alia, quæ ad vitam sustentandam faciunt, ex illis portubus Romam allata sunt.

62. *In potestatem*) Syntaxin defendit Gellius lib. 1 cap. 7 Adde Sallust. Jugurth, c. 112. 63. *Cajetæ portum*) in Latio Novo inter Foras & Minturnas. *Virg. Æn. 7 1.*

64. *Misenum*) promontorium Campaniæ e regione Bajarum. *Aeneid. 6. v. 234.*

65. *Ejus ipsius liberos*) Antonii triumphalis viri filiam. *Plutarch. in Pompejo.*

ego 66. Ostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipub. querar, cum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui 67. consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta, atque oppressa est? Pro dii immortales, tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub. potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani 68. ostium prædonum navem esse au-
34 diatis? atque hæc qua celeritate gesta sint quanquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetu navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipub. firmissimis præsidiis, classibusque mu-
35 nivit. Inde se cum in Italiam recepisset,

66 *Ostiense incommodum*) navale Romanorum, quod Ostiæ erat, incenderant piratæ. Xiphilinus ex Dionis lib 36 ες αυτα τα ʹςια εξεπλεον και τας τε ναυ εκουον.
67. *Consul P R.*) Non liquet, quis fuerit, silente historia. *Hotom.* 68. *Oceani ostium*) fretum Herculeum.

pisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cisalpina præsidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque 69. præsidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad Imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus Imperio ac potestati se dediderunt. Idem 70. Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.

XIII. Est hæc divina, atque in- 36
credibilis virtus Imperatoris. Quid
ceteræ, quas paulo ante commemo-

69. *Firmissimisque præsidiis*) Distributionem præsidiorum habet Florus 3. 6. 8.

70. *Cretensibus*) Plutarchus in Pomp. & Florus 3. 7. narrant, Metellum sævitia effecisse, ut Cretenses mallent se Pompejo in Pamphylia agenti, quam victori Metello credere: atque sic laurum Metello a Pompejo præreptam esse.

rare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto Imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ, comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse Imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem
37 enim possumus Imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant Centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem Provinciæ Magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in 71. quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam Imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum

71. *In quæstu)* apud argentarios.

tum sit, nostri exercitus ferant,
quis ignorat? Itinera, quæ per hosce 38
annos in Italia per agros, atque op-
pida civium Rom. nostri Imperatores
fecerunt, recordamini: tum facilius
statuetis, quid apud exteras nationes
fieri existimetis. Utrum plures arbi-
tramini per hosce annos militum ve-
strorum armis hostium urbes, an hi-
bernis sociorum civitates esse deletas?
neque enim potest exercitum is con-
tinere Imperator, qui se ipsum non
continet, neque severus esse judican-
do, qui alios in se severos esse judi-
ces non vult. Hic miramur, hunc 39
hominem tantum excellere ceteris,
cujus legiones sic in Asiam pervene-
runt, ut non modo manus tanti exer-
citus, sed ne vestigium quidem cui-
quam pacato nocuisse dicatur? Jam
vero quemadmodum milites hiber-
nent, quotidie sermones ac literæ
perferuntur: non modo, ut sumtum
faciat in militem, nemini vis affer-
tur: sed ne cupienti quidem cuiquam
permittitur: hiemis enim, non ava-
ritiæ, perfugium majores nostri in
sociorum atque amicorum tectis esse
voluerunt.

XIV. Age vero, ceteris in rebus 40
quali sit temperantia considerate,
unde illam tantam celeritatem & tam
incredibilem cursum initum putatis,
non enim illum eximia vis remigum,

aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed hæ res, quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas 72. urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc
41 in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia, quod tam nationibus externis incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur: nunc Imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia Magistratus habebamus, servire populo Rom. quam imperare aliis maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ quærimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit,

72. *Nobilitas urbis*) Athenarum, quas solas intravit, ceteras prætervectus. *Plutarch.*

lit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum 42
dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas Imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit; quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur.

XV. Et quoniam auctoritas mul- 43
tum in bellis quoque administrandis, atque Imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea re idem ille Imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de Imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri. Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homines vos, id quod ma-

maxime facit auctoritatem, tanta & 44 tam præclara judicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Rom. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic 73. locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum Imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis maritimo bello præpositus est Imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere po-

45 tuisset. Jam, accepta in Ponto 74. calamitate ex eo prælio, de quo vos paullo ante invitus admonui, cum socii pertimuissent; hostium opes animique crevissent; satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi

73. *Hic locus*) Rostra, suggestus.

74. *Accepta in Ponto calamitate*) victo C. Triario. Vide supra n. 10. & 15.

puli Rom. attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile Imperio, atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes popul. Rom. auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes uni huic se dediderunt? quod Cretensium 75. legati, cum in eorum insula noster Imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompejum legatum usque in 76. Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicare maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc 46

 aucto-

75. *Cretensium legati*) Vide supra n. 35.
76. *In Hispaniam)* quo juvenis Pompejus pro consule missus fuit contra Sertorium. Vide infra n. 62.

auctoritatem multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes va-
47 lituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, 77. Maximo, 78. Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut invisa Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.
48 Itaque non sum prædicaturus, Quirites,

77. *Maximo*) Q. Fabius Maximus Cunctator, bello Punico II. clarus, descriptus ab auctore Viror. illust. c. 43. 78. *Marcello*) M. Claudius Marcellus victor Virdumari Galliæ regis, & Annibalis, & Syracusarum, laudatus ab eodem auctore Vir. illust. c 45.

rites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint, ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtateſque obſecundarint. Hoc breviſſime dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui a Diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas Dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, cum communis ſalutis atque Imperii, tum ipſius hominis cauſa, (ſicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cum & bel- 49
lum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit, ita magnum ut accuratiſſime ſit adminiſtrandum: & cum ei Imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a Diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempubl. conſervandam, atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod ſi Romæ Cn. Pompe- 50
jus privatus eſſet hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cum ad ceteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut iis ipſis

locis adsit, ut habeat exercitum, ut
ab iis, qui habent, accipere statim
possit, quid exspectamus? aut cur
non ducibus Diis immortalibus, ei-
dem, cui cetera summa cum salute
reipubl. commissa sunt, hoc quoque
51 bellum regium committimus? At
enim vir clarissimus, reip. amantis-
simus vestris beneficiis amplissimis
adfectus, Q. Catulus, itemque sum-
mis ornamentis honoris, fortunæ,
virtutis, ingenii præditus Q. Hor-
tensius, ab hac ratione dissentiunt:
quorum ego auctoritatem apud vos
multis locis plurimum valuisse, &
valere oportere confiteor: sed in hac
causa, tametsi cognoscitis auctorita-
tes contrarias fortissimorum virorum
& clarissimorum, tamen, omissis au-
ctoritatibus, ipsa re & ratione ex-
quirere possumus veritatem, atque
hoc facilius, quod ea omnia, quæ
adhuc a me dicta sunt, iidem isti
vera esse concedunt, & necessarium
bellum esse, & magnum, & in uno
Cn. Pompejo summa esse omnia.
52 Quid igitur ait Hortensius? si uni
omnia tribuenda sunt, unum digniss-
simum esse Pompejum: sed ad unum
tamen omnia deferri non oportere.
Obsolevit jam ista oratio, re multo
magis, quam verbis refutata: Nam
tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua
summa copia, ac singulari facultate
dicen-

dicendi, & in Senatu contra virum fortem 79. A. Gabinium graviter, ornateque dixisti, cum is de uno Imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset, & ex hoc ipso loco permulta item contra legem verba fecisti. Quid? tum per 53
Deos immortales, si plus apud populum Rom. auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ Imperium teneremus? An tibi tum Imperium esse hoc videbatur, cum populi Rom. legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis, commeatu, & privato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus?

XVIII. Quæ civitas antea unquam 54
fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam te-

 nuis,

79. *A. Gabinius*) Tribunus pl. legem tulerat, ut Pompejo piraticum bellum omne mandaretur, *Plutarch. in Pomp. & Vell. Pater c. 2. 31.*

nuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos, ante legem 80. Gabiniam ille populus Rom. cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis, atque Imperii caruit.
55 Nos, quorum majores 81. Antiochum regem classe, 82. Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt, ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri Imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula 83. Delos tam procul a nobis in Ægæo mari posita, quo omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac

80. *Legem Gabiniam*) vide n 52. 81. *Antiochum*) Magnum, Syriæ regem *Flor* 2. 8.
82. *Persenque*) regem Macedoniæ ultimum *Flor* 2 12. 83. *Delos . . . . cum mercibus*) Vide notas pro Rosc. Amerino num. 133. cap. 46.

ac portubus nostris, sed etiam 84. Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat Magistratus populi Rom. in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis 85. nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo, Q. Hortensi, 56
populus Rom. & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Rom. dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit, sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius vi- 57
detur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique (id quod est verius) ne 86. legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti ac postulanti? Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum ceteri ad expilandos socios, diripjendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxe-

84. *Appia via*) ferente Capuam & Brundisium: infesta exscensu piratarum.

85. *Exuviis nauticis*) rostris Antiatium navium. Vide notas ad n. 1. 86. *Legaretur*) i. e. Legatus & Vicarius adderetur Pompejo.

xerint? an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Rom. atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus Imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius, atque periculo eſt conſtitutus? an C. Falcidius Q. Metellus, Q. Cœlius La-
58 tinienſis, Cn. Lentulus quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni pleb. fuiſſent, anno 87. proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc Imperatore, exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero Conſules ad Senatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus fretus vobis, veſtrum jus, beneficiumque defendam: neque præter interceſſionem, quidquam audiam: de qua (ut arbitror) iſti ipſi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pom-

pejo

87. *Anno proximo legati*) Cautum erat, ne tribunus pl. ſequenti anno legatus daretur Imperatori, quem ipſe, tribunus ſcilicet, conſtituiſſet ſuperiore anno. Sed extra ordinem hoc neglectum aliquando fuit.

pejo adſcribitur, propterea quod alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit, alter delatum ſuſceptumque confecit.

XX. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate & ſententia dicen- 59
dum eſſe videatur: qui cum ex vobis 88. quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit, ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quod quo minus certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpub. dum per Deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita atque virtute. At enim nihil novi 60
fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe, ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommo-

mo-

88. *Cum ex vobis quæreret*) Idem recenſet Plutarch. in Pompejo; Dio Caſſius, & in Epitoma Xiphilinus lib. 36. Val. Max. 8. 15. 9. Vell. Pat. 2. 31.

modasse, non dicam duo bella maxima, Punicum & Hispaniense ab uno Imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic Imperio maxime minabantur, Carthaginem atque 89. Numantiam ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes Imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum 90. Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini.

61 XXI. Quid enim tam novum, quam 91. adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus a Senatorio gradu ætas longe abesset, Imperium atque exercitum dari? Siciliam 92. permitti, at-

89. *Numantiam)* Hispaniæ Tarraconensis urbem. Carthago Africæ per se nota. Utramque vero Scipio Africanus Minor delevit, *Flor.* 3. 3. 90. *Cum Cimbris*, *Theutonis*) Flor. 3. 3 Plutarch. in Mario.

91 *Adolescentulum*) XXIII annos natum bello civili Syllano, *Vellei* 2. 29. & *Plutarch. in vita.* 92. *Siciliam*,

atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem 93. Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Rom. non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam 62
inusitatum, quam ut, cum duo 94. consules clarissimi fortissimique essent, eques Rom. ad bellum 95. maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in Senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI HOMINEM PRIVATUM PRO CONSULE, 96. L. Philippus dixisse dicitur, NON SE ILLUM SUA SENTENTIA PRO CONSULE, SED PRO CONSULIBUS MITTERE. Tanta in eo reipub. bene gerendæ spes constitueba-

92. *Siciliam, Africam*) vide n. 30. & quæ ibidem ex historia Syllana annotavimus.

93. *Equitem Rom. triumphare*) pacata Sicilia & Africa, *Vell. Pat.* 2. 30. *Val. Max.* 8. 15. 8. 94. *Duo Consules*) Videntur fuisse D. Brutus & M Æmilius. 95. *Ad bellum maximum*) Sertorianum. Flor 3. 22. 96. *L. Philippus*) Vid Philipp. XI cap. 8 n. 18. Plutarch. in Pomp qui addit, ita censuisse Philippum ως αμφοτερους τους τοτε υπατευοντας ουδενος αξιους οντας. *quod illius temporis consules indignos haberet,*

batur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex Senatus consulto legibus solutus, consul 97. ante fieret, quam ullum alium Magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum 98. eques Rom. ex S.C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc
63 uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. auctoritatem improbari, præsertim cum jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod istis recla-

97. *Consul ante fieret*) anno ætatis XXIV. *Eutrop. 5. extr.* consularis autem annus erat XLIII. *Philipp. V. cap. 17. sive n. 58.*

98. *Iterum eques triumpharet*) victo Sertorio. Vall. Maxim. 8. 15. 8. *nondum ullum honorem auspicatus bis triumphavit.*

clamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis & reip. parum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in repub. vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic Imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Rom. universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello 99. Asiatico & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in 100. Asia, Cicilia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum Imperatorem, ut nihil aliud quam de hoste ac de laude cogitet: deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas per hos 101.

64 65

99. *Asiatico & regio*) Mithridatico.

100. *Difficile est in Asia*) scilicet propter opulentiæ illecebras, & quidem in locis procul ab Urbe remotis. Consulatur oratio Manlii apud Livium 38. 17. & Justinus 36. 4. 12.

101. annos cum Imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris Magistratibus Religiosum? quam Civitatem Sanctam? quam Domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter
66 diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modo Imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur: tamen nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum

101. *Per hos annos*) Vulgo *hoc anno*, quasi vero ultimo demum anno Rom. duces avari esse cœperint. Vide Gruter.

cum regiumque mittatur. Ecquam 67
putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit: ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim 102. prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos: neque nos quidquam aliud adsequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majori affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus 103. jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis
magnum esse videamus. Quare no- 68
lite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus 104.

102. *Pratores)* Duces classium. Unde *navis pratoria*, Livio, Floro, aliisque dicta.

103. *Jacturis)* largitionibus in eos factis, per quos provinciam obtinuere. Adde supra n. 17.

104. P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat; est 105. C. Curio summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus: est 106. Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est 107. C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

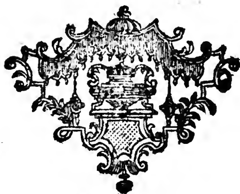
69 XXIV. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Rom. maneas in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum

104. *P. Servilius*) Isauricus appellatus, quod Isaurum, prædonum acropolin, deleverat. *Flor.* 36. 5. Vitam produxit ad Triumviratum. *Sveton Tib. c.* 5. 105. *C. Curio*) Scribonius Curio, Dardanorum in Thracia victor, *Epit. Liv.* 92. 95. *Fragm. Sallust* lib 2. 106. *Cn. Lentulum)* qui cum Spartaco pugnavit *Plutarch in Crasso*, & *Flor.* 3 20. 10. 107. *C. Cassius*) forsan qui bello Spartacio ad Mutinam victus fuit. *Flor.* 3. 20. 10.

cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid hoc beneficio populi Rom. atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Rom. polliceor & defero, testorque omnes Deos, & eos maxime, qui huic loco 108. Temploque præsident, 70
qui omnium mentes eorum, qui ad rempubl. adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus; honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.
Quamobrem quidquid in hac causa 71
mihi susceptum est, Quirites, id omne

108. *Huic loco temploque*) Suggestus in foro, rostris navium ornatus, ex Templo prominebat, & ipsum Templum *Rostra* est appellatum. *Livius* 8. 14.

omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

M.T.

M. T. C. ORATIO I.

IN L. CATILINAM

Habita in Senatu.

ARGUMENTUM.

L. *Sergius Catilina, nobilis genere, & Africæ nuper proprætor, luxuria, & quæ inde oritur, egestate commotus, urbis incendendæ & procerum interficiendorum consilia cepit, in societatem assumtis Lentulo iterum prætore, Cethego, aliisque nobilissimis viris: nec non nequissimo quoque juventutis Romanæ. Aliquoties vero de insidiis, quas in foro & Campo Martio consulatus competitoribus struxerat, vel fortuna vel consiliis dejectus, cum tandem in M. Leccæ domo nocturnum conventum ageret, & consulis sibi virtutem obstare quereretur; reperti sunt duo equites, qui promitterent, se mane salutandi causa ad Ciceronem ituros ipsumque in lecto occisuros. Hæc cum Fulvia quædam ex amatore, conjurationis socio, vix dum cœtu dimisso, audivisset; eadem nocte insidias Ciceroni patefecit, qui clausis foribus percussores summovit, & Senatu in æde Jovis Statoris habito, gravissima hac oratione Catilinam, qui & ipse in Senatum venerat, perstrinxit, & ut in castra Manlii centurionis, quem ad solici-*

tandos Syllæ colonos in Etruriam præmiserat, quamprimum discederet, etiam atque etiam hortatus est.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Mixta est oratio ex vituperatione, & suasione, *nisi malis priorem illam partem ad* invectivas *referre.* TRACTATIO *(caret enim Exordio oratio) in priore parte hoc agit : Quanquam ad mortem te duci, Catilina, jampridem oportebat, n. 2. exemplo majorum, n 3. 4. tamen certa de causa nondum adducor, ut hoc faciam n. 5. Antecedens ex circumstantiis patefactæ conjurationis probat n. 7. seqq. Altera pars suadet, ut Urbe Catilina excedat, quod infamia, n. 13. ruina fortunarum, n. 14. scelerum manifestatione, n. 15. odio omnium bonorum, n. 16. 17. & universæ patriæ (quam per Prosopopœjam inducit) n. 18. etiam sua ipsius conscientia, qua se custodia dignum putavit, n. 19. tandem Senatus voto, n. 20. (ubi quæstio immiscetur, præstet in exilium, an in castra proficisci, quorum illud invidiam Ciceroni, hoc laudem dicitur afferre, n. 23.) denique suorum, quos præmiserat, desiderio, suisque institutis, n. 24. 25. ad abitionem urgeatur & compellatur. Porro rationem sui consilii subjungit elegante Prolepsi & Prosopopœja, quasi patria reprehendat Cicero-*

ceronem, quod principem conjurationis vivum dimiserit, n.27. seqq. Respondet vero, fore hoc modo, ut peste nefaria liberetur respublica, dum ex insidiis in apertum latrocinium educantur omnes mali, n. 30. CONCLUSIO *repetit quæ crebro insperſa fuerat, Propositionem, ſuadendo & hortando, ut exeat cum ſociis Catilina, n.* 32. *Deinde precatur Jovem, ut urbem defendat, n.* 33.

QUousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium 1. palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus 2. locus, nihil horum ora vultusque moverunt? patere tua consilia non sen-

1. *Palatii)* Regionis & montis Rom. nomen. *Suet. Aug.* 5. & 72. Privatas tum Domos continuit, Hortensii, *Suet* ε. 7; & ipsius Catilinæ, *idem de Gram. c.* 17. Quod vero Augustus hic in Domo Hortensii habitavit, tandem Palatium βασιλειοις seu *arci Imperatoria*, privatis ædibus substructione nova & publica abolitis, concessit. Adde Casaub. in dict. c. 72. 2. *Hic munitissimus locus)* Ædes Jovis Statoris, infra n 11. & Orat. 2. n. 12) quæ est initio Sacræ viæ, qua ad Palatium itur. *Plutarch. in Cic.*

sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare ar-
2 bitraris? O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, consul videt, hic tamen vivit. Vivit? imo vero etiam in Senatum venit, fit publici consilii particeps, notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. Nos autem viri fortes satisfacere reipubl. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci jussu consulis jampridem oportebat; in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machi-
3 naris. An vero vir amplissimus P. 3. Scipio, Pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter 4. labefactantem statum reipublicæ, 5. privatus interfecit; Catilinam orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servi-

3. *P. Scipio Tib. Gracchum*) Scipio Nasica P. M. Senatu & populo comitante Tib. Gracchum Capitolio deturbavit, & subsellii fragmento interfecit. *Appian.* 1. *Civ.* f. 162. *Flor.* 3 14. *Val. Max* 2. 4. 2. *Vellejus* 2. 2. & 3.
4. *Mediocriter labefactantem*) Excusat enim quodammodo etiam Florus c. I. 5. *Privatus*) Pontificatus enim Magistratus non erat. Muretus in notis ad h. l. consulatur.

vilius 6. Ahala Sp. Melium novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem, coercerent. Habemus enim S. C. in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis; nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decrevit quondam Senatus, ut 4
L. 7. Opimius cos. 8. videret, ne quid respublica detrimenti caperet: nox nulla intercessit, interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo parte, avo, majoribus; occisus est cum liberis M. Fulvius 9. consularis. Simili Senatus consulto C. Mario & L. Valerio coss. permissa est respublica: num unum diem postea L. Saturninum 10. tribu-

 num

6. *Q. Servilius Ahala*) Magister equitum, Sp. Melium, largitionibus regnum affectantem, occidit, *Liv.* 4. 14. 7. *L. Opimius cos.*) jussus Senatus consulto rempub. defendere (*Philip.* 8. *n.* 14.) C. Gracchum, mortis & legum fratris Tiberii vindicem, oppressit, *Flor.* 3. 15 8. *Consul videret, ne*) Sallust. Cat. cap. 29. *Quod plerumque in atroci negotio solet, Senatus decrevit, darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet.* Adde Livium 3. c. 4. 9. *M. Fulvius*) Flaccus C. Gracchi collega & seditionis particeps. *Appian.* 1. *Civ.* 10. *L. Saturninum*) L. Apuleium

num pl. & C. Servilium prætorem mors ac reipubl. pœna remorata eſt? At nos vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujuſmodi Senatus conſultum, verumtamen incluſum in tabulis, tanquam in 11. vagina reconditum, quo ex S. C. confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis, & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me eſſe clementem, cupio in tantis reip. periculis non diſſolutum videri: ſed jam me ipſum iner-
5 tiæ nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra remp. in 12. Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem Imperatorem, caſtrorum, ducemque hoſtium intra mœnia, atque adeo in Senatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipubl. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero, credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius a me, quam

jum Saturninum, unde Apulejana ſeditio dicitur *Flor* 3.16. De hoc & Servilio Glaucia etiam *Vellei.* 2. 12. verboſius *Appian.* 1. *Civil. Epit. Liv.* 69. 11 *Tanquam in vagina*) Ita MSS Vulgo: *tanquam gladium in vagina*, quod gloſſam recentem ſapit *Grut* 12 *In Etruriæ faucibus*) ad Fæſulas, ubi caſtra erant Manliana, Apennino Etruriam quaſi in fauces comprimente.

quam quiſquam crudelius, factum
eſſe dicant. Verum ego hoc, quod
jam pridem factum eſſe oportuit, certa
de cauſa nondum adducor, ut faciam.
Tum denique interficiam te, cum jam
nemo tam improbus, tam perditus,
tam tui ſimilis inveniri poterit, qui
id non jure factum eſſe fateatur.
Quamdiu quiſquam erit, qui te de- 6
fendere audeat, vives: & vives ita,
ut nunc vivis, multis meis, & fir-
mis præſidiis obſeſſus, ne commovere
te contra remp. poſſis: multorum te
etiam oculi & aures non ſentientem,
ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur
atque cuſtodient.

III. Etenim quid eſt, Catilina, 7
quod jam amplius exſpectes, ſi neque
nox tenebris obſcurare cœtus nefa-
rios, nec privata domus parietibus
continere vocem conjurationis tuæ
poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt
omnia? muta jam iſtam mentem, mihi
crede, obliviſcere cædis atque incen-
diorum: teneris undique, luce ſunt
clariora nobis tua conſilia omnia, quæ
etiam mecum licet recognoſcas. Me-
miniſtine me ante diem XII. Kalend.
Novemb. dicere in Senatu, certo die
fore in armis, qui dies futurus eſſet
ante diem VI. Kal. Novembris, C.
Manlium, audaciæ ſatellitem at-
que adminiſtrum tuæ? num me

13. fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in Senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V. Kal. Novembris, tum, cum multi principes civitatis Roma, non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum caussa 14. profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra remp. non potuisse? tum tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum
8 te esse dicebas. Quid? cum tute 15. Præneste Kalend. ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistine illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas; quod ego non

13. *Num me fefellit &c.*) Ita vero evenisse affirmat Sallust. Cat. c. 30. qui de die etiam consentit. 14. *Profugerunt*) M. Crassus aliique literis incerti auctoris moniti fuerant, ut urbe excederent, quia magnæ in urbe cædes futuræ essent. *Plut.* 15. *Præneste occupaturum*) Silent de hac re historiæ, fatente Mureto. Erat autem Præneste colonia, Roma CC. stadiis distans, natura & arte munitissima, refugium seditiosorum. Καταφευγουσι γαρ εκεισε οι νεωτερισαντες. *Quo confugere solent, qui res novas moliuntur.* Strab. V. f. 165. Adde Vellei. 2. c. 26. & 74.

non modo non audiam, ſed etiam
non videam, planeque ſentiam.

IV. Recognoſce mecum tandem il-
lam ſuperiorem noctem: jam intelli-
gis, multo me vigilare acrius ad ſa-
lutem, quam te ad perniciem reipu-
blicæ. Dico te priori nocte veniſſe
inter 16. falcarios (non agam obſcure)
in M. 17. Leccæ domum, conveniſſe
eodem complures ejuſdem amentiæ
ſceleriſque ſocios. Num negare au-
des? quid taces? convincam, ſi ne-
gas. Video enim eſſe hic in Senatu
quoſdam, qui tecum una fuere. O 9
Dii immortales! ubinam gentium ſu-
mus? quam rempubl. habemus? in
qua urbe vivimus? hic, hic 18. ſunt
in noſtro numero, P. C. in hoc orbis
terræ ſanctiſſimo graviſſimoque con-
ſilio, qui de meo, noſtrumque om-
nium interitu, qui de hujus urbis
atque adeo orbis terrarum exitio co-
gitent. Hoſce ego video conſul, &
de republ. ſententiam rogo: & quos
ferro trucidari oportebat, eos nondum
voce vulnero. Fuiſti igitur apud Lec-
cam ea nocte, Catilina; diſtribuiſti

16. *Inter falcarios*) Turnebo (lib. 3 c. 15.) & Mureto eſt vici nomen, in quo ſita fuit Leccæ domus. 17. *In M. Leccæ domum*) Salluſt. cap. 17. & Cicero pro Sylla n. 52.

18. *Hic, hic ſunt*) Notat Senatores conjurationis ſocios, quos Salluſtius nominat c. 17.

19. partes Italiæ: ſtatuiſti, quo quemque proficiſci placeret: delegiſti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis 20. partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti, paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo 21. equites Romani, qui te iſta cura liberarent, & ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, 22. comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me 23. ſalutatum miſeras, cum illi

ipſi

19. *Diſtribuiſti*) Orat. 2. in Cat. n. 6. & Orat. 3. n. 14 Salluſt. c 27. 20. *Deſcripſiſti urbis partes ad incendia*) Salluſtius cap. 43. *duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent*. Plutarchus in Cic. habet εκατον μερη *centum partes*. 21. *Duo equites*) C Cornelius eques, & L. Varguntejus Senator, *Salluſt. cap* 28. De priore res certa eſt ex Orat. pro Sylla cap. 18. De Senatore plus fidei eſt Ciceroni, quam Salluſtio, (aut Plutarcho, qui prorſus alios nominat) habendum.

22. *Comperi*) per Fulviam, Curii, ſocii conjurationis amicam. *Salluſt. c.* 28.

23. *Salutatum*) Principes viros Romæ quolibet mane non ſolum amici, quibus intimus acceſſus patebat, ſed & plebs ſalutatura conveniebat, & brumali quidem tempore plerumque προ ημερας *antelucanis horis*. Herodian 7. 6. Hinc Seneca Epiſt. 84.

Lu-

ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram.

Quæ cum ita sint, Catilina, per- 11
ge, quo cœpisti, egredere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiscere: nimium diu te Imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos; si minus, quam plurimos: purga urbem, magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit: nobiscum versari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna Diis immortalibus habenda est gratia atque huic ipsi Jovi Statori, 24. antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus: non est sæpius in uno homine 25. (salus) summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi: cum proximis 26. comitiis consula-

G 6

Lucilio scribit: *Intueris illas potentium domus, illa tumultuosa, rixa* SALUTANTIUM, *limina*: Et Epist. 19. *migrabit ad aliud limen* SALUTATOR. 24. *Antiquissimo custodi.*) Ipse enim Romulus Jovi Statori Templum bello Sabino voverat, *Liv.* 12. *& Ante Palatini condidit ora jugi*, i.e. in radices collis Palatini, *Ovid.* 6. *Fast. fin.* 25. *Salus*) haud dubie Magistri alicujus glossema. 26. *Comitiis*

ſularibus me conſulem in 27. campo, & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publice concitato: denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti, quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate rei-
12 publicæ eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam univerſam petis, Templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, facere nondum audeo; faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius. Nam ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus: ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua ſponte faciebas? exire ex urbe conſul hoſtem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo; ſed, ſi me conſulis, ſuadeo.

VI.

mitiis conſularibus) quibus Silanus & Muræna deſignati, excluſo Catilina. *Salluſt: 26.*
27. *In Campo)* Martio, comitiis creandorum Magiſtratuum ſacrato.

VI. Quid enim, Catilina, eſt, quod 13
te jam in hac urbe delectare poſſit, in
qua nemo eſt extra iſtam conjuratio-
nem perditorum hominum, qui te
non metuat, nemo, qui non oderit?
Quæ nota domeſticæ turpitudinis non
inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum
rerum dedecus non hæret 28. in fama?
quæ libido ab oculis, quod facinus
a manibus unquam tuis, quod flagi-
tium a toto corpore abfuit? cui tu 29.
adoleſcentulo, quem corruptelarum
illecebris irretiſſes, non aut ad auda-
ciam ferrum, aut ad libidinem, facem
prætuliſti? Quid vero? nuper cum 14
morte ſuperioris uxoris, novis nu-
ptiis domum vacuam feciſſes, nonne
etiam alio 30. incredibili ſcelere hoc
ſcelus cumulaſti? quod ego præter-
mitto, & facile patior ſileri, ne in
hac civitate tanti facinoris immanitas
aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe
videatur. Prætermitto ruinas fortu-
narum tuarum, quas omnes impen-
dere

28. *Hæret in fama*) Lectio eſt Turnebi 30. *Adverſ. c.* 15. quam Lambinus docuerat. Scita Gruteri conjectura: *non inhæret tuæ famæ.* 29. *Adoleſcentulo*) Salluſt. c. 14. *maxime adoleſcentum familiaritates appetebat &c.* Adde eunde c. 16. 30. *Incredibili ſcelere*) vel, quod filium necaverit, intelligendum eſt ex *Salluſt c.* 15. vel quod ſuam ex ſtupro filiam duxerit, quod *Oratio in toga candida*, cujus fragmenta Aſconius ſervavit, recenſet.

dere tibi proximis 31. idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo 32. coss. stetisse in 33. comitio cum telo? manum, consulum & principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam 34. reipub. obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu

31. *Proximis Idibus*) Petrus Pithœus Advers. Subsec. lib. 2. cap. 4. ex antiquo glossario refert, fœneratorum hanc olim fuisse consuetudinem, ut ultra statutum kalendarum diem in idus concederent dilationem: itaque fieri solitum, ut quæ in kalendas fœneraverant, idibus reciperent & relegerent. Hæc Pithœus, additque exemplum ex Horatii Epod. 2. fin. 32. *Lepido & Tullo coss.*) vide Sallust. c. 18. 33. *In comitio*) Definiente Asconio in 3. Verr. est *locus in foro propter Senatum, quo coire equitibus & populo Rom. licet.* Antiquitus hic jus dictum fuit, etiam Curiata comitia habita. 34. *Fortunam obstitisse*) qua Catilina maturaverat sociis signum dare, antequam frequentes convenissent. *Sallust. c. 18.*

tu me designatum, quoties me con-
sulem interficere conatus es? quot ego
tuas 35 petitiones ita conjectas, ut
vitari posse non viderentur, parva
quadam declinatione, &, ut ajunt,
corpore effugi? Nihil agis, nihil ad-
sequeris, nihil moliris, quod mihi
latere 36. valeat in tempore: neque
tamen conari ac velle desistis. Quo- 16
ties jam tibi extorta est sica ista de
manibus? quoties vero excidit casu
37. aliquo & elapsa est? tamen ea ca-
rere diutius non potes: quæ quidem
quibus abs te initiata sacris ac de-
vota sit, nescio, quod eam necesse
putas 38. consulis in corpore defigere.

VII. Nunc vero quæ tua est ista
vita? sic enim jam tecum loquar, non
ut odio permotus esse videar, quo de-
beo; sed ut misericordia, quæ tibi
nulla debetur. Venisti paullo ante in
Senatum: quis te ex hac tanta fre-
quentia, ex tot tuis amicis ac neces-
sariis salutavit; si hoc post hominum
memoriam contigit nemini, vocis ex-
pectas

35. *Petitiones*) gladiatorium verbum.
36 *Mihi latere valeat in tempore*) Prorsus abſunt hæc verba a quibusdam codicibus: alii solum demunt *in tempore*, & pro *mihi* ME substituunt. 37 *Casu aliquo*) Vide, quæ de maturato signo nota 34. ad n. 15. diximus. 38. *Consulis*) Sententia est: videris alicui Deo vovisse, te sicam illam in consulis alicujus corpore defixurum. Cottam enim & Torquatum, deinde me illa tollere conatus es. *Salluſt. cap.* 18.

pectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt: quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt. Quo
17 tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi, mehercule, mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? Et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem, carere me aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent neque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & jam diu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare.
18 Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit & quodammodo tacita

loqui-

loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium 39. neces, tibi vexatio direptioque 40. sociorum impunita 41. fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

VIII. Hæc si tecum, ut dixi, pa- 19
tria loquatur, nonne impetrare debeat,

39. *Multorum civium neces*) quod Syllano tumultu interfecerat. Asconius Pedianus in Orationem Cic. in toga candida in principio: *Catilinam, cum in Syllanis partibus fuisset, crudeliter fecisse, nominatim etiam postea Cicero dicit, quos occiderit, Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantasium. M. etiam Marii Gratidiani, summe popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abscissum per Urbem sua manu Catilina tulerat.* 40. *Vexatio direptioque sociorum*) in Provincia Africa, quam ex prætura sortitus ita rexerat, ut domum egressus repetundarum reus fieret. *Ascon. c. l. & Sallust. c. 18.* 41. *Im'unita ac libera*) quia artibus obtinuit, ut absolveretur in judicio repetundarum. *Ascon. l. c.*

beat, etiamsi vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti: quid? quod vitandæ suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti, a quo non receptus etiam ad me venire ausus es, atque ut domi meæ te asservarem rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem venisti, a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum 42.
optimum, M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui seipsum jam
20 dignum custodia judicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis justis debitisque ereptam,

42. *Virum optimum*) Ironice, teste Quintiliano, l. 9. c. 2. Neque enim M Marcellus, pro quo oratio ad C. Cæsarem exstat, intelligendus est, sed sodalis Catilinæ, & conjurationis socius. Paullus Orosius lib. 6. c. 6. *Motus etiam in Pelignis ortus a Marcellis patre & filio, per L. Vettium proditus, patefacta Catilinæ conjuratione, quasi succisa radice, compressus est: & de utroque per Bibulum in Pelignis, per Ciceronem in Brutiis vindicatum est.*

ptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum, (id enim postulas) &, si hic ordo sibi placere decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus, & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rempub. metu, in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent: quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adole- 21
scenti optimo 43. P. Sextio, si fortissimo viro 44. M. Marcello dixissem, jam mihi consuli hoc ipso in templo jure optimo Senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant; cum tacent, clamant. Neque his solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Rom. honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant Senatum, quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo ante exaudire potuisti: quorum

43. *P. Sextio)* qui quæstor fuit C. Antonii, collegæ Ciceronis *Cic. Orat. pro hoc Sextio n. 8.*

44. *M. Marcello)* Hic demum est ille clarissimus vir, pro cujus restitutione Cæsari gratias egit Cicero.

rum ego vix abs te jam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem usque 45. ad portas prosequantur.

22 IX. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi istam mentem Dii immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista tua privata sit calamitas, & a reip. periculis sejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipub. concedas, non est postulandum: Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit.

23 Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere; ac si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem

45. *Usque ad portas prosequantur*) Mos, ait Muretus, prosequendi eos, qui in exilium abirent. Unde Catil. 2. n. 1. *vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus.*

lem istius invidiæ, si in exsilium jeris jussu consulis, sustinebo: sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriæ bellum, exulta impio latrocinio: ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris. Quanquam quid ego te invitem, 24
a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum 46. Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam 47. aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ 48. sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari ad cædem proficiscens solebas? a cujus altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti?

X. Ibis tandem aliquando, quo te 25
jam pridem tua ista cupiditas effrenata

46. *Forum Aurelium*) Videtur oppidum fuisse haud procul ab urbe situm in Via Aurelia, qua profecti fuerant conjurati, *Orat.* 2. n 6. 47. *Aquilam argenteam*) signum legionis. 48. *Sacrarium*) Herodianus 4. 4. tradit fuisse in castris *νεων ενθα τα σημεια και τα αγαλματα του στρατοπεδου προσκυνειται*, *ædiculam, intra quam signa ac simulacra exercitus adorantur.*

nata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum ma-
26 num. Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes, ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum
27 esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare remp. posses, atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

XI. Nunc ut a me P. C. quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer, percipite quæso diligen-

ligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respub. loquatur: M. Tulli, quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari Imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, seu immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit 28
te? mosne majorum? at persæpe etiam privati in hac rep. perniciosos cives morte multarunt. An 49. leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui a repub. defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Rom. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione

49. *An leges?*) Porcia, Sempronia, de quibus 7. Verr. cap. 63. Et pro Rabirio perduell. c. 4. traditur: *Porcia lex virgas ab omnium civium Rom. corpore amovit: Porcia lex libertatem civium lictori eripuit.* Adde Livium lib. 10 c. 9 Et rursus Cicero d. l. *C Gracchus legem tulit, ne de capite civium Rom. injussu vestro* (populi Rom) *judicaretur.*

tione majorum, tam mature ad summum Imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem
29 civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum?

XII. His ergo sanctissimis reip. vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari; unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini 50. & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam,
30 non invidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant, aut ea

50. *Saturnini, Gracchorum*) Vide supra n. 4.

ea quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolum improbi, verum etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter & regie factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quo intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. peſtem paullisper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur atque delebitur non modo hæc tam adulta reipub. peſtis, verum etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium.

XIII. Etenim jam diu, P. C. in his 31
periculis conjurationis, inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri conſulatus tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur, videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus cura & metu eſſe relevati, periculum autem reſidebit, & erit incluſum penitus in venis, atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe ho-

mines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque afflictantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna, vehementius vivis reliquis ingra-
32 vescet. Quare, P. C. secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur a nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, 51. malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de repub. sentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis coss. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videa-

51. *Malleolos*) instrumenta, quibus machinæ in obsidionibus incensæ sunt, inquit Ammianus Marcellinus lib. 23. cap 10. *Malleoli, teli genus, figurantur hac specie sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multi fido ferro coagmentata, ... Atque in alveo ipso ignem.* Adde Veget 4. cap 18 *cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius arcu invalido, (ictu enim rapidiore exstinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat.* Adi & Lips. Poliorc. lib. 5. dialogo 5.

deatis. Hiſce omnibus, Catilina, cum ſumma reip. ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis a 52. Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus, hunc, & hujus ſocios a tuis aris, ceteriſque Templis, & tectis urbis, ac mœnibus, a vita fortuniſque civium omnium arcebis, & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuoſque mactabis. 33

52. *A Romulo es conſtitutus*) Dion. Halicarn. l. 2. de Romulo & Tatio: *Exſtructis Templis aras conſecraverunt Diis, quibus in pugna voverant.* Ρωμυλος μεν Ορθωσιω Δι, *Romulus Jovi Statori; &c.*

M. T. C. ORATIO II.
IN L. CATILINAM
Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

Catilina graviter reprehensus a Consule in Senatu, (quæ prima Ciceronis Oratio in Catilinam est) nocte intempesta urbe excessit, in Manliana castra, quæ ad Fesulas erant, profecturus, negotio interea Cethego, Lentulo ceterisque dato, ut maturent facinus, quod futurum sit, ut ipse propediem cum magno exercitu ad Urbem adveniat. Proximo post fugam Catilinæ die Cicero hac Oratione populo Rom. gratulatur, quod magno metu liberatus sit: ostenditque, non esse Catilinæ bellum magnopere pertimescendum, quia milites habeat imbelles & delicatulos.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Sunt, qui ad Gratulationes referunt secundam hanc orationem, & Exordium quidem ejusmodi videtur esse: in Tractatione vero vel pauca, vel nulla vestigia sunt gratulatoriæ orationis, sed præcipuæ partes id agunt, ut Romanos, quod imbelles sint Catilinarii, metu belli liberent. Videtur ergo ad Deliberativum potius, quam ad aliud Genus, referendam esse. EXORDIUM

læti-

lætitiam excitat ex Catilinæ egressione, ad n. 4. PROPOSITIO, *non esse timendum Catilinam, implicite his proponitur verbis n. 4.* Quem quidem ego hostem &c. CONFIRMATIO *omnis est a* Non necessario, *quia I. neque periculum sit ab extraneo milite, senibus scilicet desperatis &c. n 5. Neque II. ab indigenis & Romæ manentibus; quod severitate Consulis coerceantur, n. 6. Repetitur lætitiæ adfectus ejusmodi comparatione: si bene est reipublicæ uno Catilina ejecto, quam bene erit exhausta universa malorum sentina? n. 7. seq. Digressione a n. 12. ad 17. refutat eorum sententiam, qui in exilium ejectum Catilinam ajebant. Neque III. ab universis, sive externi, sive cives sint: quia obærati n. 18. vani n. 19. agrestes n. 20. inertes n. 21. sicarii n. 22. delicati, n. 22. 23. Ergo minus timendi, n. 24. sed potius premendi fortiter, n. 25.* CONCLUSIO *movet spei adfectum, præsidia ostendendo, n. 26. residuos hostes terrendo n. 27. Consulis industriam pollicendo, n. 28. Deorum auxilium implorando, n. 29.*

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emi-

simus, vel ipsum egredientem verbis 1. prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies a 2. monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in 3. campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco 4. ille motus est, cum est ex urbe depulsus: palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus; cum illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium
2 conjecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit; quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc pro-
stra-

1. *Verbis prosecuti sumus*) Ita omnes veteres libri. *Verbis*, i. e. diris ominibus, quæ sine orationis primæ leguntur. 2. *Monstro*) Monstrosa Catilinæ natura exprimitur pro Cælio c. 5. n. 13. 3. *In Campo*) Martio, ubi comitia habebantur consularia, & competitoribus consulatus insidias struxit aliquoties Catilina. 4. *Loco ille motus est*) gladiatorium verbum.

ſtratus, Quirites, & ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit; & retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam peſtem evomuerit; foraſque projecerit. 3

II. At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exſultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuſat, quod tam capitalem hoſtem non comprehenderim potius, quam emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemtum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio adfectum jampridem oportebat: idque a me & mos 5. majorum & hujus Imperii ſeveritas, & reſpub. poſtulabat. Sed quam multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego de ferrem, non crederent? quam multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli a vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia op-

5. *mos majorum*) Orat. I. n. 3. notatus

oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet. Tongillum mihi eduxit, quem amare in 6. prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipub. motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes? quam nobiles? vos videtis.

§ III. Itaque ego illum exercitum, & 7. Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. 8. Metellus habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur

6. *in pretexta*) a pueritia. Toga enim prætexta fuit puerorum ad annum XVII. quo cum Virili commutabant. Seneca Epiſt. 4. *pratexta poſita ſumſiſti virilem togam, & in forum deſcendiſti.* Et Gellius 18. 4. *cum jam adoleſcentuli Roma pretextam & puerilem togam mutaſſemus.* Alii legunt: *in pratexta calumnia*. Obſcure. 7 *& Gallicanis legionibus*) Male quidam ſcribunt *ex Gallicanis*. Non enim Catilinæ hæ legiones ſunt, ſed populi Rom. *quibus*, id eſt propter quas contemnit Catilinæ copioſas. 8 *Q. Metellus*) Q. Metellus Celer, prætor in agrum Picenum miſſus ad exercitum comparandum. *Salluſt.* 30.

tur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, & agresti luxuria, ex rusticis 9. decoctoribus, ex iis, qui vadimonia 10. deserere, quam illum exercitum, maluerunt, quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui 6
11. Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me parlata esse sentiunt: patefeci in Senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futurã. H 5 IV.

9. *rusticis decoctoribus*) Sic miss. libri. Vulgo infarciuntur: rusticis *mendicalis* & decoctoribus. 10. *Vadimonii desertio*) est desertio promissionis judicio sistendi causa factæ. 11. *cui Apulia*) Vide Orat. 3. n. 14. & Sallustius cap. 27.

IV. Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempub. videretis: nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus, severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam; exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aurelia 12. via profectus est: si accelerare vo-
7 lent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! uno, mehercule, Catilina exhausto relevata mihi & recreata respub. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis 13 circumscriptor, quis ganeo, quis 14 nepos, quis adul-

12 *Aurelia via*) per maritimam Tusciam Pisas usque extensa. 13. *circumscriptor*) qui fraudem circa testamenta committit. Seneca 6. libr. controvers. 3. & Plinius 8. Epist. 18. & verbi hujus, & rei exempla præbent. 14. *nepos*) prodigus & dissolutus; vel quod aliquis ex gente Nepotum insigniter talis fuit, quem videtur Horatius Epod. 1. vers. ult. significare: vel quod nepotes patre mortuo indulgentius ab avo educantur, quæ Mureti interpretatio

adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis coruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur? quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtu-
prum non per illum? Jam vero quæ 8
tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur. Nunc vero quam ſubito non ſolum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, ſed nec ullo in angolo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibilis ſceleris fœdus adſcriverit.

V. Atque ut ejus diverſa ſtudia in 9
diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo 15 gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo

tio eſt. Hinc *nepotari* eſt prodige vivere, Senec. 1. Benef. c. 15. & *nepotini ſumtus* immodice profuſi, Suet. Calig. 37. 15 *ludo gladiatorio*) Non tam ipſum hic ſpectaculum, quam ſcholam & locum, in quo gladiatores a laniſta erudiebantur, ſignificant. Herodianus 1.19. τὸ μονομαχῶν καταγώγιον vocat. Adde Suet. Jul. 29.

in scena levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione, assuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur.

10 Hunc vero si fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos! o rempubl. fortunatam! o præclaram laudem consulatus mei. Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas 16 obligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comissationes solum & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mi-

hi

16. *obligurierunt*) Ita plerique codices: pauci *abligurierunt* quod etiam Terentii est Eunuch. 2. 2. 4. utut Nizolius inter indigna Cicerone vocabula illud rejiciat.

hi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, sertis 17 redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quã pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre possit; omnia sunt externa, unius 18 virtute, terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum: quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, XI

17. *sertis redimiti, unguentis obliti*) Ritus potantium, Horat. 3. od. 14. 8. *pete unguentum puer & coronas*. Et lib. 2. od. 12. *Assyriaque nardo potamus uncti*.

18. *unius virtute*) Pompeii Magni, qui hoc tempore Mithridatem persecutus, Orientem victor percurrebat. *Sallust.* 16. *Epitom. Livi* 101.

erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent.

12 VI. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo adsequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exsilium jussus est, paruit, quievit. Hesterno die cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres 19 conscriptos detuli: quo cum Catilina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam jam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt.

13 Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exsilium ejicio, quæsivi a Catilina, an nocturno conventu apud

19. *patres conscriptos*) senatores. Sallust Cat. 6. *vel etate, vel cura similitudine* PATRES *appellabantur*. Et Livius 2. 1. CONSCRIPTOS *videlicet in novum senatum appellabant lectos*,

apud 20 M. Leccam fuisset, necne. Cũ ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset, patefeci cetera: quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur; quæsivi, quid dubitaret proficisci eo, quo jam pridem pararat: cum arma, cum 21 secures, cum fasces, cum tubas, cũ signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, 14 quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro 22 Fesulano castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem expectãt; & ille ejectus in exsilium se 23 Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra, conferet.

VII. O conditionem miseram non modo administrandæ, verum etiam conservandæ reipublicæ! Nunc si L. Ca-

20. *M. Leccam*) Vide Orat. 1. num. 8. 21. *secures*,) fasces, imperii signum, Synecdochice. Sic Gallia *securibus subjecta*, i. e. in provinciæ formam redacta dicitur *Cæs.* 7. *Gall. c.* 77. De aquila vero argenta dictum est Orat. 1. num 24. 22 *Fæsulano*) Fæsulæ, Etruriæ oppidum ad Apennini radices. 23. *Massiliam*) Galliæ Narbonensis urbem.

conservandæ reipublicæ! Nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit; ex hoc cursu sceleris & belli, iter ad fugam atque in exilum converterit; non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exilium ejectus a consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed mi-
15 serum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi [24] tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse a me, dummodo eat in exilium: sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando

24. *Est mihi tanti*) tam care mihi constat, & tot laborum periculorumque pretio quasi emat falsam hanc invidiam.

quam quod ejecerim. Sed cum ſint
homines, qui illum, cum profectus
ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi in-
terfectus eſſet, quid dicerent? Quan-
quam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire
dictitant, non tam hoc queruntur,
quam verentur. Nemo eſt iſtorum
tam miſericors, qui illum non ad
Manlium, quam ad Maſſilienſes, ire 16
malit. Ille autem ſi, mehercule, hoc,
quod agit, nunquam ante cogitaſſet,
tamen latrocinantem ſe interfici mal-
let, quam exulem vivere. Nunc
vero, cum ei nihil adhuc præter
ipſius voluntatem cogitationemque
acciderit, niſi quod vivis nobis, Ro-
ma profectus eſt; optemus potius,
ut eat in exilium quam queramur.
VIII. Sed cur tamdiu de uno ho- 17
ſte loquimur, & de eo hoſte, qui jam
fatetur ſe eſſe hoſtem, & quem, quia,
quod ſemper volui, murus inter eſt, nõ
timeo: de his, qui diſſimulant, qui
Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt,
nihil dicimus? quos quidem ego ſi
ullo modo fieri poſſet, non tam ul-
ciſci ſtudeo, quam ſanare, & ipſos
placare reipubl. neque id quare fieri
non poſſit, ſi me audire volent, in-
telligo. Exponam enim vobis, Qui-
rites ex quibus generibus hominum
iſtæ copiæ comparentur: deinde ſin-
gulis medicinam conſilii atque ora-
tionis meæ, ſi quam potero adferam.
Unum

18 Unum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima. Sunt enim locupletes: voluntas vero & cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis, & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas 25. novas? errant, qui iſtas a Catilina expectant: meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum 26. auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum: locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines mini-

25. *Tabulas novas*) has Catilina promiſerat *Saluſt.* 31. Erant autem, quibus publice, adfixa in foro tabula, æs alienum oberatis remittebatur. Hinc Græcis vocantur χρεῶν ἀποκοπη *App.* 1. *Civ.* Adde *Suet. Caſ.* 42. *Caſar* 3. *Civ. c.* 1. 26. *Auctionaria*) quibus obæratorum poſſeſſiones ſignificabantur haſtæ ſubjici & vendi, conſtituto auctionis (*ideſt venditionis*) die, *Pro Roſc. Am. n.* 23.

minime puto pertimeſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt, aut ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quam arma laturi.

IX. Alterum genus eſt eorum, qui 19
quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos, quieta repub. deſperant, perturbata conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod ceteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris præſentes auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident, id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Ter- 20
tium genus eſt ætate jam confectum,

exer-

exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas 27 Sylla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumtuoſius inſolentiuſque 28 jactarunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantũ æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eamdem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorũ direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones,

29 &

27. *quas Sylla conſtituit*) Vulgo *quas Sylla Faſulis conſtituit*. Sed, Mureto judice, oppidi nomen ex gloſſemate, eſt quia coloniæ, in multitudinis numero, non poſſunt eſſe Fæſulis, in uno opido, conſtitutæ.

28. *ſumtuoſius inſolentiuſque*) Luxum Syllanorum habet *Salluſt. Cat.* 11. & *App.* 2. *Civ. f.* 208. ſcribit, Catilinam miſiſſe ἐς ἐκ τῶν Συλλείων τοὺς τὰ κέρδη τῆς τότε βίας ἀναλωκότας, καὶ ὀρεγομένους ἑτέρων ὁμοίων, *ad ſolicitandum eos, qui Syllanis temporibus male quæſita prius profuderunt, talium lucrorum etiam tam cupidos.*

[29] & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

X. Quartum genus eſt ſane varium 21
& miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotia, partim etiam ſumtibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam inſidiatores [30] lentos eſſe arbitror, qui homines primum ſi ſtare non poſſunt, corruant, ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum 22
genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum: quos ego a Catilina non revoco. Nam neque

29. *proſcriptiones & dictaturas*) ideſt, tyrannidem Syllanæ ſimilem, ſiquidem Sylla primus auctor fuit & proſcriptionis, & dictaturæ perpetuæ. De ipſa *proſcriptione* vide pro Roſc. Am. n. 16.

30. *inſidiatores lentos*) otioſos, tardos. Eclog. I. . . . *tu Tityre lentus in umbra*.

que divelli ab eo possunt: & pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, imo vero de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis 31 & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelu-
23 canis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi 32 pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in republ. seminarium Catilinarum futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum

31. *Manicatis & talaribus tunicis*) Gellius 7. 12. *Tunicis uti virum prolixis ultra brachia, & usque in primores manus, ac prope in digitos, Romæ atque omni in Latio indecorum fuit: feminisque solis vestem longe lateque diffusam decoram existimaverunt.*

32. *Pueri*) Ita ad XX. prope annum dixerunt Latini. Cicero 10. Epist. 28. *puer Cæsar*, Octavius, qui legiones ducebat, natus cos Cicerone, *Suet. c.* 5.

cum 33 mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his preſertim jam noctibus? quo autem pacto illi 34 Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortorum cohortem 35 prætoriam.

XI. Inſtruite nunc, Quirites, con- 24
tra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus, & primum gladiatori illi confecto & ſaucio conſules imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum

36

33. *Mulierculas in caſtra*) Nefas Rom. militi fuit, uxorem in caſtra duxiſſe, *Lipſ. de mil. lib. 5. dial.* 18. Primus autem Severus, imperator Romanus, militibus επετρεψε γυναιξι συν ιχειν) *domi habere mulierem permiſit.*) *Herodian.* 3. 8.

34. *Appenninum*) juga montis Italiam dividentis.

35. *Cobortem pratoriam*) ſatellites & imperatoris ſtipatores Herod. 5. 4. οι σωματοφυλακες· ϗ οιδ ρυφιρι, ως δη πραιτω. ριανους καλουσιν. (*corporis cuſtodes ac ſtipatores, quos pratorianos vocant.*)

36 ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis 37 silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate debeo conferre.
25 Sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor hinc honestas, illinc turpitudo hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes

36. *Coloniarum ac municipiorum*) Horum differentiam tradit Gellius 16. 13. ejusque verbis Municipes descripsimus pro Rosc. Am. num. 15. De Coloniis idem, *Non veniunt*, inquit *extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur; sed ex civitate quasi propagata sunt, & jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent*. Addit, municipia magis libera: colonias vero propter majestatem populi Rom. cujus quasi effigies sint atque simulacra, potiores ac præstabiliores esse.

37 *Tumulis* (*cumulis*, alii) *silvestribus*) intelligit rusticorum hominum coacervatam & accumulatam manum.

tutes omnes certant cũ iniquitate, cũ luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremo copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prælio nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari?

XII. Quæ cum ita ſint, Quirites, 26
vos quemadmodum jam ante edixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro motu ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri certiores a me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facile urbes ſuas fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum & certiſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Q. [38] Metellus quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari

38. *Q. Metellus*) Vide ſupra num. 5.

27 videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe a Catilina relicti sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui vero in urbe se commoverit cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum, conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

28 XIII. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe

be pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint, illud profecto perficiam quod in tanto & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus, qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquo; sed hic præsentes suo nomine atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt. Quos vos, Quirites precari, venerari, atque implorare debetis: ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra 39 marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

39. *Terra marique superatis*) virtute Pompeii in bello piratico & Mithridatico. Vide supra num. 11.

6 Mulvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eodem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex perfectura 7 Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur, & ab illis gladii, & a nostris; res erat prætoribus nota solis, ignorabatur a ceteris.

III. Tum interventu Pontini atque Flacci pugna, quæ erat commissa, sedatur: literæ, quecunque erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihil dum suspicantem vocavi.

6. *pontem Mulvium*) Pons Tiberinus, quo in Etruriam itum fuit, ad secundum ab Urbe lapidem, in via Flaminia.

7. *Præfectura Reatina*) Præfecturæ erant oppida Italiæ, deterioris, quam coloniæ, aut municipia, conditionis, quibus quotannis *præfectus* Roma mittebatur, qui jus diceret. Vide de his plura in Pompeii Festi libro 14. *Reate* autem Sabinorum oppidum fuit.

Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus: tardissime autem Lentulus venit, credo, quod literis dandis præter consuetudinem
7 proxima nocte vigilarat. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequen-
8 tem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerum & gladiorum extulit.

IV. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam jussu senatus dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore recepisset, dixit: a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & literas,

ut

ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quam primum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut cum urbem omnibus 8 ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præsto esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusju- 9
randum sibi, & literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatem in Italiam quam primum mitterent, pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis 9 Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire

nire

8. *Omnibus ex partibus*) vel duodecim, vel centū partibus, dissentientibus Sallustio & Plutarcho. Vid. ad Orat. 1. n. 9. notata.

9. *Fatis Sibyllinis*) Tres libros ex novem Tarquinius Superbus ingenti pretio emerat qui putabantur fata reipubl. Rom. continere. Sancte hos adservarunt, nec nisi summo reip. periculo ex SC. adierunt Romani, ut consilia inde peterent: Exempla habet Livius l. 5. c. 13. l. 21. c. 62. &c. Manserunt vero integri usque ad bellum Marsicum, quo, Capitolio incenso, ipsi quoque igne corrupti sunt. Qui vero postea exstabant Sibyllini libri, ex variis fragmentis, undecumque collectis, erant. *Dionys. Halicarn. lib. 4. Tacit. lib. 6. c. 12.*

nire esset necesse: Cinnam [10] ante se, & Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum [11] absolutionem, post Capitolii autem [12] incensionem vigesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, [13] Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videri.

V. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum, cognovit:

nos

10. *Cinnam)* Marii socium, ex bello Civili Mario - Syllano notissimum, e gente Corneliorum.

11. *Post virginum absolutionem)* Vulgo de Fabia Vestali, sorore Terentiæ, Ciceronis uxoris, interpretantur, de qua ita Asconius in Orat. Cic. in toga candida: *Fabia virgo Vestalis causam incesti dixerat, cum ei Catilina objiceretur: eratque absoluta hac Fabia.* Verum sic non *virginum*, sed *virginis* mentionem fecisset Cicero. Aqua hic hæret Mureto, silente historia.

12. *Post Capitolii incensionem)* Aurel. Cassiodorus Crhonico: *L. Scipione, & C. Norbano coss. Capitolium custodum negligentia concrematur.*

13. *Saturnalibus)* Macrob 1. Saturn. c. 10. *Apud majores*, inquit, *Saturnalia die uno finiebantur, qui erat ad quartum decimum Kalendas Januarias.* Festo autem Saturnaliorum die servis indutis herilem habitum, convivium parabant heri, ipsique illis ministrabant. Vid. Lipsius l. 1. Saturn. c. 2.

ſcopus ejus præcipuus eſt, populo ſuadere, ut ſupplicationem, a ſenatu diis immortalibus Ciceronis nomine decretam, digne omnes celebrent. EXORDIUM *n. 1. & 2. oratori populum conciliat, & n. 3. ad Narrationem tranſitum parat.* NARRATIO, *quæ Tractationis loco eſt, recenſet, I. Sceleris detectionem per allobrogum legatos, n. 5. ſeqq. II. Reorum confeſſionem, n. 10. ſeqq. III. Senatus decreta de præmiis conſulum & prætorum; & cuſtodia conjuratorum, n. 14. Amplificantur hæc prodigiorum commentione, quæ divino nutu, non humanis ſolum conſiliis, conjurationem diſcuſſam eſſe, ſignificent, n. 16. 18. &c. Hinc ſponte* PROPOSITIO, *per totam orationem implicata, intelligitur, eſſe diis gratias habendas, quorum ope liberati ſint Quirites a cæde & incendiis.* PERORATIO *repetit Propoſitionem de ſupplicatione digne peragenda, n 23. cum ανακεφαλαιωσει (epilogo) palmarii argumenti, (quod ſine ſanguine ſervati ſint) per comparationem cum aliis civilibus bellis illuſtrati, n. 24. Deinde ſe populo commendat, n. 26. &c. de[illegible]e ſuam, etiam depoſito magiſtratu operam reipublicæ pollicetur, n. 29.*

REpublicam, quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges liberoſque veſtros,

atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus 1. fati ereptam; & vobis conservatam ac restitutam videtis.

a Et si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus 2. conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentia 3. famaque sustulimus: esse apud vos, posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis ac mœnibus subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempubl. districtos retudimus, mucronesque eorum

a ju-

1. *Faucibus fati*) interitus, *Fauces* vero periculi vehementiam notant, translatione a belluis sumta.

2. *Quibus conservamur*) Exemplo sit Horatius, cui sacer dies, quo olim arboris ictu prope funeratus fuerat, *Lib.* 3 *Od.* 7.

3. *Benevolentia famaque*) Lege Livium lib. 1. c 16. Sic deos facere in potestate hominum fuit.

a jugulis vestris rejecimus. Quę quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut & quanta, & quam manifesta, & qua ratione investigata, & comprehensa sint, vos qui ignoratis, & expectatis, ex actis scire possitis. Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios, & hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset, semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse possemus. 3

II. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit) sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent infirmos sine illo, ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse: in eo omnes dies, noctesque consumsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem: ut quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita compre-

ac multitudine domesticorum hostium, novem 20 hominum perditissimorum pœna, republ. conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam 21 supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata repub. constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis & confessionibus suis, judicio senatus non modo 22 prætoris

20. *Novem hominum*) quos jam nominavit. At pro P. Sylla cap. 11. *quinque*, inquit, *hominibus comprehensis atque confossis remp. liberavi* & paullo post: *domicilium imperii quinque hominum amentium ac perditorum pœna redemi*. Nec plures Sallustius nominat c. 55. Forsan ergo reliqui cōprehendi nō potuerūt.

21. *Supplicatio*) festi dies, quibus vel pro averruncandis prodigiis supplicarunt, *Liv.* 10. 23. vel pro victoria diis gratias egerunt, *Livius* 5. 23 *& l.* 8 33. Et hic honor victori vel æqualis vel major, quam triumphus, fuit. *Cato lib.* 15. *Cic Fam. Epist.* 5.

22. *Prætoris*) Tum *iterum* prætor erat *Vellei* 2. 3.4. seu δευτερον (*secundo*) *Plutarch.* in

toris jus, verum etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. 23. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

16 VII. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimique belli nefarios duces captos jam, & comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli 24 somnum, nec L. Cassii 25 adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, solicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad ceteras res conficiendas certos homines, delectos ac de-

in Cic. Consulatum enim antea gesserat, *Sallust.* 55.

23. *Glauciam*) Vid. Orat. I. in Cat. n. 4.

24. *Somnum*) vanam opinionem ex Sibyllinis libris haustam.

25. *Adipem*) stuporē & soliditatē *Muret.*

deſcriptos habebat; neque vero cum
aliquid mandaverat, confectum puta-
bat: nihil erat, quod non ipſe obiret,
occurreret, vigilaret, laboraret: fri-
gus, ſitim, famem ferre poterat.
Hunc ego hominem tam acrem, tam 7
paratum, tam audacem, tam callidum,
tam in ſcelere vigilantem, tam per-
ditis rebus diligentem, niſi ex dome-
ſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium
compuliſſem; (dicam id, quod ſentio,
Quirites) non facile hanc tantam mo-
lem mali a cervicibus veſtris depuliſ-
ſem. Non ille vobis 26 Saturnalia
conſtituiſſet, neque tanto ante exiti-
umac fati diem reipub. denunciaſſet,
neque commiſiſſet, ut ſignum, ut li-
teræ ſuæ, teſtes denique manifeſti
ſceleris deprehenderentur. Quę nunc,
illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum
in privata domo furtum unquam ſit
tam palam inventum, quam hæc tan-
ta in rempub. conjuratio manifeſto
inventa atque deprehenſa eſt. Quod
ſi Catilina in urbe ad hanc diem
remanſiſſet, quanquam quoad fuit,
omnibus ejus conſiliis occurri atque
obſtiti: tamen, ut leviſſime dicam,
dimicandum nobis cum illo fuiſſet,
neque nos unquam, dum ille in urbe
hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempub.
tanta

26. *Saturnalia conſtituiſſet*) i. e. ante medium Decembrem incendiſſet urbem, & bonos omnes interfeciſſet. Adde n. 10.

tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

18 VIII. Quanquam hęc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque cõsilio & gesta, & provisa esse videantur, idque cum conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse; tum vero ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre
9 possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente [27] faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus, ceteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque re-
19 linquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capitolio [28] turres de cœlo esse percussas, cum simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ

27. *Visas nocturno tempore faces*) Ipse Cicero I. de Divinatione cap. 11. hoc carmine describit:

Jam vero variæ nocturno tempore visæ
Terribiles formæ, bellum motusque monebant

28. *In Capitolio turres*) Idem Cic. c. l. c. 12.

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
Ipse suos quondã tumulos ac templa petivit.
Et Capitolinis injecit sedibus ignes.

nos linum incidimus, legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum ſenatui & populo ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis literis debilitatus, atque abjectus, conſcientia convictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in eandem fere ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceretne ſignum: annuit, eſt vero, inquam, ſignum quidem notum, imago 14 avi tui, clariſſimi viri, qui amavit unice patriam & cives ſuos: quæ quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad 11
ſenatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primo quidem negavit: poſt autem aliquanto, toto indicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæſivit a Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem do-

14. *Avi tui*) Vide Orat. Cat. IV. num. 13. & Phil. IX. n. 14. ubi *principem ſenatus* vocat Cicero.

domum suam venissent; itemque a
12 Vulturcio. Qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quē ad eum, quotiesque venissent; quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito scelere demens, quanta vis conscientiæ esset ostendit. Nam cum id posset inficiari: repente præter opinionem omnium confessus est: ita eum non modo ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen & signum suum & manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide quid jam tibi sit necesse. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam*
15 *infimorum*. Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil

15. *Infimorum*) servorum supra n. 8. *ut servorum præsidio uteretur*. Catilina enim *servitia repudiabat*. Saluſt. c. 56. quod consilium hic dissuadet Lentulus.

nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant,
negavit. Ac mihi quidem Quirites, 13
cum illa certiſſima ſunt viſa argu-
menta, atque indicia ſceleris, tabel-
læ, ſigna, manus, deinde uniuſcu-
juſque confeſſio: tum multo illa cer-
tiora, color, oculi, vultus taciturni-
tas. Sic enim obſtupuerant, ſic ter-
ram intuebantur, ſic furtim nonnun-
quam inter ſe aſpiciebant, ut non
jam ab aliis indicari, ſed ipſi a ſe vi-
derentur.

VI. Indiciis expoſitis atque editis,
Quirites, ſenatum conſului de ſumma
repub. quid fieri placeret. Dictæ ſunt
a 16 principibus accerrimæ ac fortiſſi-
mæ ſententiæ, quas ſenatus ſine ulla
varietate eſt conſecutus. Et quoni-
am nondum eſt perſcriptum S. C.
ex memoria vobis, Quirites, quid ſe-
natus cenſuerit, exponam. Primum
mihi gratiæ verbis ampliſſimis agun- 14
tur, quod virtute, conſilio, providen-
tia mea, reſpub. periculis ſit maximis
liberata: deinde L. Flaccus & C. Pon-
tinus prætores, quod eorum opera
forti fidelique uſus eſſem, merito ac
jure laudantur: atque etiam viro for-
ti 17 collegæ meo laus impertitur,
quod

16. *Principibus*) qui primi ſententiam rogabantur omnes conſulares viri. *Gellius* 4. 10.

17. *Collegæ meo*) C. Antonio, alteri conſuli. Contra antiquiorum fidem vulgares libri Antonii nomen adjiciunt.

& ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cum 29 aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & 30 ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & con-

29. *Aruſpices ex tota Etruria*) Ars divinandi nuſquam magis, quam in Etruria, exculta fuit. Hinc eadem *Etruſca diſciplina* Ciceroni 6. Epiſt. 6. vocatur, & Strabo lib. 17. fol. 559. tradit, Romanos reliquam divinationem negligere contentos Sibyllæ oraculis, καὶ τοῖς Τυρρηνικοῖς θεοπροπίοις, Διά τε σπλαγχνων, καὶ ὀρνιθείας, καὶ διοσημείων, i. e. *Etruſca divinatione per extiſpicia, auguria, & ſervationes de cælo.*

30. *Ludi per decem dies*) Bella ratio placandi deos quaſi vero curæ ſint ſuperis ludi & ſpectacula. Cenſorinus c. 12. *Ludi ſcenici placandorum deorum cauſa inſtituti.* Add Val. Max. 2. 4. 1. Originem tradit Livius 7. 2.

& contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum quod videtis, solis ortum, & forum, curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ita statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.

21 IX. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget hæc omnia quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicę comparari, & ea a perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis optimi maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu & conjurati, & eorum indices in ædem 31 Concordiæ

31. *Ædem Concordiæ*) Plures ædes Concordiæ Romæ fuerunt. Dedicavit Livia, Augusti uxor *Ovid. 6. Fast. v. 637.* dedicavit Tiberius, *Suet. c. 20.* Et olim Flavius, *Liv.*

diæ ducerentur, eo ipſo tempore ſi-
gnum ſtatueretur? quo collocato, at-
que ad vos ſenatumq; converſo, omnia
& ſenatus & vos, quæ erant contra ſalu-
tem omnium cogitata, illuſtrata & pa- 22
tefacta vidiſtis. Quo enim majore ſunt
iſti odio ſupplicioque digni, qui non
ſolum veſtris domiciliis atque tectis,
ſed etiam deorum templis atque de-
lubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes
inferre conati: quibus ego ſi me re-
ſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam,
& non ſim ferendus: ille, ille Jupi-
ter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc
templa, ille hanc urbem, ille vos om-
nes ſalvos eſſe voluit. Diis ego im-
mortalibus ducibus hanc mentem,
Quirites, voluntatemque ſuſcepi,
atque ad hæc tanta indicia perveni.
Jam vero illa Allobrogum ſollicita-
tio ſic a Lentulo, ceteriſque dome-
ſticis hoſtibus, tanta res, tam demen-
ter credita & ignotis, & barbaris,
com-

Liv. 9. 46 etiam M. & C. Atilii, quam Manlius prætor voverat, *Liv.* 23. 21. Hic vero illa intelligitur, quam Ovid I. *Faſt. v.* 641. vocat *antiquam*, quam Furius Camillus, *Voverat, & voti ſolverat ille fidem*. Erat autem in foro, vel foro proxima *Val Max.* 9. 7. 4. In hanc conjurati per forum ducebantur, quia conſul ibi ſenatum habiturus erat, Lampridius in Alex. Severo c. 6. *Cum ſenatus* inquit, *frequens in curiam, hoc eſt, in ædem Concordiæ, templumque inauguratum conveniſſet*. Quanquam hic Caſaubonus novam ædem a Livia dedicatam, malit intelligi.

commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptū. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo R. bellum facere, & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum, ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt.

23 X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia 32 pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini,

24 Quirites, omnes civiles dissensiones neque solum eas, quas audistis, sed & has,

32. *Ad omnia pulvinaria*) ad omnia templa. Sic quoque Livius loquitur lib. 22 c. 1. & l. 30. c 21. l 41 c. 9 l. 45. c. 16. Fuit autem *pulvinar* lectus in ara vel alio editiore templi loco, cui deorum simulacra imponebantur. Hinc *pulvinar alicui decernere*, est deum facere, *Sueton. Cæs.* 76.

& has, quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Sylla P. 33 Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium custodem 34. hujus urbis multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius cos. armis ex urbe collegam 35 suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna 36 cum Mario: tum vero, clarissimis viris interfectis, lumina 37 civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione 38 civium, & quanta calamitate reipub. Dissensit M. 39. Lepidus a cla-

33. *P. Sulpicium*) Vid. Vellei. Pat. lib. 2. c. 18. & 19. Epit. Livii 77. Flor. 3. 21 6.

34. *Custodem hujus urbis*) bello Cimbrico, ex quo cum victor rediret, primores civitatis, qui ipsi tanquam novo homini inviderant, *conservatam ab eo rempubl. fatebantur*. Epit. Liv. l. 68. Adde Orat. 4. n. 21.

35. *Collegam suum*) L. Cornelium Cinnam Epit. *Livii lib. 79. Flor. 3. 21. 9*

36. *Cinna cum Mario*) Flor. c. l. 37. *Lumina civitatis extincta*) Epit. Livii 80. *omnibus adversæ partis nobilibus trucidatis*. Et Flor. 3. 21. 13. *statim ad principum cædem signo dato, aliquanto sævius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica urbe, sævitur*. 38. *Diminutione civium*) Lege Florum 3. 21. 24.

39. *M. Lepidus a Q. Catulo*) Lepidus, Sylla mortuo, acta ejus rescindere conatus, revocatis exsulibus quasi ab bellum, a Catulo (Cimbrorum victore) Italia pulsus est. *Epitom. Livii* 90. 8. 23. 40.

clarissimo & fortissimo viro Q. Catu-
25 lo. Attulit non tam ipsius interitus
reipub. luctum, quam ceterorum. At-
que illæ dissensiones erant hujusmo-
di, Quirites, quæ non ad delendam,
sed ad commutandam rempublicam
pertinerent. Non illi nullam esse
rempubl. sed in ea, quæ esset, se es-
se principes: neque hanc urbem con-
flagrare, sed se in hac urbe florere vo-
luerunt. Atque illæ tamen omnes
dissensiones, quarum nulla exitium
reipublicæ quæsivit, ejusmodi fue-
runt, ut non reconciliatione con-
cordiæ, sed internecione civium di-
judicatæ sint. In hoc autem uno post
hominum memoriam maximo crude-
lissimoque bello, quale bellum nulla
unquam barbaria cum sua gente ges-
sit, quo in bello lex hæc fuit a Len-
tulo, Catilina, Cassio, Cethego, con-
stituta, ut omnes, qui salva urbe sal-
vi esse possent, in hostium numero
ducerentur; ita me gessi, Quirites, ut
omnes salvi conservaremini: & cum
hostes vestri tantum civium super-
futurum putassent, quantum infini-
tæ cædi restitisset: tantum autem ur-
bis, quantum flamma obire non po-
tuisset: & urbem, & cives integros
incolumesque servavi.
26 XI. Quibus pro tantis rebus, Quiri-
tes, nullum ego a vobis præmium vir-
tutis, nullum insigne honoris, nul-
lum-

lum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia condi, & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent & corroborabuntur: eandemq;diem intelligo,quam spero æternam fore,&ad salutem urbis & ad memoriam consulatus mei propagatam:unoque tempore in hac republica duos40 cives extitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ,sed cœli regionibus terminaret, alter ejusdem imperii domicilium sedemq; servaret.

XII. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi vivendum sit cum illis, quos vici ac subegi, illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ 27

40. *duos cives*) Pompejum, & seipsum intelligit Tullius.

ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cùm me violare volent, se ipsi indicabunt.
28 Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi a vobis se in me unum converterint; vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam 41 altius, quo qui-
29 dem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quę gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem: ut si qua est invidia in con-

41. *neque quidquam altius*) quia consulatus supremus erat honor. Dictaturam enim, quod in extremis solum periculis locum habuit, non fuit boni viri exoptare.

conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu, geſta eſse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis ac veſtrum: atque in veſtra tecta diſcedite, & ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque, ac priori nocte, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſse poſſitis, providebo.

M. T. C. ORATIO IV.

IN L. CATILINAM

In Senatu.

ARGUMENTUM.

CEthegus cum Lentulo aliisque in custodiam datus per nuncios servorum familiam concitavit, ut grege facto se se foribus effractis liberarent. Quod ubi Cicero cos. cognovit, ad senatum refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. Tum D. Junius Silanus, cos. designatus, sententiam rogatus, eos supplicio adficiendos; prætor C. Cæsar per municipia in vinculis perpetuo habendos esse censuit. Sic dubio senatu consul hac ipsa oratione ostendit, Cæsaris sententiam sibi quidem tutiorem ac Silani utiliorem reipublicæ esse, & propterea præferendam. Quod cum Cato etiam, ut Sallustius notavit, tribunus plebis designatus probasset, senatus magna pars, & consulares omnes in Catonis, & Ciceronis sententiam concesserunt.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Suasoria est oratio, & ad Deliberativum Genus referenda. EXORDIUM, *a persona Ciceronis, gratiam captat, dum suam salutem posthabuisse reipubli-*

cæ

cæ ostendit, patresque conscriptos hortatur, ut curas & metum pro se consule abjiciant ad n. 6. PROPOSITIO *Silani & Cæsaris sententias proponit, num.* 7. 8. TRACTATIO *Silani sententiam oblique suadet, dum I. refutat Cæsaris de lege Sempronia opinionem, quod illa cives supplicio eripiat, non patriæ hostes, n.* 16. *quales conjuratos esse eleganti* ὑποτυπώσει *probat, n.* 12. *suamque sententiam exemplis, a minori ad majus argumentando, n.* 13. *&c. confirmat. II. Timorem eorum, qui Ciceroni metuebant, quasi non satis præsidii haberet, sublevat, n.* 14. *seqq. seque sustentat præsidiis & studio omnium ordinum, inprimis equitum Rom. n.* 15. *plebejorum num.* 15. 16. *libertorum n.* 16. *& denique servorum, n.* 16. *quod inde perspicuum facit, quia Lentulus ne pretio quidem perditos homines ad se liberandum comparare potuerit, num.* 17. *III. Senatum officii admonet n.* 18. *præsertim cum dux atque auctor, consul diligentissimus, non desit, qui omnia pericula magnitudine gloriæ (quæ exemplis declaratur n.* 21.*) facile contemnat.* IN EPILOGO *petit gratam memoriam laboris & periculorum, quæ pro republ. susceperat: deinde filium commendat: & fortiter in rempublicam, ut incumbant omnes, denuo hortatur, num.* 23. 24.

Video, P. C. in me omnium vestrum ora, atque oculos esse conversos: video vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem, feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis 1 æquitas continetur: non 2 campus, consularibus 3 auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium: non lectus ad quietem datus: non denique hæc sedes 4 honoris,

1. *æquitas*) quia forum sedes judiciorũ fuit.

2. *Campus*) Martius, in quo centuriatis Comitiis consules ceterique majores magistratus creabantur.

3. *consularibus auspiciis*) consulibus auspicato creandis. Non poterant enim comitia, nisi auspicato haberi.

4. *sedes honoris*) Vulgo addunt, *sella curulis*,

noris, unquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa 2
tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos P. C. populumque Romanum ex cæde misera, conjuges liberosque vestros virginesque 5 Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello & vastitate eriperem, quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus 6 a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit, cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem extitisse?

rulis, qua scilicet majores usi sunt magistratus. Sed interpretatio est, seu glossa, quæ uti fieri solet, in textum irrepsit. Formam hujus sellæ exhibet Lipsius de Magistrat. Rom. c. 12. & Causaub. in Sueton. Aug. c. 43

5 *virginesque Vestales*) quæ ignem Vestæ æternum custodiebant, a Numa institutæ, quarum originem & leges tradunt Plutarchus in Numa, Dionys. Hal. l 2. & Ovid 6. Fast. vers. 263. seqq. Fuse omnem hanc religionem, Romanis sanctissimam, describit Lipsius Syntag de Vestal. 6. *inductus a vatibus*) Orat. 3. n 9. *ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis*.

3 II. Quare, P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ; conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras; populi Romani nomen ſalutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primum debeo ſperare omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura 7 conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, a quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem conſulatus mei: neque ille, qui expectans hujus exitum diei adſtat in conſpectu meo 8 gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi
4 ſint vobiſcum omnes, etiamſi vis ali-

rea-

7. *neque immatura conſulari*) Immatura mors, quæ curſum ad gloriam interrumpit. At talis conſulari viro, ſummos honores dudum adepto, accidere non poterat.

8. *gener*) Tum Calpurnius Piſo Tulliam, Ciceronis filiam, in matrimonio habuit, quæ poſtea Craſſipedi, deinde Dolabellæ nupſit.

qua me oppresserit, potius, quam & illi, & nos una cum republica pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non 9 Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui 10 agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt: tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: solicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt, rei cõfessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primum, quod mihi gratias egists singularibus verbis, & mea 5

9. *Ti Gracchus*, &c.) De utroque Graccho, & L. Saturnino, qui Memmium consulatus candidatum occidit, vide, quæ ad Orat. 1. n. 3. & 4. notavimus. 10. *agrarios*) Nizolio sunt ii *qui agros cupiebant, ut subvenirent sua inopia*. Suffragatores legis agrariæ, Philipp. 2. c. 6. *sollicitare agrarios* Antonius dicitur.

virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coegistis; tum, quod eum, & ceteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremo hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima, quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione
6 a vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis, & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, nunquam putavi. Nunc quidquid est, quocunque vestræ mentes inclinant atque sententiæ, statuendum vobis
11 ante noctem est. Quantum facinus

11. *ante noctem)* Gellius 14. 7. ex Varrone, *S. C. ante exortum, aut post occasum solem factum ratum non fuisse* tradit. Aut festinandum putat consul, quia periculum erat, ne tumultus fieret, & vi captivi eriperentur se-

nus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione dissem inatum est hoc malum: manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, & obscure serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandũ est.

IV. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter 12 eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere; puncto temporis frui vita, & hoc communi spiritu non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter 13 intelligit, 7

sequente nocte. Quam rationẽ Appianus *init.* 1. *Civ.* suppeditat. 12. *Alter*) D. Silanus, designatus consul 13. *Alter*) C. Cæsar, tum prætor, mitior in sententia ferenda, quia non remotus erat ab omni suspicione conjurationis, ut patet ex Plutarchi Crasso, Appiano 2. Civ. & Sueton. c. 17.

ligit, mortem a diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam, ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt: vincula vero, & ea ſempiterna, certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare
8 velis; difficultatem, ſi rogare; decernatur tamen, ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, & digna ſcelere hominum perditorum ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi ac corporis & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis, conſtituta eſſe voluerunt: quod videli-

licet intelligebant, his remotis, non
esse mortem ipsam pertimescendam.

V. Nunc P. C. ego mea video quid
intersit. Si eritis secuti sententiam 9
C. Cæsaris, quoniam hanc is in re-
publica viam, quæ 14 popularis
habetur, secutus est, fortasse minus
erunt, hoc auctore & cognitore hu-
jusce sententiæ, mihi populares im-
petus pertimescendi: sin illam alte-
ram; nescio an amplius mihi nego-
tii contrahatur: sed tamen meorum
periculorum rationes utilitas reipu-
blicæ vincat. Habemus enim a C.
Cæsare, sicut ipsius dignitas, & ma-
jorum ejus amplitudo postulabat, sen-
tentiam, tanquam obsidem perpetuæ
in rempublicam voluntatis intelle-
ctum est, quid intersit inter levita-
tem 15 concionatorum, & animum
vere popularem, saluti populi con-
sulentem. Video de istis, qui se po- 10
pulares haberi volunt, abesse non
ne-

14 *popularis*) Cicero pro Sextio cap. 45. definit populares, quod sint ii, *qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant*. His opponuntur, *optimates*, qui *consilia sua optimo cuique probare* studebant. Cæsarem autem popularem fuisse, vel viam popularem secutum, patet ex Sueton. c. 10. 11. 26. 77. &c. 15. *Concionatorum*) In malam partem pro iis, qui concionem seu populum concitant, seditionum auctores. Vossius cap. 1. de Rhet. Nat. & Constitut. *Concionatoris*, inquit, *appellatio in deteriorem partem a Tullio usurpatur, cum IV. Catilinaria ait*, &c.

16 neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam cives Romanos, Cethegum & P. Lentulum, dedit & supplicationem mihi decrevit, & indices hesterno die maximis præmiis adfecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicarit. At vero C. Cæsar intelligit, legem 17 Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas 18 reipublicæ dependisse. Idem ipsum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cum de pernicie populi Romani, & exitio hujus urbis tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: & sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, & in pernicie populi Romani post hac

po-

16. *non neminem)* Nomen popularis hujus senatoris non occurrit. 17 *legem Semproniā)* a C. Sempronio Graccho latam, ne in jussu populi civis morte multaretur. Vide dicta ad Orat. 1. n. 28. 18 *pœnas reipublicæ dependisse)* De C. Gracchi nece dixit Cicero Orat. I. Cat num 4. Adde ibidem annotata.

popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis, etiam egestas & mendicitas con sequatur. 11

VI. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem, populo R. carum atque jucundum: sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quanquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cum vero mi- 12
hi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est: 19 purpuratum esse hunc Gabinium:

19. *purpuratum*) satrapam, principem regis Lentuli amicum. Curtio frequens hæc significatio est, 3. 6. 4. & 3. 13. 13. &c.

nium: cum exercitu venisse Catilinam: tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de[20] servis non quam acerbissimum sumserit, utrum is clemens ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas unicujusque nostrum domos, & hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissores esse

vo-

20. *de servis*) Cum antea *a servo* dixerat, nunc cum supplicium sumendum est, *de servis*, in multitudinis numero, loquitur propter Romanam legem de servis, qui sub eodem tecto manserant, ob parricidium unius, interficiendis. *Tacit.* 14. 42. 2.

voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie, fama ſubeunda eſt. Niſi vero cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus & amantiſſimus reipublicæ crudelior nudius tertius eſt viſus, cum 21 ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem vita privandum eſſe dixit, cum 22 avum juſſu coss. interfectum, filiumque ejus 23 impuberem, legatum a patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ reipubl. conſilium? 13
Largitionis 24 voluntas tum in republica verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus 25 Lentul. clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate reipublicæ minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives in-

21. *Cæſar ſororis virum*) Lentulum. Conf. Phil. 2. 2. 14. 22. *avum*) M. Fulvium Flaccum. Gracchanæ ſeditionis participem, avum maternum hujus L. Cæſaris. Vid. Orat. Cat. 1. n. 4. 23. *filium impuberem*) undeviginti annos natum 24. *Largitionis voluntas*) C. Graccho agros & frumenta dividere inſtituente. 25. *avus Lentuli*) Vid. Orat. 3 Cat. n. 10.

interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caffio, totam Italiam vaftandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, cenfeo, ne in hoc fcelere tam immani ac nefario, nimis aliquid fevere ftatuiffe videamini? cum multo magis fit verendum, ne remiffione pœnæ crudeles in patriam, quam ne feveritate animadverfionis nimis vehementes in acerbiffimos hoftes fuiffe videamini.

24 VII. Sed quæ exaudio, P. C. diffimulare non poffum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum qui vereri videntur, ut habeam fatis præfidii ad ea, quæ vos ftatueritis hodierno die tranfigunda. Omnia & provifa & parata, & conftituta funt, P. C. cum mea fumma cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad fummum imperium retinendum, & ad communes fortunas confervandas, voluntate. Omnes adfunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eft forum, pleni omnes aditus hujus loci 26 ac templi. Caufa enim eft, poft urbem conditam, hæc inventa fola, in qua omnes fentiunt unum atque idem, præter eos, qui, cum fibi viderent effe pere-

26. *hujus loci ac templi*) Supra dictum, fenatum habitum effe in templo Jovis Statoris, vel in æde Concordiæ, Caftoris, &c.

reundum, cum omnibus potius, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. 15
Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales, qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum 27 diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem, concordiamque revocatus hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit. Quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video 28 tribunos ærarios, for-

27. *ex multorum annorum diſſenſione*) propter Sempronias & Cornelias leges de judiciis. G. enim Sempronius Gracchus legem tulerat, ut judices ex equitibus legerentur, quam poſt XL. annos Cor. Sylla dictator abrogavit, & ſenatui judicia reſtituit. *Aſconius in Divin. & Vellei.* 2. 23. 28. *tribunos ærarios*) Horum munus erat, *attributam* pecuniam, ideſt ſtipendium militum de ærario adnumerare quæſtori, ut inter milites divideretur. *Aſcon. in* 3. *Verr.*

fortiſſimos viros, 29 ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab expectatione 30 ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam te-
16 nuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum cum ſit carum, tum vero dulce atque jucundum?

VIII. Operæ pretium eſt, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hoſce homines ordineſque commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modo tolera-

29. *ſcribas*) Scribæ ſunt Ciceroni, 5. Verr. cap. 79 *quorum fidei tabulæ publicæ & pericula magiſtratuum committuntur.* Et pro Domo cap. 28. (num 74.) qui cum magiſtratibus *in rationibus monumentiſque publicis verſantur.* Hinc ſcriba ædilitius, conſularis, &c. in decurias diviſi erant, *Suet Claud.* 1.

30. *ab expectatione ſortis*) quia forſan ad ſortiendas inter ſe procurationis ſuæ partes convenerant.

lerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat, qui non hæc stare cupiat, qui non tantum quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem, voluntatis. Quare
17 si quem vestrum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare 31 circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velit. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est: Quæ cum ita sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete.

IX.

31. *concursare circa tabernas*) Adde Sallust. cap. 50.

18 IX. Habetis consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram, reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno
19 die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox pœne delerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem pos-

poſſit a civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc, non ut vos, qui mihi ſtudio pæne præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur.

X. Nunc antequam ad ſententiam 20
redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam video eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe judico turpem & infirmam & contemtam & abjectam. Quod ſi aliquando alicujus furore & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quam veſtra ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque conſiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt adſecutus. Ceteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio [32] clarus ille, cujus conſilio atque virtute Annibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic im-

32. *Scipio clarus*) P. Scipio Africanus Major, qui bellum Punicum II. confecit.

perio infestissimas, Carthaginem 33 Numantiamque delevit: habeatur vir egregius 34 L. Paulus ille, cujus 35 currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis 36 Italiam obsidione, & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur: erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ, nisi forte majus est, patefacere nobis provincias, quo ex re possimus, quam curare, ut etiam illi qui absunt, habeant, quo victores revertantur.

21 Quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domesticæ: quod hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti, beneficio

33. *Carthaginem Numantiamque*) illam Africæ metropolim; hanc Hispaniæ prope Durii fontes urbem. 34. *Paulus*) L. Æmilius Paulus Macedonicus, pater Scipionis Africani Minoris, qui hoc loco alter Africanus vocatur. 35. *currum honestavit*) Triumphalem currum intellige, ante quem Perses Macedoniæ rex in catenis ductus fuit *Liv.* 45. 11. *Flor.* 2. 12. 13. 36. *bis obsidione liberavit*) semel cum Teutonos in Gallia Narbonensi ad internecionem delevit: iterum cum Cimbros sub Alpibus in Insubria fudit. Utraque vero hostium multitudo Italiam occupatura veniebat. *Vellei* 2. 12. *Flor.* 3. 3. Adde *Orat.* 3. *Catil. n.* 24.

ficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum a perniciæ reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis. Quare 22
mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit, a me atque a meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit.

XI. Quæ cum ita sint, patres con- 23
scripti, pro imperio, pro exercitu, pro 37 provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis insignibus, quæ sunt a me propter urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis, hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor,

L 2 quam

37. *provincia, quam neglexi)* Pinguiorem provinciam. Macedoniam, Cicero collegæ Antonio concesserat, ut illum a societate Catilinæ deduceret. Conf. dicta ad Orat. 3. num. 14.

quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit atque superaverit, commendo vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P. C. de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis eum consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet, & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per seipsum præstare possit.

M. T. CIC. ORATIO
Pro A. LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias, poeta Antiochenus, vixit Romæ in amicitia & gratia clarissimorum virorum, in primis Ciceroni & Lucullo usque eo familiaris, ut illius pueritiam bonis artibus formaverit: hunc in provincias indivulsus comes persecutus sit. Inde in Italiam regressus Heracleam venit, & in eo municipio adscribi civis voluit, quod tum virtutibus suis, tum Luculli auctoritate facillime impetravit, eo ipso, lege Carbonis & Silani, Romanam civitatem consecutus. Cum vero Gracchus quidam Archiam accusaret, quod falso se civem jactitaret: Cicero illum hac oratione defendit, &, quod causa facilior erat, brevissime eam expedivit: adjecta, præter fori consuetudinem, artium liberalium & Poetici studii elegantissima laudatione tam personæ rei accomodata, quam prætori & judicibus, quippe doctissimis viris, grata atque jucunda.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Orationis præcipuus scopus est, Archiam contra Gracchi accusationem defen-

fendere, atque ita Juridicialis est Generis: in altera vero parte multa ex Demonstrativo Genere pro laude artis Poeticæ continentur. EXORDIUM *esse* æquum *ostendit, Archiam a Cicerone, tanquam præceptorem a discipulo, defendi, n.* 1. 2. 3. PROPOSITIO *duas res probandas sistit, & esse civem Archiam, & si non esset, dignum tamen, qui in civium numerum recipiatur.* NARRATIO *patriam, studia, famam & itinera Archiæ recenset, n. 4. seqq.* CONFIRMATIO *(quæ confutationem argumentorum Gracchi subinde admiscet) probat I. Archiam esse civem, quia 1. Heracleæ in fœderata urbe adscriptus fuerit, cujus tabulæ incendio absumtæ testimonio Luculli & legatorum Heracliensium suppleantur, n. 8. 2. domicilium Romæ habuerit, n. 9. 3. professus fuerit apud prætorem, n. 9. licet in censoriis tabulis nomen non reperiatur, cujus rei causa affertur, n. 11. 4. usus fuerit privilegiis civium in testamentis scribendis, & hæreditatibus adeundis, n. 11.. II. Dignum Archiam civitatis jure esse, quia 1. poetæ faciunt ad eloquentiam n. 2. 2. adformandos mores & virtutis studium, n. 14. Cum vero Archias non sit vulgaris poeta, n. 18. majori jure recipiendum esse, præsertim quod Rom. ducum res gestas describat. Amplificat hoc exem-*

exemplis civitatum de Homero certantium n. 19. Marii n. 20. Scipionis &c. n. 22. Alexandri Magni n. 24. Pompeii Magni n. 24. Syllæ n. 25. Bruti Gallæci n. 27. quibus omnibus cari poetæ atque in pretio fuerunt. Inde digreditur orator ad gloriæ dulcedinem describendam n. 28. seqq. PERORATIO *repetit potiora argumenta, n. 31. deinde petit, ut conservetur Archias: denique insolitum & in foro novum dicendi genus excusat, n. 31.*

SI quid est in me ingenii, judices, quod sentio, quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox hujus hortatu præceptisque conformata nonnullis aliquando saluti fuit; a quo id accepimus, quo

ceteris opitulari, & alios servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salu-
2 tem ferre debemus. Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

II. Sed ne cui vestrum mirum
3 esse videatur, me in 1 quæstione legitima, & in judicio publico, cum res agatur apud 2 prætorem populi Romani lectissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti 3 genere dicendi, quod non modo a consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accomodatam huic reo, vobis, quem admodum spero, non molestam, ut me pro summo poeta atque eruditissimo homine di-

1. *quæstione legitima*) legibus publicorum judiciorum constituta, seu causa forensi.
2. *prætorem*) prætorum enim erat judiciis præesse. 3. *hoc genere dicendi*) &c. idest, ab Judiciali Genere & defensione Archiæ, transilire ad Genus Demonstrativum, & laudes artium liberalium, Poetices præcipue.

dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius: & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam si non esset, putetis asciscendum fuisse.

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, 4
quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi 4 studium contulit: primum 5 Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis adfluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in ceteris 6 Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus ad-

4. *scribendi studium*) Poeticen, quæ cum Historia, res gestas clarorum virorum scribit. 5 *Antiochia*) quæ ad Orontem fluvium est, princeps Syriacarum urbium. Vide Herodian. lib. 2 c. 7 fin 6. *Asiæ*) in qua potissimum propter Græcanicas colonias studia æstimabantur.

adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiaque hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: & hic Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & 7 Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate ceterisque præmiis donarunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ, cum esset jam absentibus notus, Romam venit Mario consule & Catulo, nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam 8 studium atque aures 9 adhibere posset. Statim Luculli, cum 10 prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam re-

7. *Tarentini, Rhegini, Neapolitani*) Italiæ urbes inclytæ notantur, *Tarentus* ad Tarentinum sinum; *Rhegium* ad fretum Siculum: *Neapolis* Campaniæ. 8 *alter res gestas, studium &c.*) Separat consules litterarum studiis, quia Marius solus ferme inter claros Romanos fuit litterarum expers, qui apud Sallust. Jug. c. 85. barbaram vocem protulit: GRAECAS LITTERAS NON DIDICI. 9 *aures adhibere*) Vid Plin lib. 1. Epist. 13. 10. *Prætextatus*) adolescens Adde notata ad 2. Catil. n. 4.

receperunt. Sed enim hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. 6
Metello illi 11 Numidico, & ejus Pio 12 filio: audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre & filio: & a L. Crasso colebatur. Lucullos vero, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, adficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant.

IV. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in 13

11. *Metello Numidico*) nitido oratori, *Vell.* 2. 9. Causa cognominis Jugurtha fuit, Numidiæ rex, regno ab hoc Metello exutus *Sallust. Jug. a cap* 46 *Flor.* 3. 1. 12. 12. *Pio filio*) Sic dictus, quod lacrymis & supplici habitu populum sollicitaverat, ut ab exilio patrem revocaret. *Appian.* 1 *Civ* 13. *cum Lucullo in Ciliciam*) L. Lucullus post consulatum Ciliciam provinciam obtinuit, *Plutarch.* nondum adquisitam, nisi exigua parte; sed bello adquirendam. *H. Noris Cenotaph Pis.* 2. 3 *seq.* Multi scripti libri habent pro Cilicia *Siciliam*: sed cum Plutarcho maluimus sentire, qui *Ciliciæ*, non Siciliæ, præfuisse L. Lucullum proconsulari imperio, in vita testatur. Alii substituunt M. Lucullum fratrem.

Ciliciam profectus, & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit 14 Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo jure ab fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque cum ipse per se dignus putaretur: tum auctoritate & gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silani lege & Carbonis, *si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi*. Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum in-
7 firmari, Gracche, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines: hujus judicii causa cum mandatis & cum publico testimonio venerunt, hunc adscriptum He-

14. *Heracleam)* Italiæ urbem ad sinum Tarentinum. Cum hac civitate *prope singulare fœdus* Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum fuit. *Cic. pro Balbo cap. 22.*

Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas 15 Italico bello, incenso 16 tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere: literarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante civitatem datam sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

V. Nam cum 17 Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset, Metellus homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem & ad

15. *Italico bello*) quod Sociale & Marsicum quoque dicitur. 16. *Tabulario*) loco, quo tabulæ asservantur publicæ. 17. *Appii Gabinii*) Hi prætores fuerunt, apud quos incolæ domicilium profitebantur.

& ad judices venerit, & unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

9 Quæ cum ita ſint, quid eſt, quod de ejus civitate dubitetis? præſertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus. Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuito civitatem in 18 Græcia homines impertiebantur, Rheginos, credo, aut 19 Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id hunc ſumma ingenii prædito gloria noluiſſe? Quid? cum ceteri non modo poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem 20 Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint, hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur? Cenſus 21 noſtros requiris ſcilicet. Eſt

18. *in Græcia*) Magna, inferiore parte Italiæ. 19. *Locrenſes*) Locri etiam urbs Magnæ Greciæ, ſive ultimi in Italia anguli.

20 *legem Papiam*) qua cautum fuit, ne peregrini in civitatem reciperentur. Cicero 3. Offic c. 11. iniquam cenſet hanc legem. *Male etiam*, inquit, *qui peregrinos urbibus uti prohibent, eoſque exterminant, ut Pennus apud patres noſtros, Papius nuper.* 21 *cenſus noſtros*) Officium cenſorum etiam fuit τὸ τοῦ δημοπλήθους ἀναγράφεσθαι *numerum civium inire*, Ap-

Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo Imperatore L. Lucullo apud exercitum 10
fuisse: superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantum modo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanor. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates civium Roman. & in beneficiis 22 ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore, & consule.

VI. Quære argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur.
Quæres a nobis, Gracche, cur tan- 11
topere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant.

An

Appian. 3. Civ f. 244. & quo quisque libertus aut peregrinus modo civitatem adeptus sit, examinare. *Dion. Halic. lib.* 5 διὰ τ' καὶ πῶς ἠλευθερώθησαν. *qua de causa, & quomodo libertatem assequuti sint.*

22. *in beneficiis ad ærarium delatus*) id est, beneficium ex ærario accepit. Qui enim cum imperio e provinciis veniebant, milites, quorum egregia opera fuerat, ad ærarium deferebant, ut præmium acciperent. *Hotom.*

12 An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his ſtudiis eſſe deditum: ceteros pudeat, ſi qui ita ſe litteris abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad commumem afferre fructum, neque in adſpectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius me unquam 23 tempore aut commodo, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus
12 retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi quantum ceteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies 24 ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi & corporis, conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempeſtivis 25 conviviis, quantum de-

23. *tempore*) i. e. periculo, forenſi ſcil.

24. *Feſtos dies ludorum*) Circenſium & gladiatorium &c. Spectacula enim ſapientes ſtudiis poſtpoſuiſſe, patet ex Cic 7. Epiſt. 1 & Plin. 9. Epiſt. 6. 25 *tempeſtivis conviviis*) Turneb. Adverſ. 6. 16 *Ego tempeſtivum convivium puto eſſe, quod non ſit de die*, (nam id turpe & intempeſtivum habebatur) *neque in nullam noctem producitur: ſed quod tempore fit.*

denique aleæ, quantum 26 pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur oratio & facultas: quæ quantacunque in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur, illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis, 13
multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exsilii, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas 27 dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri: plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis ima-

26 *Aleæ, pilæ)* Inhonestus lusus alea. Cic. Cat. 2. n. 10. et Horat. 3. Carm. 24. *Seu Græco jubeas trocho, Seu malis vetita legibus alea.* Pila autem honestior. Val. Maxim. 8. 8. 2. de Scævola: *ad hoc diverticulum (pilam) animum suum forensibus ministeriis fatigatum transferre solebat.* Add. Suet. Aug. 83.

27 *tot ac tantas dimicationes)* tempore conjurationis Catilinariæ.

imagines, non solum ad intuendum,
verum etiam ad imitandum, fortissimorum
virorum expressas, scriptores
& Græci & Latini reliquerunt?
quas ego mihi semper in administranda
republica proponens, animum &
mentem meam ipsa cogitatione hominum
excellentium conformabam.
14 VII. Quæret quispiam, quid? illi
ipsi summi viri, quorum virtutes litteris
proditæ sunt, istane doctrina,
quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt?
difficile est hoc de omnibus confirmare,
sed tamen est certum, quid
respondeam. Ego multos homines excellenti
animo ac virtute fuisse, &
sine doctrina, naturæ ipsius habitu
prope divino, per seipsos & moderatos,
& graves exstitisse fateor: etiam
illud adjungo, sæpius ad laudem atque
virtutem naturam sine doctrina,
quam sine natura valuisse doctrinam.
Atque idem ego contendo, cum ad
naturam eximiam atque illustrem accesserit
ratio quædam conformatioque
doctrinæ, tum illud, nescio quid,
præclarum ac singulare solere existe-
15 re. Ex hoc esse hunc numero quem
patres nostri viderunt, divinum hominem
28 Africanum, ex hoc C.
Læ-

28. *Africanum*) Scipionem Africanum Minorem, quia Lælio conjungitur. Lælii autem amicus fuit ille eversor Carthaginis et Numantiæ. *Cic. Lal. cap* 3. Additur tertius,
L. Fu-

Lælium, L. Furium, moderatiſſimos homines, & continentiſſimos, ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. 29 Catonem illum ſenem: qui profecto, ſi nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur, tamen, ut opinor hanc animi adverſionem, humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attin- 16
gere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

VIII. Quis noſtrum tam animo agreſti ac duro fuit, ut 30 Roſcii mor-

L. Furius Philus, de qua erudita triga 1. de Oratore cap. 37 *non tulit*, inquit, *hæc civitas humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt.*

29 *M. Catonem ſenem*) Cenſorium, cujus vitam ſcripſit Corn. Nepos. 30 *Roſcii*) comœdi,

morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam* scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis? quæ vero accurate, cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare, poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille

di, pro quo extat Ciceronis oratio Lib. 1. de Oratore C. 28. *hoc tam diu*, inquit, *est consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret; is in suo genere* Roscius *diceretur*.

ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum 17
apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa 31 & solitudines voci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum 32 Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant: itaque etiam 33 delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt.

IX. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. Nam & Cimbricas

31. *Saxa, bestiæ*) Alludit ad fabulas Orphei, de quo Ovidii 11. Metam. init. extant versus: *silvas animosque ferarum Threicius vates & saxa latentia traxit.* Adde fabulam de Arione. *Herodot. lib* 1. 32. *Homerum*) Dubia hujus patria, dum certant: *Smyrna Rhodus, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.* Adde Gell. l. 3. c. 11. 33. *delubrum*) Simile exemplum habet Justinus 20. 4. 18.

bricas 34 res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior 35 ad hæc studia videbatur, jucundus fuit.
18 Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse ajunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret: Ejus a quo sua virtus optime prædicaretur. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithrida-
19 ticum vero bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum fortissimum & clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & Regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus eodem duce, non maxima manu, 36 innumerabiles

34. *Cimbricas res*) Flor. 3. 2. 35. *durior ad hæc studia*) Vide notata ad n. 5.

36. *Innumerabiles Armeniorum copias*) Trecenta millia, quorum numero confisus Tigranes, Armeniæ rex, Romanorum paucitatem advenientium contemsit, *si*, inquiens, *legati sunt, multi certe sunt: sin hostes, nimis pauci*. Appian. Mithrid.

les Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam 37 Cyzicenorum ejusdem consilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam: nostra semper feretur & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis & incredibilis apud 38 Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare 20
quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius: itaque etiam in sepulcro 39 Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrum laude decorantur.

X. Ergo illum, qui hæc fecerat.
40 Rudium hominem majores nostri in

37. *Cyzicenorum)* Vide pro Leg. Man. n. 20. 38. *apud Tenedum)* Vide notata ibidem ad num. 21. Est vero insula Ægei maris. 39. *in sepulcro Scipionum)* Vide Livium 38. 56. Plin 7 30. 40. *Rudium hominum)* Ennium poetam, Rudiæ Calabriæ oppidum,

in civitatem receperunt: nos hunc
Heracliensem, multis civitatibus ex-
petitum, in hac autem legibus con-
stitutum, de nostra civitate ejicie-
mus? Nam si quis minorem gloriæ
fructum putat ex Græcis versibus per-
21 cipi, quam ex Latinis, vehementer
errat: propterea quod Græca legun-
tur in omnibus fere gentibus, Lati-
na suis finibus, exiguis sane conti-
nentur. Quare, si res hæ quas ges-
simus, orbis terræ regionibus defi-
niuntur; cupere debemus, quo mi-
nus manuum nostrarum tela perve-
nerint, eodem gloriam famamque
penetrare, quod cum ipsis populis,
de quorum rebus scribitur, hæc am-
pla sunt; tum iis certe, qui de vi-
ta gloriæ causa dimicant, hoc maxi-
mum & periculorum incitamentum
22 est, & laborum. Quam multos scri-
ptores rerum suarum magnus ille
Alexander secum habuisse dicitur?
Atque is tamen, cum in 41 Sigæo
ad Achillis tumulum adstitisset: O
42 fortunate, inquit, adolescens, qui
tuæ virtutis Homerum præconem in-
vene-

dum, patria Ennii fuere, *Strabo lib. 6.* Ideo *Rudiæ Ennio cive nobiles*, Pomp. Melæ, l. 2. c. 4. dicuntur 41. *Sigæo*) promontorio Troadis. 42. *O fortunate*) Plutarchus in Alex. geminam felicitatem Achilli ab Alexandro tributam scribit φιλȣ πιςȣ *fidelis amici*, (Patrocli) in vita: τȣ μεγαλȣ κηρυκος, *magni præconis* post mortem.

veneris! & vere. Nam nisi Ilias
illa exstitisset, idem tumulus, qui
corpus ejus contexerat, nomen etiam
obruisset. Quid? noster hic [43] Ma-
gnus, qui cum virtute fortunam adæ-
quavit; nonne Theophanem [44] Mi-
tylenæum, scriptorem rerum sua-
rum, in concione militum civitate
donavit, & nostri illi fortes viri,
sed rustici & milites, dulcedine qua-
dam gloriæ commoti, quasi partici-
pes ejusdem laudis, magno illud cla-
more approbaverunt? Itaque, cre- 23
do, si civis Romanus Archias legi-
bus non esset, ut ab aliquo impera-
tore civitate donaretur, perficere
non potuit. Sylla cum Hispanos [45]
& Gallos donaret, credo, hunc pe-
tentem repudiasset: quem nos in con-
cione vidimus, cum ei libellum (ma-
lus) poeta de populo subjecisset, quod
epigramma in eum fecisset tantum-
modo alternis versibus longiusculis;
statim ex iis rebus, quas tunc ven-
debat, jubere ei præmium tribui sub

43. *noster hic Magnus*) Cn. Pompejus, cui adolescenti hoc ex virtute cognomen Sylla dictator dedit: bello autem Sertoriano ipse Pompejus in epistolis & edictis se *Magnum* adscribere cœpit. *Plutarch. in Pomp. & Sertor.*

44. *Theophanem Mitylenæum*) Hujus tum doctrinam, tum cum Pompejo amicitiam prædicat Strabo lib 13. in Lesbi descriptione. Ejus enim insulæ metropolis Mitylenæ sunt 45 *Hispanos, & Gallos*) quorum opera in bellis usus erat.

ea conditione, ne quid poſtea ſcriberet. Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, cujus ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſ-
24 ſet? Quid? a Q. Metello Pio familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam 46 Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet.

XI. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maxime gloria ducitur. Illi ipſi philoſophi etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de
25 ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem 47 Brutus, ſummus ille vir & im-

46. *Cordubæ natis*) Provincialium ingenia propter innatam barbariem tum temporis ineptiora erant ad amœniores litteras. Poſt hæc ſatis comtos Corduba (Hiſpaniæ Bæticæ civitas) Senecam utrumque & Lucanum procreavit. 47. *D. Brutus*) qui Luſitaniam uſque ad Oceanum perdomuit, *Flor.* 2. 17 12. inde *Gallæci* cognomen promeritus, *Vellei.* 2. 5.

& imperator, Attii amiciſſimi ſui carminibus templorum 48 ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit 49 Fulvius non dubitavit Martis 50 manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices a Muſarum honore, & a poetarum ſalute abhorrere. Atque ut 26
id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, proque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem

48. *templorum ſuorum*) quæ ex manubiis ſuis conſecraverat. 49. *Fulvius*) M. Fulvius Nobilior, Ætolorum Victor, *Flor.* 2. 9. 50. *Martis manubias*) Marti conſecrandas. Manubias a præda diſtinguit Gellius 13. 24. ita, ut *præda* ſint corpora, quæ capta ſunt *manubiæ* pecunia a quæſtore ex venditione prædæ redacta. Prædam illam Fulvii eximiam deſcribit Livius 39. 5. Hinc *Ædes Herculis Muſarum*. Eumen. pro reſtaur. ſchol. c. 7.

laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi; tantis nos in la-
27 boribus exerceamus? certe si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

28 XII. An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt; consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam

& po-

& politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem 51 absutura est, sive, ut 52 sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector. Quare,
conservate judices, hominem pudore 25
eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum 53 hominum ingeniis expetitum esse videatis: causa vero ejusmodi, quæ beneficio 54 legis, auctoritate 55 municipii, testimonio Luculli, Metelli tabulis
comprobetur. Quæ cum ita sint, pe- 30
timus a vobis, judices, si qua non humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his

51 *sive absutura est*) Adeo incertus fuit de animæ immortalitate. Æque dubius est libr. 5. Epist. 16. ad Titium. 52. *sapientissimi*) Socrates, Plato, qui multa de anima post mortem, tradiderunt. 53. *summorum hominum*) Marii, Catulli, Metelli, Luculli &c. vide n. 5. & 6. 54. *beneficio legis*) supra n. 7. expressæ. 55. *municipii*) Heracleæ.

recentibus [56] noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, iſque eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti; ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quam acerbitate violatus eſſe
31 videatur. Quæ de cauſa pro mea conſuetudine breviter ſimpliciterque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, judices, a vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta:: ab eo, qui judicium [57] exercet, certe ſcio.

56. *his recentibus noſtris*) Scripturus erat Archias Catilinariam conjurationem. Supra n. 28.

57. *qui judicium exercet*) Prætorem ſignificat, literatum hominem, & ingeniis faventem.

M. T. CIC. ORATIO AD QUIRITES Post Reditum.

ARGUMENTUM.

Cum Cicero testimonium tulisset contra Clodium, pollutorum sacrorum reum; ita illum in se exacerbavit, ut non quiesceret tribunus pl. factus, nisi Cicerone in exilium ejecto: hanc speciosam causam apud populum prætexens iniquitati suæ, quod Cives Romanos (Catilinæ conjurationis participes) indemnatos Cicero consul interfecisset. Et quo facilius, quod cupiebat, obtineret Clodius, illius anni consules, Gabinium & Pisonem spe pinguiorum provinciarum compulit, ut paterentur Ciceronem optime meritum exterminari. Postero anno cum T. Annius Milo & P. Sextius tribuni plebis, & P. Lentulus consul urgerent, Pompejo favente, senatu approbante, cuncta Italia suffragium ferente, revocatus est Cicero ab exilio in patriam atque pristinam dignitatem. Hac igitur oratione gratias populo R. pro insigni illo restitutionis beneficio.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Oratione Demonstrativo Genere eu-

cheristica est. EXORDIUM, *perbreve lætitiam ex voto a diis immortalibus exaudito proponit, n.* 1. PROPOSITIO *implicatur toti orationi.* CONFIRMATIO *est tripartita : I. Comparat reditum suum. 1. cum superiori fortuna, quæ minus jucunda fuerat, atque præsens, n.* 2. *ad* 5. 2. *cum beneficiis, quæ vel a diis, vel a parentibus acceperat, n.* 5. 3. *cum aliorum consularium reditu, qui eandem olim fortunam subierant, n.* 6. *seqq. II. Ignominiam fugæ atque timiditatis declinat, turbatissimum statum reip. describendo, quod cesserit Tullius, repub. sceleratorum hominum vi atque armis oppressa : redierit, republica ad meliores consules & tribunos redeunte, n.* 13. *seqq.* III. *Ostendit Cicero, suum in remp. studium nihil hac injuria immutatum esse, exemplo Marii restituti n.* 18. 19. 20. *majoremque se in remunerandis beneficiis populi, quam ulciscendis inimicorum injuriis, operam positurum esse n.* 21. 22. 23. CONCLUSIO *perpetuam beneficii memoriam studiumque in rempublicam indefessum pollicetur, n.* 24. 25.

QUod precatus ab Jove optimo maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunas meas, pro vestra incolumitate, otio, concor-

cordiaque devovi, ut ſi meas rationes unquam veſtræ ſaluti antepoſuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem mea voluntate ſuſceptam: ſin & ea, quæ ante [1] geſſeram, conſervandæ civitatis cauſa geſſiſſem, & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratia ſuſcepiſſem, ut quod odium ſcelerati [2] homines, & audaces in rempublicam & in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, in me uno potius, quam in optimo quoque, & in univerſa republica deficeret: hoc ſi animo in vos liberoſque veſtros fuiſſem, ut aliquando vos patres conſcriptos, Italiamque univerſam, memoria mei, miſericordia, deſideriumque teneret: ejus devotionis me eſſe convictum judicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio divino immortalique veſtro, maxime lætor, Quirites. 2

Etſi homini nihil eſt magis optandum, quam proſpera, æquabilis, perpetuaque fortuna, ſecundo vitæ ſine ulla offenſione curſu: tamen ſi mihi tranquilla & placata omnia fuiſſent, incredibili quadam & pœne divina, qua nunc veſtro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruiſſem. Quid dul-

1 *ante geſſeram*) in Catilinæ conjuratione opprimenda. 2 *ſcelerati*) Clodius cum ſuæ factionis hominibus.

cius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi vero & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil
3 cuiquam fuit unquam jucundius, quam mihi meus frater: non tam id sentiebam, cum fruebar, quam tunc, cum carebam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis adferunt, quam tunc 3 incolumitates adferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, 4 clientelæ, 5 ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. Jam vero honos, dignitas,
4 locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri!

3 *incolumitates*) secundam fortunam, facultatesque solidas & salvas. *Turneb. Adversf.* 23. 4 4 *Clientela*) officium clientum in me patronum. 5 *ludis*) gladiatorii, circenses, scenici, &c.

agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona valetudo jucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quam assidue percepta, delectant.

II. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, liberosque nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus: a vobis natus sum 6 consularis. Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi 7 temporibus eam, quæ pene amissa est: a vobis jam recuperavi,

 quam

6 *consularis*) qui consulatu functus erat. Talem autem honorem recuperaverat revocatus ab exilio. 7 *illis temporibus*) Tempora consulatus sui intelligit.

quam aliquando omnes unius 8 opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt, vos reddidistis: multa præterea a diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus 9 gradatim singulos assecuti; nunc a vobis universos habemus: ut quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore, universo cuncta populo Romano debeamus.

6 Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.

III. Non enim pro meo reditu, ut pro 10 P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati atque affines deprecati sunt: non, ut pro 11 Q. Metello,

8 *unius opera*) De se ipso loquitur. 9 *gradatim*) quod lib. 4. Epist. 5. dicitur, *honores ordinatim petere* Fuerat enim Cicero Quæstor, Ædilis, Prætor, denique Consul.

10. *P. Popillii*) qui prætor amicos Gracchorum in exilium egerat. C. autem Gracchus, trib. plebis, lege lata ipsum terruit, ut Italia profugeret *Plutarch. in C. Graccho*.

11. *Q. Metello*) Numidico, de quo egimus ad num. 6. pro Archia.

tello, clarissimo viro, jam spectata
ætate 12 filius: non 13 L. Dalma-
ticus consularis, summa auctoritate
vir, non C. Metellus censorius, non
eorum liberi, non Q. Metellus Ne-
pos, qui tum consulatum petebat,
non 14 sororum filii Luculli, Ser-
vilii, Scipiones. Permulti enim tum
Metelli, aut Metellarum liberi, pro
Q. Metelli reditu vobis ac patribus
vestris supplicaverunt. Quod si ipsius
summa dignitas, maximæque res ge-
stæ non satis valerent, tamen filii
pietas, propinquorum preces, ado-
lescentium 15 squalor, majorum
natu lacrymæ populum Romanum
movere potuerunt. Nam C. Marii, 7
qui post illos veteres clarissimos con-
sulares, vestra patrumque memoria,
tertius ante me consularis subiit in-
dignissimam fortunam præstantissima
sua

12. *spectata ætate filius*) Metellus Pius. Vide pro Arch. c. I. 13. *L. Dalmaticus*) L. Cæcilius Metellus triumphandi libidine Dalmatas aggressus. *Appian. in Illyr. & Epit. Livii* 62. Lectionem vero *Dalmaticus* sollicitat Turnebus 23. 4. & *Diadematus* substituit, quod pariter cognomen esse Metelli cujusdam, Plutarchus *in Coriolano* auctor est.

14. *Sorotum*) Sorores Metelli intellige, quarum filii erant Luculli &c. quos jam *Metellarum liberos* vocat. Sic enim emendat Turnebus 23. 4. 15. *adolescentiuni squaloi*) Supplices enim mutata veste & capillis submissis *sordidati* incedebant. Vide infra n. 8. & pro Ligar. n. 33.

ſua gloria, diſſimilis fuit ratio. Non
enim ille deprecatione rediit, ſed in
[16] diſceſſu civium exercitu ſe, ar-
miſque revocavit. Me autem nu-
dum a propinquis, nulla cognatione
munitum, nullo armorum ac tumul-
tus metu, C. Piſonis, generi mei,
divina quædam & inaudita auctori-
tas atque virtus, fratriſque mei mi-
ſerrimi atque optimi quotidianæ la-
crymæ, ſordeſque lugubres a vobis
deprecatæ ſunt. Frater erat unus,
qui ſuo ſqualore veſtros oculos in-
flecteret: qui ſuo fletu deſiderium
mei, memoriamque renovaret: qui
8 ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi
non reddidiſſetis, eandem ſubire for-
tunam: & tanto in me amore exti-
tit, ut negaret fas eſſe non modo
domicilio, ſed ne ſepulcro quidem ſe
a me eſſe ſejunctum. Pro me præ-
ſente ſenatus, hominumque præte-
rea viginti [17] millia veſtem mutave-
runt: pro eodem me abſente unius
ſqualorem ſordeſque vidiſtis. Unus
hic, qui domi, qui in foro poſſit eſ-
ſe mihi pietate filius, inventus eſt
beneficio parens, amore idem, qui
ſemper fuit frater. Nam conjugis
miſeræ ſqualor & luctus atque opti-
mæ filiæ mœror aſſiduus, filiique
parvi

16. *diſceſſu*) Ita MSS. id eſt, *diſſenſu* quod vulgo legitur. 17. *viginti millia*) Numerum hunc etiam Plutarchus in vita confirmat.

parvi desiderium mei lacrymæque
pueriles, aut muneribus necessariis,
aut magnam partem tectis ac tene-
bris continebantur.

IV. Quare hoc majus est vestrum
in nos promeritum, quod non mul-
titudini propinquorum; sed nobis-
metipsis nos reddidistis. Sed quem- 9
admodum propinqui, quos ego para-
re non potui, mihi ad deprecandam
calamitatem meam non adfuerunt:
sic, illud quod mea virtus præstare
debuit, adjutores, auctores, horta-
toresque ad me restituendum ita mul-
ti fuerunt, ut longe superiores
omnes hac dignitate copiaque supe-
rarem. Nunquam de P. Popillio,
clarissimo atque fortissimo viro, nun-
quam de Q. Metello, nobilissimo &
constantissimo cive, nunquam de C.
Mario 18 custode civitatis atque im-
perii vestri, in senatu mentio facta
est. Tribunitiis 19 superiores illi 10
20 rogationibus nulla auctoritate se-
natus, sunt restituti: Marius 21 ve-
ro non modo non a senatu, sed etiam
op-

18. *custode civitatis)* Explicatum 3. Catil. n. 24. 19. *superiores)* P. Popillius & Metellus Numidicus. 20. *rogationibus)* Rogatio est latior lege, & de una persona institui potuit. Tribunus pl. enim populum *rogabat*, num illum & illum vellt ab exilio revocari &c. Vid. *Gell.* 10. 21. 21 *Marius non a Senatu)* De reditu Marii ex Africa, lege scriptores Civ. belli, & Flor. 3. 21.

oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus: nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma valuerunt: At de me, ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit, ut aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum & coloniarum factus eſt: at me in patriam 22 ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Illi inimicis interfectis, magna civium cæde facta reducti ſunt: ego iis, a quibus 23 ejectus ſum, provincias obtinentibus, inimico 24 hoc optimo viro & mitiſſimo, altero conſule referente reductus ſum, cum is 25 inimicus, qui ad meam perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus eſſet.

11 V. Nunquam de P. Popillio 26 L. Opimius, fortiſſimus conſul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui 27 erat inimicus, ſed ne is quidem, qui ſecutus eſt, M. Au-

22. *ter Italia cuncta*) Silent hiſtoriæ de numero. 23 *a quibus ejectus ſum*) Piſone & Gabinio coss. 24. *inimico*) Q. Metello conſule Lentuli collega. *Orat. post redit in Senatu* cap. 10 25. *Is inimicus*) Clodius. 26 *L. Opimius*) Vid. Catil. 1. num. 4. 27. *qui erat inimicus*) Cauſa inimicitiarum exponitur 3. Offic. c. 20.

Antonius, homo eloquentissimus; cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores 28 consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed 29 veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi adfinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero 30 Januar. posteaquam orba respubl. consulis fidem tanquam legitimi tutoris imploravit, P. Lentulus consul parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quam
de me agendum judicavit. Atque 12
eo die confecta res esset, nisi is 31 tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret, noctem sibi ad deliberan-

28. *superiores Consules*) Piso & Gabinius; ille *adfinis*, utpote agnatus Pisonis, qui gener fuit Ciceronis: hic a Cicerone olim defensus in judicio. 29. *veriti sunt*) Ironice, hæc dicuntur. 30. *Kal. Januar.*) quibus Lentulus & Metellus coss. creati.

31. *is Tribunus pl.*) Attillius Gavianus. Vide pro Sextio cap. 34. n. 74.

sandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; sed, ut patefactum est, in augenda 32 mercede consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla, cum variis rationibus impediretur; & voluntate tamen perfecta senatus causa ad vos
13 mense Jan. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in 33 tribunali Aurelio palam conscribi 34 centuriarique vidissem: cum intelligerem, veteres ad spem cædis, Catilinæ copias esse revocatas: cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ: cum duo consules emti 35 pa-

32. *augenda mercede*) quam a Clodianis acceperat. Pro Sextio c. 1. *merces duplicata est*. 33. *in tribunali Aurelio*) id est, pro tribunali, quod M. Aurelius Cotta, qui legem judiciariam tulit, in foro extruxit illo tempore, quo C. Verres, prætor urbanus fuit, ut ex oratione pro Cluent. c. 34. patet. Præter hoc mentio hujus tribunalis fuit pro Domo c. 21. pro Sextio c. 15. in Pisonem c. 5. Ad Nicol. Abramum in orat. pro Sextio & in Pisonem cc. ll. 34. *centuriari*) in centurias distribui. Adde Livium lib. 19. c. 1.

35 *emti pactione provinciarum*) Clodius trib. pl. decreverat Pisoni Macedoniam, Gabinio Syriam. Adde lib. 1. epist 9. sect. 29.

pactione provinciarum auctores se inimicis reip. tradidissent, cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: cum senatus, equitesque Rom. flere pro me, ac mutata veste vobis supplicare, edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, sanguine meo sancirentur: cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod & vincere, & vinci luctuosum reipubl. fore putavi. At inimici mei mense 14
Jan. cum de me ageretur, corporibus civiũ trucidatis, flumine sanguinis meũ reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque cum ego abfũi, eam remp. habuistis, ut æque me, atque illam restituendam putaretis. Ego autem in qua civitate nihil valeret senatus; omnis esset impunitas; nulla judicia; vis & ferrum in foro versarentur; cum privati se parietum præsidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb. vobis inspectantibus
36 vulnerarentur; ad magistratuum do-

36. *tribuni pl. vulnerarentur*) P. Sextius potissimum. Eadem habet Plutarchus, qui addit, Q. Ciceronem inter ea cadavera, veluti mortuum latuisse. Adde pro Milone n. 38.

domos cum ferro & facibus iretur; consulis fasces frangerentur, deorum immortalium 37 templa incenderentur; rempubl. esse nullam putavi. Itaque neque repub. exterminata mihi locum in hac urbe esse duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipub. periculosissimis temporibus ædilis 38 curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum consularibus 39 vulneribus, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega 40 autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pœne omnes fuerunt defensores salutis meæ, ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius 41 & P. Sextius, præstanti in me

37. *templa*) ædem Nympharum pro Milone num. 73. 38. *Ædilis curulis*) qui curam ædium & sacrificiorum & ludorum habuit, dictus ab eburneo solio. 39. *consularibus vulneribus*) a Pisone & Gabinio coss. mihi inflictis. 40. *collega*) Q. Cæcilio Metello.

41. *T. Annius & P. Sextius*) tribuni plebis. Pro utroque, Annio Milone, & Sextio, Ciceronis extat oratio.

me benevolentia, & divino studio extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno 42 dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit, salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum 16
a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab 43 eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes laudatoresque fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reip. salutem, otium, dignitatem; cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primum vos docuit, meis consiliis rem-

42. *uno dissentiente*) Attilio Gaviano. Vide supra num 12. Hotomannus ipsum Clodium intelligit 43. *ab eodem*) senatu. Quidam optimæ notæ codices habent *ab eadem*, scicet Italia, quæ vox prius antecessit.

rempublicam esse 44 servatam, causamque meam cum communi salute conjunxit, hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: Denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solum, verum
17 etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem 45 centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis, eodem ex loco, summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum remp. conservatam esse constaret. Itaque cum 46 P. Servilius, gravissimus vir & ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempub. incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in ean-

44. *servatam*) ex conjuratione Catilinæ.

45. *iisdem centuriis*) Centuriatis comitiis, quibus consules creabantur, revocatus fuit Cicero. *Lib. 4. ad Attic. Epist. 1.*

46. *P. Servilius*) Isauricus. Pro Leg. Manil cap. 23. num. 68.

eandem ſententiam ceteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri non ſolum auctoritatem, ſed etiam teſtimonium 47 L. Gellii, qui, quia ſuam claſſem 48 attentatam magno cum ſuo periculo pene ſenſit, dixit in concione veſtra, ſi ego conſul, cum fui, non fuiſſem, remp. funditus interituram fuiſſe.

VIII. En ego tot teſtimoniis, Qui- 18
rites, hac auctoritate ſenatus, tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus ceteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus mihi, meis, reipublicæ reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor. Primum qua ſanctiſſimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eadem me erga populum Romanum ſemper fore; numenque 49 veſtrum æque

47. *teſtimonium L. Gellii*) qui in ſenatu dixit, civicam coronam Ciceroni a republica deberi, *In Piſon. c. 3.* 48. *claſſem attentatam*) Fortaſſis a Catilinæ ſociis hoc factum eſt, cum Gellius proconſul ex prætura in Græciā iret. *Cic. 1. de Leg. cap* 20. 49. *numenque veſtrum*) imperium, auctoritatem, poteſtatem. Varro lib. 6. de L.L. *Numen* inquit, *dicunt eſſe imperium ab nutu*. Mollius loquitur Cicero in fine hujus orationis n. 25.

æque mihi grave & sanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respubl. ipsa reduxit, nullo
19 me loco reipubl. defuturum. Quod si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem 50 meũ, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum his, qui 51 hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem
20 calamitatis, sed confirmato atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret 52 patria, quam obsidione libe-

50. *municipem meum*) Cicero enim & Marius Arpinates fuere. 51. *qui hæc delere voluissent*) Non de solo Catilina sed de Sylla etiam intellige, a populi partibus alienissimo, quem grata oratione apud Quirites exagitat. 52. *careret patria*) a Sylla pulsus. Omnem hanc historiam de fuga Marii & calamitate enarrant Plutarchus in vita, Appian. 1. Civ. Vellei. Paterc. 2. 19. & Epit. Liv. 77.

beravisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum, in paludibus demersus, concursu ac misericordia 53 Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate, se non commissurum, ut cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quod ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis: ego, qua 54 consuevi, utar: quoniam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. Quanquam ille animo 21
irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, unum eorum, qui odio reipub. quod eam ipsis invitis con-

53. *Minturnensium*) Minturnæ oppidum in extremitate Latii Novi, ad fines Campaniæ, *Plin. lib. 3. cap 5.* 54. *ego, qua consuevi, utar*) intellige, *re*, quæ vox præcessit. Contra enim codicum fidem Vulgo *pietatem* adjiciunt.

servaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ nefarie prodiderunt: tertium, qui, cum propter inertiam suam eadem adsequi non possent, inviderunt laudi & dignitati meæ: quartum, qui, cum custodes 55 reipubl. esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus 56 imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, remp. bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti & gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando 57 domum, atque ab iis provincia-
22 rum rationem repetendo. Quanquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi: propterea quod, superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari: tum etiam ne

55. *custodes reip.*) Piso & Gabinius, quibus consulibus Cicero in exilium ejectus erat. 56. *ejus imperii*) consularis, quo abusi sunt, pecunia corrupti a Clodiana factione. 57. *revocando domum*) Hoc egit postmodum oratione de provinciis consularibus.

ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipubl. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipub. 58. repetere utcunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremo, qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at gravissime vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ: propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam, & qui habet, dissolvit. 23

X. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gra- 24

58. *reip. repetere*) propter rempubl. deprecari. *Repetere* enim hic est *instanter petere*. Herbest.

tia hoc vobis repromitto, sempérque præstabo, mihi neque in consiliis de repub. capiendis diligentiam, neque in periculis a repub. repulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro repub. lædendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

M. T.

M. T. CIC. ORATIO

Pro T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Eodem tempore P. Clodius præturam petebat, & T. Annius Milo consulatum. Clodius hoc consule præturam suam debilem fore ratus nihil inausum reliquit, quo Miloni repulsam, & competitoribus, Plautio Hypsæo & Q. Metello Scipioni, favorem & suffragia conciliaret. Inde acres contentiones, & veteres inimicitiæ, ex Ciceronis exsilio natæ, adeo recrudescebant, ut armis aliquando factiones inter se contenderent. Post hæc Milo stato die cum magno comitatu Lanuvium profectus, obvium ad Bovillas habuit P. Clodium, paucis quidem sed lectissimis servis constipatum: & ultimo utriusque agmine rixam committente, ad pugnam deventum est, ac Clodius gravi vulnere accepto in proximam tabernam a suis delatus. Milo jam tempus esse ratus ulciscendi injurias inimici, quem acerbiorem fore, si convaluisset, facilis conjectura erat; tabernam exturbari jussit & Clodium occidi. Sic extractus ille est, multisque vulneribus interfectus. Cadaver in via relictum Sex. Tedius senator, forte ex

rure in Urbem revertens, sustulit, & lectica sua Romam deportavit. Magnam tum Miloni invidiam uxor Clodii conciliavit, vulnera mariti ostendens turbæ advolanti, a qua in forum delatum est corpus, atque in Rostris positum: tandem in curia subselliis & tribunalibus crematum, quo igne & ipsa curia flagravit. Miloni dies dicitur a Clodianis: Pompejus in foro milites disponit, ne judicium opprimatur a factionibus. Cicero cum plurimorum offensa patrocinium Milonis suscepit: sed tum nova judicii forma, utpote milite septi undique; tum reclamatione Clodianorum consternatus, non ea, qua solitus erat, constantia dixit. Damnatus ergo Milo in exilium Massiliam abiit. Hanc autem orationem Cicero post id tempus majori otio conscripsit ita elegantem, ut ipse exul Milo judicaverit, si ea dixisset in judicio, quæ scripserat, facile exilio se cariturum fuisse. Ejusmodi enim est hæc oratio, ut nisi scripta illa meditato fuisset, vix habuerit Roma, Nicolao Abramo judice, quo suos oratores omnium gentium scriptoribus anteferret. Cetera Milonis exulis habes apud Vellejum. Paterculum lib. 2. c. 68.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Ad Judicialis Generis Statum Qualitatis refertur oratio, quod quaestio est, an jure Clodius a Milone occisus sit. *Hoc Cicero inde confirmat, quia vim vi repulerit.* EXORDIUM *timorem oratoris corrigit, quem ex inusitato judicii genere, per milites obsessi habere poterat, ad n.* 6. PROPOSITIO *insidias Miloni factas esse, demonstratum iri promittit. num.* 6. REFUTATIO *praemittitur praejudiciorum, quae erant* 1. *nefas, eum vivere, qui a se hominem occisum fateatur. a* 7. *ad* 12. 2. *Milonem senatus judicio pridem damnatum esse. a* 12. *ad* 15. 3. *etiam sententia Cn. Pompeii damnatum. a* 15. *ad* 24. NARRATIO *rei gestae a* 24. *ad* 30. *cum constitutione quaestionis, sive repetita propositione. n.* 30. 31. CONFIRMATIONIS *prior pars, Clodium jure caesum, tanquam insidiatorem probat.* 1. *ab antecedentibus* voluntate *insidiandi, a n.* 23. *ad* 46. & facultate, *a* 46. *ad* 50. 2. *a comitantibus, sive facti circumstantiis, loco, tempore, comitatu, a* 50. *ad* 57. *cum refutatione praejudiciorum de servorum manumissione, aut confessione, Appii dolo extorta : a* 57. *ad* 61. 3. *a consequentibus, Milonis intrepido animo, & reditu celeri in Urbem n.* 61.

uiut atrocissimæ suspiciones de illo fuerint, quæ novum in eo Catilinam fingebant, n. 63. 64. cum dilutione suspicionum Pompeii, ad 72. Posterior pars Confirmationis ex abundanti probat, etiamsi Clodius insidiator non fuisset, tamen occidi cum interfectoris laude potuisse, tanquam perniciosissimum civem quod ostenditur I. *προσωποποιια (prosopopœja) fatentis Milonis, & ad exempla majorum provocantis. n. 72. ad 79.* II. *perturbatione & metu omnium. si fingatur reviviscere Clodius. Quem ergo nolint Pompejus ac judices in vitam redire, ejus cædes jure non punienda, n. 79. sed exemplo Græcorum, (n. 80.) præmiis potius afficiendus interfector. n. 81. seqq. qui sine deorum nutu tam egregium factum peragere non potuerit, n. 85. seqq. quod circumstantiis ostenditur, n. 86.* PERORATIO *a n. 92. misericordiam judicum movet gravissimis dicendi figuris, dum introducit.* 1. *Milonem, ultimum vale dicentem civibus, n. 93. sua in remp. merita recensentem, n. 94. ex iisque laudes immortales sperantem n. 97. seq.* 2. *Ciceronem dolentem, se gravissimo vulnere ab amicis, Milonem damnantibus, affligi, cui ipse suorumque salutem prope unice debeat. n. 99. &c. Tandem in omnes partes cum lacrymis se vertit orator, ut reo misericordiam conciliet.*

Etsi

ETsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad ejus causam, parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi 1 judicii nova forma terret oculos: qui quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim 2 corona consessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus.
Nam illa 3 præsidia, quæ pro tem- 2
plis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro, & in judicio, quanquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem: cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum es-

N 5

1. *novi judicii nova forma*) Novum judiciũ, quia novas ejus causa Pompejus leges tulerat: nova quoque forma, quia forum militibus cinxerat Pompejus, ipse in excelso loco, tanquam in castris, præsidens, *Ascon. & Plutarch. in Cic.* 2. *corona*) populi, subsellia judicum circumstantis. 3 *præsidia*) milites a Pompejo in foro, & circa omnes fori aditus, dispositi. *Ascon.*

esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.
3 Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denunciant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota 4 nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum judicii exspectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unum genus est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & 5 incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit; qui 6 hesterna etiam concione incitati sunt,

4. *tota nostra est*) nostræ causæ favet.

5. *incendiis*) quia exulantis Ciceronis villas & domum Clodius incenderat. *Plutarch. & infra n.* 87. 6. *hesterna concione*) quam T. Munatius Plancus, Trib. pl. inimicus Miloni,

ſunt, ut vobis voce 7 præirent, quid judicaretis, quorum clamor ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris: ſi unquam de benemeritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificaſſent, re & ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus; an diu vexati a perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis 8 duobus, judices, ſ

ni, habuit, populum adhortatus, ne elabi Milonem pateretur. *7. voce præirent*) dictarent & præſcriberent, quam ſententiam a vobis dici vellent. Translatio a ſacris petita, ubi pontifex, aut alius magiſtratus, voce præivit populum, cum publicæ preces aut imprecationes uſurparentur. *Liv.* 8. 9. *Plin.* 17. *Sueton Claud.* 22. 8 *nobis duobus*) Cicerone & Milone, adverſa fortuna & inimicorum agitatis.

laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest: qui spe amplissimorum præmiorum ad remp. adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis 9 ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infrin-
6 gendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reip. gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in remp. merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi R. felicitati assignetis.

Sed

9. *ex cunctis ordinibus*) C. Gracchus judicia equitibus dederat: Sylla solis senatoribus. Post decem annos Aurelius Cotta legem tulit, ut senatores, & equites Romani, ac tribuni ærarii simul judicarent. *Ascon. in Divin. Verr. & Epit. Liv. 70. 71. 97.*

Sed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obſecrabo obteſtaborque vos, judices, ſi cetera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia teliſque vitam, ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam oratio- 7
nem venio, quæ eſt propria noſtræ
quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, quæ & in ſenatu ab inimicis ſæpe jactata ſunt, & in concione ab improbis, & paulo ante ab accuſatoribus: ut, omni terrore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui a ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit 10 M. Horatii, fortiſſimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur.
An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, 8
cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum: aut recte ac jure factum eſſe defendi? Niſi vero

10. *M. Horatii)* qui tergeminos fratres Curiatios pugnando interfecerat, quod cum ſoror, ſponſa unius ex Curiatiis, inique ferret, eam quoque, quod hoſtem lugeret, occidit, & a populo abſolutus eſt. *Livius* I. 26.

vero exiſtimatis, dementem 11 P. Africanum fuiſſe, qui cum a C. Carbone, tribuno pleb. in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de 12 Ti. Gracchi morte ſentiret, reſpondit, jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut Ahala ille 13 Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris 14 ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolum humana, ſed etiam deæ 15 ſapientiſſimæ ſententia liberatum.

Quod

11. *P. Africanum*) Minorem, a Numantiæ ruinis redeuntem. *Val. Max.* 6. 2. 3.

12. *T Gracchi*) cujus ſororem in matrimonio habuit Scipio. *Val. Max. c. l.* qui fuſius hanc Scipionis in dicendo libertatem recenſet. Adde Vell. Pat. 2. 4. 13. *Ahala, Naſica, Opimius, Marius*) Dictum de his elt Catillin. 1. num. 3. & 4. 14. *eum, qui patris ulciſcendi*) Oreſten ſignificat orator, de quo conſule notata ad orat. pro Roſc. Am. n. 66.

15. *deæ ſapientiſſimæ*) Minervæ, quæ de ſe ipſa dicit in Euripidis Iphigenia Taurica circa finem:

εχσωσχσα σε

χαι πριν γ' Αρειοις εν παγοις ψηφους ισας
χρινασ, Ορεςα,

Servavi te

Et ante in Areopago, paria ſuffragia
Jungens, o Oreſta.

Quod si 16 duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo: diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? 9

IV. Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus 17 militaris in exercitu C. Marii, 18 propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit, atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, & latroni, quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus 10
nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nul-

16. *duodecim tabulæ)* Livius 3. 58. *leges decemvirales, quibus* TABULIS DUODECIM *est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt.* Antea x. fuerunt, *ibid. cap.* 34. post duæ tabulæ adjectæ, *cap* 37. Collectæ autem potissimum erant ex Græcorum legibus c. 31. *& Dionys. Hal.* 10. *f.* 681. 17. *tribunus mil.)* Sex in legione fuerunt tribuni. Vide plura in Lips. Mil. R. 2. 9. 18. *propinquus)* sororis filius. *Val. Max.* 6. 1. 12.

nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda, sit, quam justa repetenda.

11 Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat 19 ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut cum causa, non telum quæreretur: qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

12 V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur,

20

19 *ipsa lex*) Cornelia de sicariis, a Cornelio Sylla dictatore lata.

20 CAEDEM, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, 21 CONTRA REMP. ESSE FACTAM. Illum vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus adsensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu 22 quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus 23 ambusti tribuni plebis illæ 24 intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in remp. merita mediocris in bonis causis au-

&o-

20. *cædem in qua*) quia quinque alii præter Clodium fuere interfecti. *Ascon.* Hinc non frustra illud IN codices addunt, quod vulgo neglectum fuit. 21. *Contra remp.*) Mollior formula, quam aliquem *hostem judicari*; re vero parum differebant. Usurpata est hæc formula etiam 2. ad Q. frat. Epist 3. & Liv. 3 21. Sallust. Catil. c. 50. & 5. f. Cœlius 8. Epist. 8. n 17. 22. *quatuor, ad summum quinque*) Hos fere nominat Asconius. Acerrimus vero ex his fuit T. Munatius Plancus trib. pl. 23. *ambusti trib. pl.*) T. Munatii, plebem concitantis, ut cadaver Clodii cremarent. Sed ex rogo illo curia incensa fuit, & flammam vix evasit tribunus plebis. *Ascon.* 24. *intermortuæ*) futiles, nullius efficaciæ.

ctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc
13 vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim, senatui, de illo 25 incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta: de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem 26 ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempub. senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est

in

25. *de illo incesto stupro*) Sacra Bonæ deæ, quibus virum interesse nefas erat, in pontificis M. domo Vestales virgines & principes matronæ celebrarunt. Irrepsit Clodius muliebri habitu, & C. Cæsaris uxorem vel vitiavit, vel vitiare conatus est. Accusatus corrupit judices, ut absolveretur *Cic. de harusp. resp. n. 37. Plutarch in Cic. & Suet. Cæs. 6. & 74. Epit. Livii 103. & cumprimis Seneca Epist. 97. pr.* 26. *oppugnationem ædium M. Lepidi*) M. Æmilius Lepidus interrex proditus erat, cujus quinque dierum munus fuit comitiis præesse. Cum ergo competitores Milonis urgerent, ut in campum descenderet, ipseque nollet, factiones ipsorum domum oppugnarunt & effregerunt. *Ascon.*

in libera civitate ſuſcepta inter cives non contra rempub. Non enim eſt illa defenſio contra vim unquam 14 optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi vero aut ille dies, in quo [27] Ti. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi e republica, rempub. tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ego ipſe decrevi, cum cædem [28] in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra remp. feciſſe; ſed cum ineſſet in re vis & inſidiæ, crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa [29] ſententia eſt, poſtulante [30] neſcio quo: (nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre) ſic reliqua auctoritas ſenatus, emta interceſſione, ſublata eſt.

27. *Ti. & C. Gracchus Saturninus*) vide dicta ad Catil. 1. n. 3. 4. 28. *in Appia*) via. Infra n. 17. & pro Leg. Man. n. 55. 29. *Diviſa ſententia*) Cum aliquis in dicenda ſententia plures res complecteretur, quivis ſenator, qui omnia non probabat, dicere poterat: *divide*, i. e. de ſingulis refer. *Aſcon. in h. l.* Adde Cic. lib. 1. epiſt. 2 & Senec. epiſt. 21. 30. *poſtulante neſcio quo*) Q. Fuſio Senatore, quem Munatius, tribunus plebis, corruperat.

15 eſt. At enim Cn. Pompejus rogatione ſua & de re & de cauſa judicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? factumne ſit? At conſtat: a quo? At patet. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri: neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando [31] literam: quam illam triſtem dediſset. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſionis, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam non interitum putavit. Jam
16 illud dicet ipſe profecto, quod ſua ſponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, an tempori.

VII. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus [32] propugnator, atque, illis

31. *ſalutarem, triſtem literam*) Aſconius in Divinat. Verr. ſcribit, judices in ciſtam tabulas ſimul conjeciſſe his inſculptas literis: *A.* abſolutionis nota: *C.* condemnationis: *NL*, ampliationis, qua ſignificatum fuerit *Non liquet*. 32. *ſenatus propugnator*) Vid. Vellei. Pat. 2. 13.

lis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pl. 33 M. Drusus occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum 34 P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejusne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio 17
de Africani morte lata est? Certe nulla. Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum. Mors quidem illata per scelus iisdem & pœnis teneatur, & legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in

35

33. *M. Drusus)* M. Livius Drusus, trib. plebis, cum domi cœtus haberet, subito clamavit, se ictum esse, & dicto citius cecidit. In jacentis femore inventus culter sutorius. *Appian.* 1. *Civ & Vellei.* 2. 14. Incertum vero, a quo occisus fuerit *Liv Epit.* 71.

34. *P. Africano)* Cum seditiosis tribunis, Fulvio Flacco & C. Graccho, Scipio Africanus Minor se pridie opposuisset, *mortuus in cubiculo inventus est*, Epit. Liv. 59. Vellei. 24.

35 monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicetur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui
18 posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitem Rom. P. Clodius 36 M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem R. occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris 37 servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus: Caruit foro postea

Pom-

35. *monumentis*) opere artificiosissime structo, id est, via Appia, cujus mirandam structuram describit Procopius 1. Gothic. cap. 14. *majorum*, i. e. atavi, Appii Clodii Cæci, qui viam muniverat. 36 *M. Papirium*) Clodius trib. pl. cum Flavio prætore, quarto ab urbe lapide, de Tigranis captivo filio pugnans inter multos etiam M Papiriũ interfecit. *Ascon. h. l.* 37 *servus Clodii*) Plutarchus quoque *in Pomp.* has insidias describit, armatum quendam gladio compertum esse, qui obreperet per turbam, Pompejum in foro circumstantem.

Pompejus: caruit senatu: caruit publico: janua se ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num 19
quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque 38 in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reip. tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent: nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipub. fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clo-

38. *in vestibulo senatus*) ad fores ædis Castoris, in qua, sicut in Jovis Statoris & Concordiæ templis, senatus crebro habebatur.

P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget [39] senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: adflictantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.

20 Non fuit ea profecto causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet: timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus [40] ipsa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id adsequi potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum mul-

tis:

39. *Luget senatus*) Ironia, quippe oppressus a Clodianæ factionis consulibus, Gabinio & Pisone. 40. *ipsa lumina*) Asconius scribit, *nunquam neque clariores viros, neque sanctiores* lectos esse judices.

tis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod resp. nos conjunxit cum bonis: ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod 21
vero te, 41 L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. 42 Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima.

IX. Quamobrem, judices, ut ali- 22
quando ad causam, crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est: & 43 lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit: & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste, sapienterque disceptet, reliquum est,

O ju-

41. *L. Domiti*) L. Domitius Ænobarbus quæsitor, seu præses extraordinarii judicii creatus erat. *Ascon.* 42. *Tulit*) legem, quam Asconius recitat, *ut quæsitor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur.*

43. *lator ipse*) Pompejus.

judices, ut nihil jam aliud quærere
debeatis, niſi, uter utri inſidias fe-
cerit: quod quo facilius argumentis
perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis
dum breviter expono, quæſo diligen-
ter attendite. P. Clodius cum ſtatuiſ-
23 ſet omni ſcelere in prætura vexare
remp. videretque ita 44 tracta eſſe
comitia anno ſuperiore, ut non mul-
tos menſes præturam gerere poſſet:
qui non honoris gradum ſpectaret,
ut ceteri, ſed & L. Paulum colle-
gam effugere vellet, ſingulari virtu-
te civem, & annum integrum ad
dilacerandam rempub. quæreret; ſu-
bito reliquit annum ſuum, ſeque in
annum proximum tranſtulit, non re-
ligione aliqua, ſed ut haberet, quod
ipſe dicebat, ad præturam gerendam,
hoc eſt, ad evertendam rempublicam,
plenum annum, atque integrum.
24 Occurebat, mancam ac debilem præ-
turam ſuam futuram, conſule Milo-
ne: cum porro ſummo conſenſu po-
puli R. conſulem fieri videbat: con-
tulit ſe ad ejus competitores, ſed ita,
totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam
invitis illis, gubernaret: tota ut co-
mitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſu-
ſti-

44. *tracta comitia*) propter perditas can-
didatorum contentiones. *Aſcon. in Argumento.*
De quo turbatiſſimo reip. ſtatu Appianus.
Civ. f. 213. ſcribit, *μηνας οκτω την πο-
λιν αναρχον γενεσθαι remp. per octo menſes
magiſtratu caruiſſe.*

stineret. Convocabat 45 tribus: se interponebat: coloniam 46 novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi R. sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes 25
& barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Appennino deduxerat quos videbatis, res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione: quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatri-

45. *Convocabat tribus*) ad suffragia emenda & commendandos candidatos, ut illis faverent in comitiis centuriatis. 46. *Coloniam novam*) ad inopes & egenos e plebe conciliandos. Hanc lectionem contra Lambinum aliosque Criticos defendit Hotomannus & Nicol. Abramus. Lambinus autem in quibusdam membranis *Collinam novam* inveni, hoc forsan, sensu, quod veteri Collinæ novam tribum addiderit, quo plures tribus Hypsæo & Scipioni suffragarentur.

triduo periturum: quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statum Favonius detulit.

26 X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solenne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Februar. Miloni esse 47 Lanuvium, ad flaminem 48 prodendum, quod erat 49 dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret: atque ita profectus est, ut concionem tur-

47. *Lanuvium*) Straboni lib. 5. (ut ex veteri interprete Casaubonus emendat) oppidum Latii est *in dextro viæ Appiæ latere*. Nihil interesse inter Lanuvium & Laviniū cum Scaligero Casaubonus sentit ad Capitolini Pium c. 1. & 8. Alii distinguunt, quibus præisse videtur Dionysius Gal. lib. 5. f. 326 qui inter Latii populos distinctam, sed proxime conjunctam, mentionem facit τωνλανυζων (Gelen. *Lanuvinorum*) & λαβινιατων. Strabo propter Lectionum varietatem dubius est, ut ex Xylandri & Casauboni notis apparet. 48. *flaminem prodendum*) i.e. pontificem creandum. In primis *Juno Sispita*, vel *Sospita*, Lanuvii culta fuit. *Liv.* 21. *c.* 62. *Lib.* 22. *c.* 1. *& lib.* 23. *c.* 31. cujus forsan hic flamen fuit, censente etiam Nic. Abramo in h. l. 49. *dictator Lanuvii*) summus in hoc municipio magistratus. Suos enim magistratus & leges habebant municipia. Spartianus in Adriano c. 19. *Per Latina oppida & dictator, & ædilis, & duum vir fuit.* Casaubonus annotat: *dictatores vocarunt suos magistratus quædam Latinæ urbes.*

turbulentam, in qua ejus furor de-
ſideratus eſt, quæ illo ipſo die habi-
ta eſt, relinqueret: quam, niſi obi-
re facinoris locum tempuſque voluiſ-
ſet, nunquam reliquiſſet. Milo au- 27
tem cum in ſenatu fuiſſet eo die,
quoad ſenatus dimiſſus eſt, dum ve-
nit, calceos & veſtimenta mutavit:
pauliſper dum ſe uxor (ut fit) com-
parat commoratus eſt: deinde profe-
ctus eſt id temporis, cum jam Clo-
dius, ſiquidem eo die Romam ven-
turus erat, redire potuiſſet. Obviam
fit ei Clodius expeditus, in equo,
nulla rheda, nullis impedimentis,
nullis Græcis comitibus, ut ſolebat;
ſine uxore, quod nunquam fere: cum
hic inſidiator, qui iter illud ad cæ-
dem faciendam apparaſſet, cum uxo-
re veheretur in rheda, 50 pænula-
tus vulgi magno impedimento, ac
muliebri & delicato ancillarum pue-
rorumque comitatu. Fit obviam Clo- 28
dio ante fundum ejus, hora fere un-
decima, aut non multo ſecus: ſta-
tim complures cum telis in hunc fa-
ciunt de loco ſuperiore impetum:
adverſi rhedarium occidunt. Cum
autem hic de rheda, rejecta pænula
deſiluiſſet, ſeque acri animo defen-

50 *pænulatus*) Pænula veſtimenti genus, quod togæ ſuperaddebatur pluvio tempore, aut itineris cauſa. Vid. Torrentius ad Suet. Aug. c. 40. & Salmaſ. ad Lampridii Commodum c. 16.

deret: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent; fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

29 X. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico quid resp. consecuta sit: nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una remp. vosque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam: sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, a

cor-

corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset; certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria; quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat; & id est, quod senatus contra remp. factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est; de hoc igitur [51] latum est, ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæstionem tulit.

XII. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto nihil. Si [52] hic illi: ut ne sit impune: si ille [53] huic; tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias 31 Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam,

51. *latum est*) lege Pompeii. 52. *hic illi*) Milo Clodio. 53. *ille huic*) Clodius Miloni.

magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud 54 Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his 55 consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse remp. eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si reprimere possent, cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: &, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An
32 vero, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reip.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe

56

54. *illud Cassianum &c.)* Vide dicta ad n. 84. Pro Rosc. Am. & adde Valer Max 3.7.9.

55 *his consulibus)* Plautio Hypsæo & Q. Metello Scipione, competitoribus Milonis. *Ascon.*

56 librarium illud legum veſtrarum, quod te ajunt eripuiſſe e domo., & ex mediis armis turbaque nocturna, tanquam 57 Palladium, ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio 58 tribunatum gereret, deferre poſſes. Et adſpexit 59 me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen 60 curiæ.

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo: tu in publicum jeci-

O 5 ſti:

56. *librarium*) ciſtam & thecam librorum ſeu tabellarum 57. *tanquam Palladium*) Alluditur ad Q. Merelli Pontificis factum qui incenſa Veſtæ æde inter ipſos ignes raptum Palladiū ſervavit. Plin 7. 43. *Palladium* vero fuit Palladis ſimulacrum Troja allatū, ὃ σέβουσί τε καὶ κρύπτουσι Ῥωμαῖοι *quod inprimis colunt, atque in arcano habent Romani*, Herodian. 1. 14 Hinc *ſecretum imperii pignus*) vocat Florus 1. 2. 3. 58 *inſtrumentum tribunatus*) quo futurus trib pl. in ſeditioſis legibus ferendis egregie poſſet uti.

59. *adſpexit me*) Videtur Sex Clodius ad hæc verba torvo vultu aſpexiſſe Ciceronem.

60. *lumen curiæ*) Sex. Clodium ſic facete vocat, non quaſi principem ſenatorem, qualis nunquam fuerat: ſed ut facem & auctorem incendii illius, quo cum P. Clodii cadavere curia conflagravit.

sti: tu spoliatum 61 imaginibus, exequiis, pompa, 62 laudatione, infelicissimis 63 lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessario fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non
33 debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, posſetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus R. quis dubitaret suffragio suo se metu periculo remp. liberare? At non, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis,

61 *imaginibus*) Plinius lib. 35. cap. 2. *Expressi*, inquit, *cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, qua comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.*

62. *laudatione*) parentatione pro Rostris, quam omnium clarissime describit Polybius lib. 6 extremo. Suetonius etiam Jul. c. 6. *amitam*, inquit, *& uxorem defunctas laudavit* E MORE *pro Rostris*. Erat & aliud genus laudationis, inane & frivolum, de quo Varro lib 6. L L *præfica mulier ab luctu, qua conduceretur, qua ante domum mortui laudes ejus caneret*. 63. *infelicissimis lignis*) subselliis, tribunalibus & mensis. *Ascon.*

nis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest
etiam P. Clodii mors Miloni. At va- 34
luit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat, ut odisset primum defensorem 64 salutis meæ: deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis lege 65 Plotia, fuit Clodius quoad vixit. Quo tandem animo hoc ty-

64. *defensorem salutis meæ*) quia Milonis tribuni pl. opera revocatus ab exsilio fuerat Cicero. 65. *lege Plotia*) M. Plautius Silanus tempore belli Socialis inter alias leges tulerat aliquam *de vi*, teste Asconio, qua lege reum fecit Milo tribunus pl. P Clodiũ, quod vim fecerit fortunis M Ciceronis exsulis, domum diruendo, villas incendendo &c. *Plutarch. in Cic.*

rannum tulisse creditis? quantum odium illius, & in homine injusto, quam etiam justum?

35 XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat? hunc autem hæc eadem coarguat: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cum, mœrentibus vobis, urbe cessi, judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem 66 perduellionis intenderat: & mihi, judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima etiam judicium timendum fuit: Servorum & egentium civium, & facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi

36 hunc ipsum Q. Hortensium 67 lumen & ornamentum reip. pene interfici servorum manu, cum mihi adess-

66. *actionem perduellionis*) accusationem & objectionem criminis læsæ majestatis, ac violatæ reipub. propterea, quod contra legem Semproniam cives indemnatos (Catilinarios) interfecerim. 67 *Hortensium, lumen*) Xiphilinus initio Epitomes de Hortensio: *πλειστον μετα τον Κικερωνα ηδυνηθη*, *secundus a Cicerone fuit*, eloquentia scilicet. Historiam Hortensii verberibus propter Ciceronem affecti habet Dion. Cassius lib. 38.

adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompejo est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad 68 regiam pœne confecit. Quid simi- 37
le Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne, cum 69 domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio & viro fortissimo, P. Se-

68 *ad regiam*) quæ in via Sacra fuit, teste Asconio forsan Numæ, quæ usque ad Neronis tempora superstes fuit, *Tacit* 15. 41. aut potius Anci Martii quondam domus. Hanc enim *in summa Sacra via* fuisse, refert Solinus cap. 2 Tumultum vero hunc, & suū periculum, ipse noster Attico perscribit lib. 4. Epist. 3. 69 *domum ac penates suos*) Milonis etiam domum a Clodio oppugnatam esse, citata ad Atticum epistola narratur.

Sextio, collegâ suo 70 vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, 71 L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex 72 de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

38 XV. Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam se-

70. *Sextio vulnerato*). Vide ad Quirites post red. num. 14. & pro ipso Sextio cap 35. 37. ubi omnis hæc de Sextio & Fabricio historia explicatur. 71. *L. Cæcilii*) Rufi. De oppugnata domo nusquam se legisse Asconius scribit: Tironem vero Ciceronis libertum, tradere, *oppressum a Clodio L. Cæcilium prætorem* 72. *lex de me*) Hujus legis etiam mentio fit 4. ad Att Epist 1. latæ scil. in comitiis Centuriatis a P. Lentulo cos. de Cicerone restituendo *in Pisonem n.* 35.

secutus est: qui populum R. cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato 73 Milone, 39
& reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum 74 pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum 75 M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissime suscepisset, atque illam 76 belluam, judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in 77 scalarum tenebras

73. *privato Milone*) Postquam abiit tribunatu Milo. 74. *Pompejum pro Milone dicentem*) lib. 1. Fam. Epist. 5. explicatur.

75. *M. Antonius*) contra quem post hæc orationes Philippicas scripsit. vid. Philipp. 2. num. 21. 76 *belluam*) Clodium.

77. *in scalarum tenebras*) sub scalas tabernæ librariæ. *Philipp.* 2. *n.* 21.

bras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria.

40 Quid? comitiis in 78 campo quoties potestas fuit? cum ille vi in 79 septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore periculo capitis non dubitavit occidere? præser-

41 tim judices, cum honoris 80 amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque, & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ deprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est

tam

78 *in campo*) Martio, comitiorum loco, inter urbem ac Tiberim. *Liv* 2. 5.

79 *septa*) Locus in campo Martio, sepimento munitus, quo populus stabat, cum suffragia ferret. *Servius in Ecloz.* 1. *v.* 34.

80. *honoris contentio*) petitio consulatus.

tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur 42
campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta 81 centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura 43
dispu-

81. *centuriarum auspicia*) Magistratus, qui comitia habebat, legit e collegio augurem nominatim, qui silentio surgens, si nec ulcus in se haberet, nec cælum turbidum esset, trabeam indutus, lituo tabernaculum, seu aeris spatium, definivit, in quod aves præpetes advolarent; ad sinistram faustæ, ad dextram infaustæ: ex quarum volatu auguria captabant, quasi divinæ voluntatis interpretes essent. *Nicol. Abram.*

disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina [82] quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit?

44 XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat, vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die: itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante [83] dixi, insanissima concio ab ipsius [84] mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit.

Quid,

82. *divina quædam sors*) judices enim sorte legebantur. Hinc multa de sortitione & subsortitione habet Asconius. 83. *ante dixi*) nempe num 27 84 *mercenario tribuno pl.*) pecunia conducto a Clodianis ad concitandam plebem. *Videtur vero*, inquit Asconius, *Q. Pompejum significare*.

Quid, si, ut ille scivit, Milonem
fore eo die in via, sic Clodium Mi-
lone suspicari quidem potuit? Pri-
mum quæro, qui scire potuerit: quod 45
vos idem in Clodio quærere non po-
testis. Ut enim neminem alium, ni-
si T. Patinam, familiarissimum sui,
rogasset, scire potuit, illo ipso die
Lanuvii a dictatore Milone prodi fla-
minem necesse esse. Sed erant per-
multi alii, ex quibus id facillime
scire posset: omnes scilicet Lanuvi-
ni. Milo de Clodii reditu unde quæ-
sivit? quæsierit sane. Videte, quid
vobis largiar. Servum etiam, ut Ar-
rius, meus amicus, dixit, corrupe-
rit. Legite testimonia testium ve-
strorum, dixit C. Cassinius, cogno-
mento Scola, Interamnis, familia-
rissimus, & idem comes P. Clodii:
cujus jampridem testimonio Clodius
eadem hora 85 Interamnæ fuerat &
Romæ, P. Clodium illo die in 86
Albano mansurum fuisse? sed subito
ei esse nuntiatum, Cyrum archite-
ctum esse mortuum: itaque Romam
repente constituisse proficisci, dixit
hoc

85. *eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ*) Cassinii testimonium suspectum facit, apud quem Clodius mansisse Interamnæ videri volebat, qua nocte in Cæsaris domo inter Bonæ Deæ sacra deprehensus fuerat. *Ascon.* Interamna est Umbriæ Oppidum.

86. *Albano*) prædio, quod ad Albam, seu in agro Albano fuit.

hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII. Videte judices, quantæ
46 res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat: deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti hominis, & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar
47 cetera, nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id nunciasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum heredem, &

me

me ſcripſerat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nunciabatur?

XIX. Age, ſit ita factum: quæ 48 cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat cauſa feſtinationis? quod heres erat? primum erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde, ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet, amitteret autem, ſi poſtridie mane Romam veniſſet? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſe illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum atque expectandum fuit. Noctu, invidioſo & pleno 87 latronum in lo- 49
co occidiſſet: nemo ei neganti non credidiſſet, quem eſſe omnes ſalvum, etiam confitentem, volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etru-

87. *pleno latronum in loco*). In via Appia prope Urbem locus fuit, monumentum Baſilii, latrociniis perquam infamis. *Aſcon.*

50 Etruria. Atque illo die certe 88 Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum, cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia judices: Miloni etiam utile fuisset Clodium vivere: illi ad ea quæ concupierat optatissimum interitum Milonis fuisse: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum, consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuncia-
51 tam Miloni, & prædictam palam, nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium, illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam: illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum

88. *Aricia*) quod Latii oppidum fuit, juxta viam Appiam, ultra Bovillas.

sum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias, ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas 89 substructiones, facile mille hominum † versabatur valentium. Edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat. An in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda pænulatus, una sederet uxor, quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egre-

52 (margin, beside "XX. Videamus nunc id, quod ca-")
53 (margin, beside "valet plurimum. Si hæc non gesta")

89. *insanas substructiones*) Hoc est, quod Sallustius Cat. c. 12. dicit *villas in urbium modum exædificatas*. Adde quæ de Albana hac Clodii villa infra num. 85. dicuntur. † *versabatur*) Singularem numerum tuetur Gellius 1. 17. extr.

egredientem e villa, subito; cur? vesperi, quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompejum ut videret? sciebat 90 in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat? mora & tergiversatio. Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

54 XXI. Age: nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea, nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra 91 Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges, ille qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut 92 virum a viro lectum esse diceres. Cur

90. *Alsiensi*) prædio ad Alsium Tusciæ maritimum oppidum. 91. *in castra Etrusca*) quæ Manlius centurio ad Fæsulas pro Catilina habebat. Objicit autem Clodio Catilinæ societatem, quod, fugiente Catilina & ipse subsequi eum cœperit, quanquam mutato consilio in Urbem redierat. *Ascon.*

92. *virum a viro lectum*) Veteres in ordinãda acie interdum potestatem fecerunt militibus, ut in cujus virtute plurimum fiduciæ quisque statueret, eum in acie proximum haberet, cujus latus tegeret, & a quo suum tege-

Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat unquam non 55
paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pene addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio, & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque comunem: qui sæpe spoliantem jam, & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde inscitiam 93 pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset: nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos 94 manumisit? me- 56

P tue-

tegeretur. Et hoc est *virum a viro legi*. Conf. Liv. 9. 39 & 10. 38. Alio sensu Virgilius Æn. 11 v 632. & Sueton. Aug. 35 usurpant Adde Turnebum 25. 7. 93. *pransi, poti*) Luxuriam Clodii notat. 94. *manu misit*) liberos esse jussit, quod fiebat hoc ritu, ut

tuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne: occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim 95 in eculeo quæstio est, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici fa-
57 ctum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est: non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non

ut dominus servuum bene meritum manu teneret, ac dein tanquam liberum dimitteret, quo ipso (observatis simul aliis ritibus) liber a prætore pronunciatus est.

95. *eculeo*) seu equuleo. Lignum fuit tortorium, cochleatum, ut extendi & remitti posset. Diligentissime hoc instrumentum describit VVeizius ad Prudentii Peristeph hymn 2. & Sigonius de judiciis l. 3. c. 17. Valesius ad Ammiani lib. 26. extr.

non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit: quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstio- 58
nes urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio 96 Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severius? De servis 97 nulla quæstio est in dominum, nisi de 98 incestu, ut fuit in Clodium. Proxime 99

96. *in atrio Libertatis*) Atrium hoc fuit ingens aula ante ædem Libertatis, porticibus & peristyliis circumdata: postea ab Asinio Pollione ornatior facta, *Suet. Aug.* 29. Mentio ejus fit a Livio l. 34. c. 43. c. 16 & Ovid. 4. Fast. vers. 6 4. *Atria Libertas cœpit habere sua*. Fuit autem in Aventino monte a Tib. Gracchi patre illa ædes dedicata, *Liv.* 24. 17. Lege de atrio Casaubonum in Suet. Aug. 29. 97. *de servis nulla quæstio in dominũ*) quia sublestæ fidei homines putabantur servi. Pro Deiotaro n. 3. *More majorum de servo in dominum ne tormentis quidem quæri licet*.

98. *de incestu*) cum sorore sua, Luculli uxore, commisso *Plutarch in Cic.* & noster *infra num.* 73. 99. *Proxime deos*) Jovẽ incestuosũ, cujus Juno *& soror & conjux* a Poetis scribitur

deis accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarit: cujus de morte, tanquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbitur indignum, & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri
59 potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus ubi Ruscio, (verbi caussa) Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa 100 crux. Nullas fecit, sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a ceteris, & in arcas 1 conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?
60 XXIII. Quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis signisque luceat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse; recordamini,

100. *certa crux)* Minatur servo, veritatem subticenti, crucis supplicium. 1. *in arcas)* loco sejuncta & angustiora in carcere.

mini, per deos immortales, quæ fue-
rit celeritas reditus ejus: qui ingreſ-
ſus in forum, ardente curia: quæ
magnitudo animi, qui vultus, quæ
oratio. Neque vero ſe populo ſo-
lum, ſed etiam ſenatui commiſit:
neque ſenatui modo: ſed etiam pu-
blicis 2 præſidiis & armis: neque
his tantum, verum etiam 3 ejus po-
teſtati, cui ſenatus totam 4 rempu-
blicam, omnem *Italiæ* pubem, cun-
cta populi Romani arma commiſerat.
Cui nunquam ſe hic profecto tradi-
diſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret, præ-
ſertim omnia audienti, magna me-
tuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla
credenti. Magna vis eſt conſcien-
tiæ, judices, & magna in utramque
partem: ut neque timeant, qui ni-
hil commiſerint: & pœnam ſemper
ante oculos verſari putent, qui pec-
carint. Neque vero ſine ratione cer- 61
ta, cauſa Milonis ſemper a ſenatu
probata eſt. Videbant enim ſapien-
tiſſimi homines facti rationem, præ-
ſentiam animi, defenſionis conſtan-
tiam. An vero obliti eſtis, judices,
recenti illo nuntio necis Clodianæ
non modo inimicorum Milonis ſer-
mones & opiniones, ſed nonnullo-

2. *præſidiis & armis*) quæ Pompejus comparaverat. 3. *ejus poteſtati*) poteſtati Pompeii. 4. *totam remp*) quia conſul creatus erat Pompejus ſine collega. *Aſcon.*

rum etiam imperitorum? negabant
62 eum Romam esse rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin cum suo periculo salutem reip. attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam 5 Catilinam, atque illa portenta 6 loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de rep. meritos: in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias su-
63 spicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera extitisent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculisent, ut sustinuit, dii immortales? sustinuit? imo vero ut con-

temsit

5. *Catilinam*) molitionem Catilinariæ similem. 6. *portenta*) homines, qui patriæ suæ bellum faciunt.

temſit ac pro nihilo putavit? quæ
neque maximo animo nocens, neque
innocens, niſi fortiſſimus vir negli-
gere potuiſset. Scutorum, gladio-
rum, frenorum, 7 ſparorum, 8 pi-
lorumque etiam multitudo deprehen-
di poſse indicabatur. Nullum in
urbe vicum, nullum angiportum eſ-
ſe dicebant, in quo Miloni non eſ-
ſet conducta domus: arma in villam
9 Ocriculanam devecta Tiberi: do-
mus in clivo 10 Capitolino ſcutis re-
ferta: plena omnia 11 malleolorum
ad urbis incendia comparatorum.
Hæc non delata ſolum, ſed pene cre-
dita: nec ante repudiata ſunt, quam 64
quæſita. Laudabam equidem incre-
dibilem diligentiam Cn. Pompeii:

7. *ſparorum*) SPARUS, inquit Servius, *eſt rusticum telum, in modum pedis curvum.* Hinc Salluſtius Cat. c. 56. militaribus armis opponit. Et Virgilius XI. Æn v. 682. *Agreſteſque manus armat ſparus.* 8. *pilorumque*) Pilum fuit telum miſſile, *jaculo* diſſimile, *ligno quadrangulo* dimidia parte, & altera ferro quadrangulo, præter cuſpidem, conſtans: *Appian. initio Celtic.* Sed non erat unius generis. Vid. Polyb. lib. 6. c. 21. & Veget. lib. 1. c. 20. cum Stevvechii nota. Adde Lipſiũ Mil. Rom. lib. 3. dial. 4. 9 *Ocriculanam*) Ocriculum ultima Umbricarum meridiem verſus Romæque proxima urbs: nunc Otriculi: *Cluver. Ital. Antiq. f.* 639. In via Flaminia ad Tiberim *Strabo lib.* 5.

10. *Clivo Capitolino*) in colle Tarpejo, in quo Capitolium fuit. 11. *malleolorum*) Vide Catil. 1. n. 31.

ſed dicam, ut ſentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſsunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſp. Quin etiam audiendus ſit popa 12 Licinius, neſcio quis, de circo 13 maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſsos eſse, de interficiendo Cn. Pompejo conjuraſse: deinde poſtea ſe gladio percuſsum eſse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nunciavit. Arceſsor in primis: de amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen, credi popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu
65 gladiatoris probari. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompejus,

12. *popa Licinius*) Popa Aſconio eſt Appellativum nomen, dicenti, *Licinium, quendam de plebe ſacrificulum*. Nam *popa* eſt ſacrorum adminiſter, qui victimas immolat. *Turneb.* 18. 5. *& Torrent. in Suet. Calig.* 32.

13. *de circo maximo*) ubi ſcorta, meretrices, & perditus quiſque, qui Ædilem metuebat, habitavit. Lampridius in Heliogab c. 26. *omnes de circo, de theatro, de ſtudio & omnibus locis & balneis meretrices collegit*. Hunc ergo popam ex viliſſimorum hominum grege eſſe, hoc verbo ſignificatur. Adde Cauſaub. in Suet. Neron. cap. 27. *Maximus* vero dicitur hic Circus etiam Suetonio *Claud.* 2. *Ner.* 27. *Domit.* 5, quia minores erant, *Flaminius*, *Intimus*, &c.

jus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, permultas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat, tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota rep. suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator 14 inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret, nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, 15 ut me audire possis (tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, 66

14. *senator*) P. Cornificius teste Asconio in Argumento hujus orationis. 15. *ea voce, ut me audire possis*) Pompejus enim in foro pro Ærario consederat, septus delecta manu militum *Ascon. c. l.*

ut nonnulli 16 conquisitores tui dictitant, si hæc 17 arma, si Capitolinæ 18 cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & to-
67 ta resp. armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reip. partes ægras & labantes ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa 19 teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse:

16. *conquisitores*) Lambinus in Plauti Amphitr. prolog. v. 62. *Conquisitores Ciceroni sunt ii, qui colligendis militibus, & delectui habendo præpositi sunt*, & ita Livius voce utitur l. 21. c. 21. At Cruquio Comment. in h. l. Ciceronis, sunt *satellites*, *lictores*, *exploratores*, quo modo etiam Plautus voce usus est. Nic. Abramus accedit Lambini sententiæ.

17. *hæc arma*) a Pompejo in foro disposita.

18. *Capitolinæ cohortes*) Præsidium Capitolii. 19. *cum teterrima peste contendisse*) cum Clodio pro Cicerone, quem Pompejus quoque revocatū ab exilio identidem cupiebat.

diſse : tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſset, conſiliis tuis gubernatum : ſe a te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ : duos, ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe : te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret : ſi tibi ita penitus inhæſiſset iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſset : ſi denique Italia a delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſset conquietura : næ iſte haud dubitans ceſiſset patria, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit : te, [20] Magne, tamen [21] anteſtaretur : quod nunc etiam facit.

XXVI. Vide quam ſit varia vitæ, 68
commutabiliſque ratio, quam vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tem-

20. *te, Magne, Pompei*) Vide pro Archia num. 24. 21. *anteſtaretur*) Qui in jus vocarant, præſentes prehenſa auricula monebant, uti meminiſſent, eum in jus vocatum, & cum opus eſſet, id teſtarentur. Hoc *anteſtari* dixit Horatius 1. Satyr. 9. verſ. 76. & ante illum Plautus Curcul. act. 5. ſcen. 2. v. 23. & in Pœnulo act. 5. ſcen. 4. v. 57. De ritu ita Plinius 11. 45. *Eſt in aure ima memoria locus, quem tangentes anteſtamur*. Vide Lambinum in Plauti Curcul. c. l. Id ergo Cicero dictum voluit, quod Milo diſcedens Pompejum teſtem citet ſuæ innocentiæ.

tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, qui quam crebro accidat, experti debemus scire: & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn.
69 Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, 22 NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET; quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompejo, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret: ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in
70 23 illo loco, atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim ille minus dignum, quam cogere, ut vos eum con-

22. *Ne quid Resp. detrimenti*) Vide notas Catilinar. 1. num. 4. 23. *in illo loco*) pro Ærario. *Ascon.*

condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset? (sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam [24] concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, judices, Clo- 71
dianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis, de qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non [25] Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleruut orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in [26] pulvinaribus sanctissimis [27] nobilissimæ
fœminæ comprehenderunt: eum, cu- 72
jus

[24]. *hesternam concionem*) Confer. supra n. 3

[25]. *Sp. Melium, Ti. Gracchum*) Adi sis Catil. I. n. 3. [26]. *in Pulvinaribus*) in loco bonæ deæ sacrato. Adde ad Catilin. III. n. 23.

[27]. *nobilissimæ fœminæ*) Aurelia & Julia, illa mater hæc soror Julii Cæsaris *Sueton. Cæs.* 74.

jus supplicio senatus solennes religiones 28 expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore 29 germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium 30 conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna 31 dedit, ademit: orbem 32 terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui plurimis 33 cædibus in foro factis, singulari virtute & gloria 34 civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem 35
73 Nympharum incendit, ut memoriam
36

28. *religiones expiandas)* ædem ab incestu illo profanatam, expurgandam esse.

29. *sorore germana)* L. Luculli uxore. Supra ad num. 59. 30. *Conservatorem)* me Ciceronem. 31. *regna dedit, ademit)* Pessinuntium sacerdotium vere regium Brogitaro cuidam vendidit grandi pecunia: ademit vero regnum Ptolemæo regi insulæ Cypri. *Cic. pro Sextio num.* 56. 57. (cap. 26 *Flor.* 3. 9.

32. *orbem terrarum partitus)* Syriam provinciam Gabinio. Macedoniam Pisoni tribuens, quorum consulum ope Ciceronem ejecerat. 33. *cædibus in foro factis)* Vide post reditum ad Quir. n. 14. 34. civem) Pompejum. *De arusp. Resp. num.* 58. 35. *ædem Nympharum)* De Arusp. Resp. n. 57 sive cap. 27. *earum templum*, inquit, *inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur.*

36 publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos (eos enim penitus contemſerat) ſed hunc Cn. Pompejum, virum fortiſſimum atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſque conatus eſt; qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui 37 Janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cum ab equite Romano, ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacavio non impetraſſet, ut inſulam in lacu † Prelio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma convexit; dominoque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium exſtruere in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales? 74
(quid enim de muliercula Scantia? quid de adoleſcente Apronio dicam?
quo-

36. *memoriam recenſionis*) quia eo templo cenſorum tabulæ cuſtodiebantur, teſtes flagitiorum P. Clodii. *Pro Cælio in fine*.

37 *Janiculo*) poſtremo e Romæ collibus, quem Ancus urbi addidit *Liv* 1. 33. † *in lacu Prelio*) Cluver. Ital. p. 474.

quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum: qua invidia huic eſſet tali viro conflagrandum: qui 38 Appium fratrem, hominem mihi conjunctum, fideliſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modo veſtibulo privaret, ſed omni aditu & limine.

75 XXVIII. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in remp. in privatos: in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre? Imperium ſi ille nactus eſſet (omitto ſocios, exteras nationes reges 39 tetrarchas: vota

38. *Appium fratrem*) Appium Clodium Pulcrum, ad quem liber III. Epiſtolarum ſcriptus eſt: Ciceronis in provincia Cilicia anteceſſorem. 39. *tetrarchas*) Tetrarchiæ ſunt regni diviſi partes, non ſemper ad quaternarium numerum reſtrictæ. Exempla habuit Gallogræcia, & Palæſtina. De illis conſu-

vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones) vestra tecta, vestras pecunias, pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, & conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscriptum fuisse, per quos totam remp. resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum 76
gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso atque audite cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me unum effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero 40 timendum, quonam modo id factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reip. profuisse, maxima lætitia populum R. cunctam Italiam, nationes omnes adfecisse & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi

fulatur Strabo lib. 12. f. 390. (edit. Casaub.) de his Josephus Bell. Jud. lib. 2. c. 9. Græc.
40. *esset vero timendum*) Ironia.

li R. quanta fuerint gaudia, judicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam,
77 nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero multa vos liberosque vestros in rep. bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, &, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo 41 viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius, etenim etsi præcipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exi-

41. *summo viro cos.*) Pompejo sine collega.

exitii fuerit. Quin sic attendite, 78
judices: nempe hæc est quæstio de
interitu P. Clodii, fingite animis:
liberæ enim sunt cogitationes nostræ,
& quæ volunt, sic intuentur, ut ea
cernimus, quæ videmus. Fingite
igitur cogitatione imaginem hujus
conditionis meæ; si possim efficere,
ut Milonem absolvatis, sed ita, si P.
Clodius revixerit. Quid vultu ex-
timuistis? quonam modo ille vos vi-
vus afficeret, qui mortuus inani co-
gitatione percussit? Quid? si ipse
Cn. Pompejus, qui ea virtute ac for-
tuna est, ut ea potuerit semper, quæ
nemo præter illum; si is, inquam,
potuisset, ut quæstionem de morte
P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis
excitare, utrum putatis potius factu-
rum fuisse? etiam si propter 42 ami-
citiam vellet illum ab inferis revo-
care, propter remp. non fecisset.
Ejus igitur mortis sedetis ultores,
cujus vitam si putetis per vos resti-
tui posse, nolitis: & de ejus nece
lata quæstio est, qui si eadem lege
reviviscere posset, lata lex nunquam
esset. Hujus ergo interfector si es-
set; in confitendo ab iisne pœnam
timeret, quos liberavisset? Græci 79
ho-

42. *propter amicitiam*) Propter insidias Pompejus Clodio inimicus fuerat, non ita pridem vero cum illo redierat in gratiam; quod hic Cicero exagitat. Conf. num. 88.

homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi 43 Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope adimmortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis adficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libenter se fecisse, libertatis omnium causa, quod ei certe non confitendum modo, verum etiam prædicandum.

80 XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores adsequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur (quanquam qui poterat salus sua cuique non

43. *Quæ ego vidi Athenis*) Videtur respicere statuas Harmodii & Aristogitonis (qui Hippiæ tyranni fratrem Hipparchum occiderant) tam mirabiles, ut Xerxes eas in Persidem transferret: Seleucus vero Græcis reddidit. *Herodot* 5. *c.* 55. *Val. Max.* 2. 10. quam restitutionem Antiocho tribuit Pausanias Artic. c. 8.

non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter
quem ceteri lætarentur? Quanquam 81
hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius remp. defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est præmiis afficere bene meritos de rep. cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœ-
niteat. Quamobrem uteretur eadem 82
confessione T. Annius. 44 qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmetipsi: & si grata resp. esset, lætaretur: si ingrata, tamen in

44. *qua Ahala &c.*) Sæpius repetitum est, horum egregia facta Catil. 1. num. 3. 4. annotata esse.

in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam judices, fortuna populi R. & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi debere putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſse ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, maiorum noſtrorum ſapientia: qui ſacra, qui cærimonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſime coluerunt, & nobis, ſuis poſteris, prodiderunt.

83 XXXI. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu. Niſi forte idcirco eſse non putant, quia non apparet, nec cernitur: perinde quaſi noſtram ipſam mentem, qua ſapimus, qua providemus, qua ipſa hæc agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem extinxit ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſsere fortiſſimum virum auderet,

vin-

vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est hu- 84
mano consilio, ne mediocri quidem judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. Vos enim, 45 Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi R. sociæ & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat? vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat, tuque ex tuo edito monte 46 Latiaris, sancte jupiter, cujus ille 47 lacus,

45. *Albani tumuli*) colles montes circa Albam urbem. Prudentius lib. 2. contra Symmach v. 345. probat, priscum populum Rom. *posuisse in collibus aras*. 46. *Latiaris Jupiter*) Latini populi una cum Romanis auctore Tarquinio Superbo sacra Jovi Latiari in monte qui Albæ imminet, quotannis celebranda instituerunt. *Latinæ*, scilicet feriæ, hæc sacra vocata sunt. *Dionys. Halicarn. l. 4. f. 250. Liv. l. 5. c. 17. & l. 21. c. 63. & l. 22. c. 1. maxime l. 41. c. 16.* 47. *ille lacus*) ad montem Albanum, major vicino lacus Dianæ, etsi hunc Strabo l. 5. λιμνην πελαγιζουσαν *lacum mari æmulum* vocaverat Conf. Virg. Æn. 9. v. 389.

cus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos
85 aperuistis: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium 48 Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine 49 imaginibus, sine cantu, sine 50 ludis, sine 51 exsequiis, sine lamentis, sine 52 laudationibus, sine 53 funere, oblitus cruo-

48. *ante ipsum sacrarium Bonæ deæ*) Asconius scribit: *prope eum locum, in quo Bonæ deæ sacellum est.* 49 *imaginibus &c*) Expositum supra num 33 50. *ludis*) gladiatoriis, quos in illustrium virorum fœminarumque funeribus edi moris fuit. Livii Epitom. 16. *D. Junius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus.* Plura vide in Lips. Satur. l. 1. c. 8. 51. *sine exequiis*) sine comitatu eorum, qui funus exsequuntur.

52. *laudationibus*) vide supra num. 33.

53. *funere*) Vel summam dictorum hoc verbo facit orator: vel ipsam cadaveris elationem intelligit. *Nic. Abram.*

cruore & luto, ſpoliatus illius ſu-
premi diei celebritate, quam conce-
dere etiam inimici ſolent, amburere-
tur abjectus. Non fuiſſe credo fas
clariſſimorum virorum formas illi te-
terrimo parricidæ aliquid decoris af-
ferre, neque ullo in loco potius mor-
tem ejus lacerari, quam in quo vi-
ta eſſet damnata. Dura mihi, me- 86
dius fidius, jam fortuna populi R. &
crudelis videbatur, quæ tot annos il-
lum in hanc remp. inſultare videret,
& pateretur. Polluerat ſtupro ſan-
ctiſſimas religiones: ſenatus graviſſi-
ma decreta perfregerat: pecunia ſe
palam a judicibus redemerat: vexa-
rat in tribunatu ſenatum: omnium
ordinum conſenſu pro ſalute reip. ge-
ſta reſciderat: me patria expulerat:
bona diripuerat: domum incenderat:
liberos, conjugem meam vexaverat:
Cn. Pompejo nefarium bellum indi-
xerat: magiſtratuum, privatorumque
cædes effecerat: domum mei 54 fra-
tris incenderat: vaſtarat Etruriam:
multos ſedibus ac fortunis ejecerat:
inſtabat, urgebat: capere ejus amen-
tiam civitas, Italia, provinciæ, re-
gna, non poterant. Incidebantur 55 87

54. *domum mei fratris incenderat*) Narratur hoc clarius lib. 4. ad Attic. Epiſt. 3.

55. *Incidebantur*) ſcil. in æs. Legum enim tabulæ æneæ fuerunt Suet. Cæſ. 28. *lege in æs inciſa*. Et Philipp. 3. cap 12. (num 30.) de

jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret: obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem ipſum illum, qui poterat obſtare: Cn. Pompejum novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contemſerat, Milo unus urgebat.

XXXIII. Hic dii immortales, ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſp. ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet, ne cum ſolebat quidem id facere in privato
eodem hoc; aliquid profecerat. An
88 conſules in prætore coercendo fortes
fuiſſent? Primum, Milone occiſo, habuiſſet ſuos 56 conſules: deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum virtutem conſularem 57 crudeliſſime vexatam eſſe

Antonio; *falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curavit.* 56. *ſuos coss.*) ſibi obnoxios & faventes, utpote quos ipſe creaſſet, Hypſæum & Scipionem. 57. *virtutem conſularem*) Ciceronis nimirum, viri conſularis. Sed de lectione hac caſtigata conſule Notas Gruteri.

esse meminisset? oppressisset omnia, teneret, possideret, lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros, libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie remp. nullam haberetis. 89
An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum 58 sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo R. concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari; neque id fieri a multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? in curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui 90
de via Apia querantur, taceant de

 cu-

58. *Templum sanctitatis)* curiam, cujus periphrasin etiam reliqua verba continent.

curia? Et qui ab eo ſpirante forum 59 putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis ab inferis, frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furiam inſepulti, niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum 60 facibus ad curiam cucurrerunt, cum 61 faſcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum R. concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir & in Rep. fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati, & auctoritati ſenatus deditus & in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna, ſingulari, divina, & incredibili fide.

91 XXXIV. Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem,

59. *forum*) juſtitiam in foro, indiciorum loco, legibus cuſtoditam. 60. *cum facibus ad curiam*) quæ rogo Clodii incenſa eſt.

61. *cum faſcibus ad Caſtoris*) ſcilicet templum. De faſcibus ita Aſconius: *faſces ex lecto Libitinæ raptos attulit* (Clodiana multitudo) *ad domum Scipionis & Hypſæi, deinde ad hortos Cn Pompeii, clamitans eum modo conſulem, modo dictatorem*. Ex his verbis ritum colligit Abrahamus, vix aliis veſtigiis obſervandum quod faſces conſulares, cum reſpub. conſules non haberet, ad pulvinar Veneris Libitinæ perlati, ejuſque quaſi cuſtodiæ mandati ſint, ut cum novi coss. facti eſſent, inde promerentur.

orem, obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos
62 & supplices, &, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes, & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque non magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, 92
judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique † patria carissima, quo-

62. *timidos & supplices odisse*) Vide Lips. Saturnal. lib. 2. cap 22. † *mihi patria*) Lanuvius fuit Milo nativitate: Romanus adoptione, quippe Romæ a C. Annio, avo materno, adoptatus *Pedian.*

quoquo modo merita de me erit: tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam atque abibo. Si mihi rep. bona frui non licuerit, at carebo mala: & quamprimum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam.
93 O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis, 63 rep. oppressa, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, 64 tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ 65 voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV.

63. *rep. oppressa*) a Clodio, ejusque factione. 64. *equites R. illi, illi tui*) quia Cicero, equestri ordine fuit. 65. *Italiæ voces*) voces gratulantium, & Ciceroni de reditu, & Miloni, per quem ab exsilio revocatus fuerat.

XXXV. Nec vero hæc, judices, 94
ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem
loquitur vultu, quo videtis. Ne-
gat enim, ſe, negat ingratis civi-
bus feciſſe, quæ fecit: timidis & o-
mnia circumſpicientibus pericula,
non negat, plebem & infimam mul-
titudinem, quæ P. Clodio duce, for-
tunis veſtris imminebat, eam, quo
tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe fe-
ciſſe commemorat, ut non modo vir-
tute flecteret, ſed etiam tribus 66
ſuis patrimoniis deliniret: nec timet,
ne cum plebem 67 muneribus pla-
carit, vos non conciliarit meritis in
remp. ſingularibus. Senatus erga ſe
benevolentiam temporibus his ipſis
ſæpe eſſe perſpectam: veſtras vero,
& veſtrorum ordinum 68 occurſatio-
nes, ſtudia, ſermones, quemcunque
curſum fortuna dederit, ſecum ſe
ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam, 95
ſibi vocem 69 præconis modo defuiſ-
ſe, quam minime deſiderarit: popu-

66. *tribus patrimoniis deliniret*) Hinc factus eſt eodem tempore ambitus reus, & abſens quoque damnatus. *Aſcon.* 67. *plebem muneribus placarit*) ſcenicis, intellige & gladiatoriis ludis, quæ paſſim *munera* vocantur. Lib. 3 ad Q. fratrem 9. Epiſt. ſcribitur Milonem ante conſulatum, *ludos H. S.* ccc. (aut Lambino cenſente ccc ɔɔɔ.) *comparaſſe*.

68. *occurſationes*) ſalutationes obvias, benevolentiæ ſignificationes. 69 *vocem præconis*) a quo cunſul renunciaretur comitiis centuriatis.

li vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi præclarissime fecisse, si quidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus:
96 nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in
97 cœlum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Rom., semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas, quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meæ invidiæ subiiciantur, tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ 70 festos, & actos, & in-

70. *Etruriæ festos dies*) Quia omnium maxi-

& institutos dies. Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodi, &, ut opinor, altera: 71 qua fines imperii populi R. sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem 98
quod isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eripēris, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis po-

Q 5 test

me Etruscos vexarat Clodius, quod ex hac oratione patet; Miloni, liberatori suo, festos dies instituerunt in beneficii memoriā, sicut Cyziceni *Lucullea*, de quibus pro Leg. Manil. num. 20. notavimus: & *Marcellea* Syracusanorum, *Cic.* 4. *in Verr. c.* 21. Saltem his feriis sibi ipsis de cæde Clodii gratulati sunt. 71. *qua fines imperii &c.*) i. e. quam longe fines imperii &c. Sic QUA sumitur etiam Horatio lib. 4. Ode 14. vers. 5.

test esse tantus? sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali vide-
99 ro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias 72 potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII.

72. *inimicitias potentium*) intellige, Pompeii &c nec potentium ac nobilium solum, sed plebis etiam Asconius: *Erat maxima pars multitudinis infensa non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni.*

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo, est quodam incredibili robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem, naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui 73 procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miserum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti 74 mecum temporum illorum? me

100

101

73. *locus, qui procreavit*) Italia, non Roma; municeps enim Lanuvinus fuit Milo. Exsilium vero non tantum urbe, sed Italia etiam interdicebat. Infra num. 104. Adde supra ad n. 93. notata. 74. *Consorti mecum temporum illorum*) calamitatum illarum participi quæ mihi exsuli a Clodio illatæ sunt.

non potuisse Milonis salutem tueri
per eosdem, per quos nostram ille ser-
vasset? At in qua causa non potuis-
se? quæ est grata gentibus, a qui-
bus non potuisse? ab iis, qui maxi-
me P. Clodii morte acquierunt quo
102 deprecante? 75 me. Quodnam con-
cepi tantum scelus? aut quod in me
tantum facinus admisi, judices, cum
illa indicia communis exitii indicavi,
patefeci, protuli, exstinxi? Omnes
in me, meosque redundant ex fonte
illo dolores. Quid me reducem esse
voluistis? an ut, inspectante me, ex-
pellerentur ii, per quos essem resti-
tutus? Nolite, obsecro vos, pati,
mihi acerbiorem reditum esse, quam
fuerit ille ipse discessus. Nam qui pos-
sum putare me restitutum esse, si distra-
hor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales
fecissent (pace tua, patria, dixerim:
metuo enim, ne scelerate dicam in
te, quod pro Milone dicam pie) uti-
nam P. Clodius non modo viveret,
sed etiam prætor, consul, dictator es-
set, antequam hoc spectaculum vide-
103 rem! O, dii immortales, fortem, &
a vobis, judices, conservandum vi-
rum! 76 Minime, minime, inquit,
imo

75. *me*) emphatice, me consulari viro, de repub. optime merito. 76. *Minime, minime*) Milonis iterum verba sunt, quibus Ci-

imo vero pœnas ille debitas luerit : nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte pro patria: hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? o terram illam beatam, 104
quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui, in judicibus legendis, optimum & sapientissimum & fortissimum quemque legit.

Ciceronis voto impio de prætura & consulatu Clodii recinuit, *ille luerit*, Clodius scilicet.

M. T. CIC. ORATIO PRO M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. *Marcellus consul cum Ser. Sulpicio contendit, ut Julio Cæsari Gallias obtinenti, ante expletum prorogati a Pompejo & Crasso Coss. imperii quinquennium, successor primo quoque tempore mitteretur, isque exercitum statim dimitteret, quod urgere toto consulatu non destitit. Quare post pugnam Pharsalicam, cum nec vellet extrema belli civilis persequi, cujus initia invitus susceperat: & humilis animi duceret, vel timeret, salutem vitamque Cæsari committere; medium quoddam consilium cepit, nec Romam revertit, ut Cicero; neque in Africam ad renovandum bellum profectus est, ut Cato atque Scipio: sed Mitylenas abiit, ut patria perpetuo careret. Hoc exsilium literis & studiis optimis toleravit, siquidem Brutus (teste Seneca Consol. ad Helviam cap. 9.) vidit Marcellum* Mitylenis exulantem, & quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem, quam illo tempore. *Cicero vero datis ad ipsum epistolis (lib.* 4. *epist.* 7. 8. 9. 10.*) hortabatur, ut tempori cederet,* Ro-

Romæque & domi suæ, quam Mitylenis aut Rhodi, mallet vivere. Interea C. Marcellus sollicite apud Cæsarem urgebat fratris Marci restitutionem, & cum aliquando, in Senatu a L. Pisone mentio facta esset M. Marcelli, totus Senatus surrexit, & Cæsari pro illo supplicavit. Cæsar motus Senatus auctoritate restituit Marcellum, postquam conquestus fuerat de ejus erga se acerbitate, & quod forsan hoc homine restituto non tutus possit ipse esse ab insidiis. Eo ipso die Cicero sententiam in Senatu rogatus, pluribus verbis, idest, integra hac oratione Cæsari gratias egit, eidemque suspicionem insidiarum simul exemit. De his certior factus Marcellus a suis, iter ingreditur: sed dum Athenis est apud Sulpitium, inde in Italiam navigaturus, a P. Magio Chilone noctu interfectus est. Dubium vero fuit, an conscio Cæsare hac cædes patrata. Brutus certe excusat Ciceroni Cæsarem lib. 13. ad Attic. Epist. 10.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Generis est Oratio Demonstrativi, quia gratias agit: licet posterior pars, quæ suspiciones Cæsaris refutat, ad aliud genus videatur pertinere. Partes sunt quatuor, I. EXORDIUM, *a persona Ciceronis deductum, causam dicit mutati consilii, quod, præterquam con-*

constituerat, non possit diutius tacere propter ingentem Cæsaris clementiam in restituto Marcello denuo declaratam, num. 1. 2. 3. *quamvis non idoneus sit ad eam digne prædicandam, num.* 4. PROPOSITIO *est implicita.* CONFIRMATIONIS *prior pars comparat clementiam Cæsaris cum virtute ejus bellica, Comparationis tria facit capita.* 1. a clementiæ proprietate, *quia non communis cum multis, ducibus aut militibus, sed propria Cæsaris, n.* 5. 6. 7. 2. ab objecti difficultate, *quia difficilius seipsum vincere, quam alios n.* 8. *Adjungitur repetitio præcedentium, n.* 9. 10. 11. 3. ab effectis, *quæ sunt* (1) *amor & restitutio pacis sociorum, utpote Ciceronis n.* 13. 14. *& ipsius Marcelli n.* 16. (2) *cædium raritas, quod victoria cum præliis terminata, & nemo occisus sit. nisi qui acie ceciderit, n.* 17. *Amplificatur ex sperata Pompejanorum victoria, quæ tam mitis nunquam futura fuisset, n.* 18. *Conclusio primę partis est a n.* 19. *ad* 21. CONFIRMATIONIS *posterior pars eximit Cæsari,* 1. metum insidiarum, *quod inimici qui fuerant, vel bello perierint, vel beneficio sint facti amicissimi. n.* 21. 22. *Per concessionem vero dicit, hunc metum reipub. salutarem esse n.* 23. 24. 2. cupiditatem moriendi, *quia licet sibi & gloria; non tamen patriæ satis vi-*

vixerit, n. 26. 27. 28. nec posteris, quorum judicio quoque serviendum, n. 30. & respub. prius in pristinum nitorem restituenda. CONCLUSIO *repetit gratiarum actionem, cum omnium, tum ipsius Ciceronis etiam nomine n. 34.*

Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis, & reip. conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, cum viderem, virum talem, cum in eadem 1 causa, in qua, ego fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo,

1 *in eadem causa*) in partibus Pompeii, *in eadem esse fortuna* restitutionis in patriam, sicut Cicero restitutus erat.

lo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum, ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio, a me, & comite diſtracto. Ergo & mihi & meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, interclusam aperuiſti, & his omnibus ad bene de omni rep. ſperandum,
3 quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipſo, ſed paulo ante in omnibus, cum M. Marcellum ſenatui pupuloque Romano conceſſiſti, commemoratis præſertim 2 offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel doloribus, vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ ante actæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu ſenatus, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cum in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, at-
4 que optimo jure contigit. Quis enim eſt

2. *commemoratis offenſionibus*) Lib 4. Epiſt. 4. (quæ hiſtoriam hujus orationis continet) Cicero ſcribit, quod *acerbitatem Marcelli accuſaverit* in ſenatu Cæſar, antequam reſtitueret, M. Marcellus enim in conſulatu, qui in initium belli civilis incidit, multum obſtiterat Cæſari.

est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos 5
ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omnes nostrorum 3 imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero 4 præliorum, nec varietate regionum, nec 5 ce-

3 *imperatorum*) ducum militiæ supremorum. Non autem quilibet qui exercitui præerat, Imperator dictus est. Tacit. Annal 3. 74. 7. Tiberius *Blaeso tribuit, ut imperator a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta rep. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur.* Oportuit autem ducem supra Iↄↄ cIↄ hostium occidisse, secundum Diodorum Sicul. fragm. l. 36. aut ccIↄↄ secundum Appianum. Civil. de rebus a Curione in Africa gestis: quanquam abusus sæpe hunc numerum imminuit, teste Cicerone Phil. 14. n. 12. 4. *numero præliorum*) Plin. 7. 25. de Cœsare: *signis collatis quinquagies dimicavit.*

5 celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed
6 victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint imperatorum. Et certe in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant: maximam vero partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat: &, quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C.
7 Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem, totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil 6 præfectus, nihil 7 co-

5. *celeritate*) Respicitur potissimum victoria Pontica qua *ante victus hostis, quam visus*. Flor. 4. 2. 63. 6 *præfectus*) Lipsius Mil. Rom. lib. 2. Dialog. 10. Præfecti sunt vel civium, dicti *præfecti alarum, cohortium*: vel sociorum *numero & potestate tribunis pares*, & qui eadem omnia in socios usurpabant, quæ isti in cives. 7. *cohors*) Gellius 16. 4. ex

cohors, nihil 8 turma decerpit: quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit, tuam esse totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate 8
barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium 9 nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæ- 9
sar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium literis atque linguis: neque ulla unquam ætas de

Cincio: *in legione sunt centuria sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem*.

8 *turma*) XXX. equites continuit, & legionis cujuslibet X. turmæ fuerunt. *Lips. c. 1. lib. 1 Dial. 6.* 9. *adversarium*) M. Marcellum.

de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo
etiam cum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum
ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter
factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in
victoria, quæ natura inſolens, & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus;
quo ſtudio incendimur, non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut
eos ſæpe, quos nunquam vidimus,
10 diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? qua benevolentia complectemur? 10 Parietes, medius fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit
illa auctoritas in his majorum 11
ſuorum, & ſuis ſedibus.

IV.

10. *Parietes &c.*) Significat, futurum brevi, ut reſp. reſtituta ſit in poteſtatem optimatium & ſenatus. Pari loquendi genere utitur Plinius Paneg c 50. *Muta quidem illa & anima carentia, ſentire tamen & lætari videntur, quod frequententur &c.* 11. *ſuorum*) Reſpicit non tam vocabulum *auctoritatis*, quam rem & perſonas eo vocabulo deſignatas. *Gronovius*.

IV. Equidem cum C. Marcelli, vi-
ri optimi, & commemorabili pietate
præditi 12 lacrymas modo vobiscum
viderem, omnium Marcellorum meũ
pectus memoria effodit, quibus tu
etiam mortuis, M. Marcello conser-
vato, dignitatem suam reddidisti, no-
bilissimamque familiam, jam ad pau-
cos redactam, pene ab interitu vin-
dicasti. Hunc tu igitur diem tuis 11
maximis & innumerabilibus gratu-
lationibus jure antepones. Hæc
enim res unius est propria Cæsaris:
ceteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ
quidem, sed tamen multo magnoque
comitatu. Hujus autem rei tu idem
es & dux, & comes: quæ quidem
tanta est, ut 13 tropæis monumen-
tisque tuis allatura sit finem ætas:
nihil enim est opere, aut manu fa-
ctum, quod aliquando non conficiat
& consumat vetustas: At vero hæc 12
tua justitia, & lenitas animi florescet
quotidie magis, ita, ut quantum ope-
ribus tuis diuturnitas detrahet, tan-
tum adferat laudibus. Et ceteros
quidem omnes victores bellorum ci-
vilium, jam ante æquitate, & mise-
ri-

12. *lacrymas* Vide lib. 4 Epist. 4. & 7.

13. *tropæis*) Fuerunt monumenta τῆς τῶν πολεμίων τροπῆς (*conversionis*, *idest fuga hostium*) Erant autem vel lapidum moles, *Flor* 3. 2. 6. vel arbores succisis ramis, *Virg. Æn. XI. v.* 5. & 83. quibus adfigebantur hostium arma atque spolia.

ricordia viceras: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est.

13 V. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma 14 fato sumus, nescio quo, reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus 15 vobis, reipublicæ conservavit: memet mihi, & item reipublicæ nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, a plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu,

14. *fato*) latente aliquo impulsu, eoque inevitabili Stoice. 15 *deprecantibus vobis*) lib. 4 Epist. 4. *cunctus senatus consurgeret, & ad Cæsarem supplex accederet.*

metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum.
Quo quidem in bello semper 16 de 14
pace agendum audiendumque esse putavi, semperque dolui non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia: semperque mea consilia, pacis & togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem 17 sum secutus privato officio, non publico, tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod qui- 15
dem meum consilium minime obscurum fuit. Nam & in hoc 18 ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum 19 capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris vo-

 lun-

16. *semper de pace*) Hæc, & quæ sequuntur explicantur lib. 6. & lib. 7. Epist. 3.

17. *Hominem privato officio*) Pompejum secutus sum, quia is præcipue effecerat, ut ab exsilio revocarer. De hoc lib. 6. Epist. *Veritus sum deesse Pompeii saluti, cum ille aliquando non defuisset meæ.* 18 *in hoc ordine*) in senatu. 19. *capitis mei periculo*) Pompejani enim, ut ait Cic. lib. 9. Ep. 6. *crudeliter otiosis minabantur, eratque iis invisa mea oratio.*

luntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

16 VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam 20 certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se,

17 sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus, quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira 21 victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam

20. *certorum hominum*) Catonis, Lentuli, Scipionis &c. *Plutarch. in Cæs. & Vellei* 2 49. CERTOS autem homines vocamus, quos nominare aut *odiosum*, ut hic, & pro Sextio cap. 18. sive num. 4. & lib. 16 Ep. 11., aut *superfluum*, ut Æneid. 1. v. 576. 21. *non ira victoriæ*) Suet. Cæs. 75 de hac victoria, *nec ulli periisse*, inquit, *nisi in prælio reperiuntur*.

niam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero 22 partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam 18
enim non modo armatis, sed interdum etiam 23 otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam 24 satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse.
Quare gaude tuo isto tam excellenti 19
bono: & fruere cum fortuna & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucundirasque sapienti. Cetera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti; tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis:

 quæ

22. *Alterius partis*) Pompejanæ. 23. *otiosis*) mediis & neutrius partis, ut loquitur Sueton in Cæs 75 Adde notata ad num 15.
24. *satiati*) Paganorum more & minus pie dictum.

quæ non modo summa bona , sed ni-
mirum audebo vel sola dicere . Tan-
tus est enim splendor in laude vera,
tanta in magnitudine animi & con-
silii dignitas, ut hæc a virtute dona-
ta, cetera a fortuna commodata esse
20 videantur. Noli igitur in conser-
vandis bonis viris defatigari , non cu-
piditate præsertim, aut pravitate ali-
qua lapsis , sed 25 opinione officii
stulta fortasse, certe non improba , &
specie quadam reipublicæ. Non e-
nim tua ulla culpa est , si te aliqui
timuerunt : contraque summa laus ,
quod plerique minime timendum
fuisse senserunt.

21 VII. Nunc vero venio ad gravis-
simam querelam , & atrocissimam su-
spicionem tuam : quæ non tibi ipsi
magis, quam cum omnibus civibus,
tum maxime nobis , qui a te conser-
vati sumus , providenda est , quam
etsi spero esse falsam, nunquam ta-
men verbis extenuabo. Tua enim
cautio , nostra cautio est : ut si in al-
terutro peccandum sit, malim videri
nimis timidus , quam parum prudens.
22 Sed quisnam est iste tam demens? de
tuisne? tametsi qui magis sunt tui,

quam

25. *opinione officii*) quod putabant , meliorem causam esse universi pene senatus , cujus dux Pompejus fuit . Sic lib. 7. Ep. 3. *nihil boni , præter causam , offendi* in castris Pompeii . Et Vellei . 2. 49. *Alterius ducis causa melior videbatur ; alterius erat firmior .*

quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut sua 26 pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen, 23
cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad 24
humanos casus, incertosque motus valetudinis, sceleris etiam accedat,

R 3 in-

26. *sua pertinacia*) ut Scipio, Cato, Petrejus. vide scriptores belli Africani.

insidiarumque consensio: quem deum, etiam si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda [27] fides, comprimendæ libidines, propaganda [28] soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore & armorum quin quassata respublica quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret [29] armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset, quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te,
25 mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: SATIS TE DIU VEL NATURAE VIXISSE, VEL GLORIAE. Satis, si ita

vis,

27. *revocanda fides*) bello civili collapsa, *Suet. Jul* 42. 28. *propaganda soboles*) quia viris exhausta erat resp. civili bello. Hinc lege lata matrimonia imperanda erant, Augusti etiam temporibus. *Dio Caß. lib.* 54. & 56.

29. *armatus*) Cicero l. 4. Epist. 9. *Multa victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito, facienda sunt.*

vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, SATIS TE TIBI VIXISSE. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempubl. res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies? quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, 25
(gloriam [30] magnam) relinquemus? Imo v[illegible] aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres,

30. *gloriam magnam*) Inclusæ hæ voces suspectæ sunt Criticis & superfluæ. Vid. Gruter.

in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: si quidem gloria est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos cives, vel patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

27 IX. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat [31] actus: in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composita, summa tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? quanquam iste tuus animus nunquam his [32] angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita
28 ducenda est, quæ corpore & spiritu con-

31. *hic restat actus*) Vocabulum ex fabulis & comœdiis sumtum, quibus vita humana comparatur. Lib. 1. ad Q. fratrem Epist. 1. in fine: *hortor, ut, tanquam poetæ boni & actores industrii solent, sic tu in extrema parte & conclusione muneris ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius* ACTUS, *perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur.* 32. *angustiis*) Vide pro Archia n. 29.

continetur, illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exspectat. Obstupescent posteri certe, imperia, provincias, 33 Rhenum, 34 Oceanum, 35 Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, 36 monumenta, 37 munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ 29

R 5 re-

33. *Rhenum*) victorias in Gallia Belgica, & Germania: & quod Rhenum primus Romanorum ponte junxerat. 34. *Oceanum*) cujus fretum primus Romanorum cum exercitu trajecit, bellum Britannis illaturus.

35. *Nilum*) quod Ptolemæum puerum prælio in Nilo, vicerat. 36. *monumenta*) templa, aras, simulacra juxta deos, pulvinar &c. *Sueton. c 76.* 37. *munera*) spectacula & omnis generis ludos gladiatorios, Circenses, naumachiam &c.

restrinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam 38 judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt: & quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine
30 invidia judicabunt. Id autem, etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant, non 39 pertinebit: nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

X. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solum, & studiis; sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid
31 liceret. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suũ, sed bonitate leniret: nec in omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis 40 posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus,

ani-

38. *judicibus*) posterorum judiciis.

39. *ad te non pertinebit*) si anima ejusque sensus cum corpore interibit. 40 *ab aliis posita*) sponte scilicet, ut a Marcello ipso lib. 4. Epist. 7. & Cicerone lib. 7. Ep. 3.

animum tamen retinet armatum: ut
etiam ille sit melior, qui in acie ce-
cidit, quam qui in caussa 41 animam
profudit: quæ enim pertinacia qui-
busdam, eadem aliis constantia vi-
deri potest. Sed jam omnis fracta dis- 32
sensio est armis, & exstincta æqui-
tate victoris, restat, ut omnes unum
velint, qui modo habent aliquid non
solum sapientiæ, sed etiam 42 sani-
tatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, &
in ista sententia, qua cum antea,
tum hodie vel maxime usus es, ma-
nente, salvi esse non possumus. Qua-
re omnes te, qui hæc salva esse vo-
lumus, & hortamur, & obsecramus,
ut vitæ, ut saluti tuæ consulas:
omnesque tibi, ut pro aliis etiam lo-
quar, quod de me ipse sentio, quo-
niam subesse aliquid putas, quod ca-
vendum sit, non modo 43 excubias
& custodias, sed etiam laterum 44

41. *in causa animam profudit*) causâ Pompeii pertinaciter defendens vitam amisit. Lectionem nostram MSta stabiliunt. *Causa* vero hic *partem* & *factionem* significat.

42. *sanitatis*) sanæ mentis 43. *excubias & custodias*) Suaserant Cæsaris amici σωματοφυλακεῖν (*custodes corporis adhibere:*) Ipse vero respondit, nihil infelicius esse perpetua custodia: εςιγαρ τȣ δεδιοτος, *esse enim perpetuo timentis.* Appian. 2. Civil f. 246. Adde Vell. Pat. 2. 57. 44. *laterum oppositus*) op-

nostrorum oppositus, & corporum pollicemur.

33 XI. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio; maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar: majores etiam habemus, nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed quia non est 45 stantibus omnibus necesse dicere: a me certe dici volunt: cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello a te huic ordini populoque Romano & reipublicæ reddito fieri intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio: quod autem summæ benevolentiæ est, quæ mea erga illum omni-
34 bus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore magnis, curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut

oppositiones. Hæc vero sententia est: pollicemur nos tuum corpus ita stipaturos, ut si quisquam tibi manus inferre voluerit, per nostrum latus tu petaris. 45. *stantibus*) E more veteri senatorum, qui aut sententiam suam ipsi, aut per alios dicebant stantes.

ut omnibus me rebus a te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

M. T.

M. T. CIC. ORATIO
PRO Q. LIGARIO
Ad C. Cæſarem.

ARGUMENTUM.

ANtequam civile bellum inter Pompejum & Cæſarem tractaretur, Q. Ligarius cum C. Conſidio proprætore legatus in Africam abierat: prætore vero decedente, ipſe præfectus fuit provinciæ. Ortum eſt civile bellum, & P. Accius Varus Africam ſua ſponte occupavit, ut Ligario ſuccederet, qui vero neceſſitate compulſus aliquamdiu perſeveravit, & Q. Tuberonem cum navibus eo venientem, pariter ac Varus, portu atque provincia excluſit. Confecto bello Tubero filius Ligarium accuſat, quod contra voluntatem Senatus Africam retinuerit, ut inde Cæſari bellum inferret. Cicero defendit Ligarium, etiam eo rem reduxit, ut quod Plutarchus commemorat, Cæſar orationis vi expugnatus, Ligarium, olim hoſtem judicatum, abſolveret.

ARTIFICIUM RHETORICUM.

Genus eſt Juridiciale: Status Conceſſionis per deprecationem, cui defenſio aliqua tum ex Qualitate abſoluta, nul-

nullum ſcilicet crimen in Ligario fuiſſe : tum ex Conjectura de voluntate Tuberonum, an Cæſari provinciam tradituri fuiſſent, præmittitur. EXORDIUM *Ironicum eſt, ut crimen elevetur, & Cæſar ad audiendum reddatur remiſſior.* NARRATIONIS 1.) Antecedentia *profectionem in Africam deſcribunt.* 2.) Media, *narrant geſta in pace, & civibus & ſociis ſe Ligarium probaſſe, (n. 2.) & bello, nulli negotio implicatum eſſe (n. 3. 3.)* Conſequentia *habent commorationem in Africa neceſſitatis lege impoſitam, & deſiderium patriæ, n. 5.* PROPOSITIO *per totam Orationis ſeriem ſparſa his fere concipienda eſt verbis : C. Cæſar, ignoſce quæſo, Ligario.* CONFIRMATIONIS *I. pars ſeu* Defenſio *argumentatur I. ex* Statu Qualitatis, *pro Ligarii innocentia, & quidem 1. ab exemplo Ciceronis, n. 6. quem in gratiam receperat Cæſar : & ipſorum Tuberonum n. 9. quibus in Africa fuiſſe fraudi non fuerat : 2. ab accuſatoris temeritate & crudelitate num. 10. ſeqq. quem acriter exagitat, quod in eodem luto hærens non erubeſcat, ſocium fortunæ atque partium accuſare. 3. a facti definitione, quod ſcelus non ſit, ſed fatalis error & calamitas. n. 16. 17. 18. 4. a neceſſario. ſcilicet propter Senatus auctoritatem non licuiſſe Ligario aliter agere. n. 20. II. Ex*

Statu Conjecturali *Tuberones, si vel maxime in Africam recepti fuissent, Cæsari provinciam tradituros non fuisse: Probatur 1. ab honesto, quod sine dubio facturi fuissent, quæ Senatus & sors imperaverant. n. 23. 2. ab eventu, quia ad Pompejum regressi, n. 25. seqq. 3. a voluntate & vincendi studio, n. 28.* ALTERA PARS *Confirmationis, seu* Deprecatio *argumentatur 1. ab humili causam hanc agendi modo. n. 30. 2. a rogantium causa, n. 31. 3. a cognatorum intercessione. n. 33. 4. a Cæsaris testimonio* (Valeat tua vox illa &c.) *n. 33. 5. a fratrum concordia, n. 34. & meritis n. 35. 6. a Marcelli restituti exemplo. n. 37. 7. a misericordiæ laude. n. 37. 38.* CONCLUSIO *brevissime repetit argumentum a deprecantium tum numero, tum claritate.*

NOvum 1. crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero de-

1. *Novum & inauditum*) Ironia etiam in sequentibus verbis, Quintilianus enim lib 9. cap. 2. *& in rebus*, inquit, *versatur, hæc contraria dicendi, quam quæ intelligi velis, ratio, ut totum pro Q. Ligario proœmium.* Hoc cum aliis multis Nicol. Abramus contra Georgium Trapezuntium, qui Ironiam hanc impugnat, defendit. Sunt etiam, qui hæc verba: *Novum crimen, C. Cæsar &c.* ex ipsa Tuberonis accusatione deprompta putant, quæ Cicero salse derideat, initio suæ defensionis usurpâs.

detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque [2] C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat: confitendum est, ut opinor: præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent.
Habes igitur, Tubero, quod est ac- 2
cusatori maxime optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea [3] parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla [4] belli suspicio,

cio,

2. *C. Pansa*) postea cum Hirtio consul creatus: unus ex grandibus prætextatis, qui Ciceronis ludum literarium adibant. *Sueton. de Clar. Rhet. c.* 1. 3. *in ea parte*) Pompejanorum. 4. *belli*) civilis inter Cæsarem & Pompejum.

cio, 5 legatus in Africam cum 6 C. Considio profectus est: qua in legatione & civibus, & sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas
3 & fides. Bellum subito exarsit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam 7 studii sui, quærebant aliquem ducem; tum Ligarius, domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, 8 Uticam venit: ad eum statim concursum est. Atque ille non medio-

cri

5. *legatus*) non orator, sed præsidi provinciæ additus, ejusque quasi vicarius.

6. *C. Considio*) vulgo addunt *proconsule*. Sed recentius additamentum est, quod nec M. S. libri agnoscunt: nec Africa illo tempore proconsularis provincia fuit. 7. *studii sui*) Favoris erga Pompejum, propterea, quod Syllano tempore Afros a Domitii tumultu liberaverat. 8. *Uticam*) Africæ Propriæ urbem maritimam. Catonis morte nobilem, caput provinciæ, ante instauratã sub Augusto Carthaginem.

cri cupiditate arripuit imperium, ſi
illud imperium eſſe potuit, quod ad
privatum, clamore multitudinis im-
peritæ, nullo publico conſilio de-
ferebatur. Itaque Ligarius, qui
omne tale negotium cuperet effuge- 4
re, paulum adventu Vari conquievit.

II. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius
omni culpa vacat. Domo eſt egreſ-
ſus non modo nullum ad bellum, ſed
ne ad minimam quidem ſuſpicionem
belli: legatus in pace profectus, in
provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, ut
ei pacem eſſe expediret. Profectio
certe animum tuum non debet offen-
dere. Num igitur remanſio? multo
minus. Nam profectio voluntatem
habuit non turpem: remanſio etiam
neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc
duo tempora carent crimine: unum,
cum eſt legatus profectus: alterum,
cum efflagitatus a provincia, præpo-
ſitus Africæ eſt. Tertium eſt tem-
pus, quo poſt adventum Vari in Afri- 5
ca reſtitit: quod ſi eſt crimino ſum,
neceſſitatis crimen eſt, non volun-
tatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ul-
lo modo evadere, Uticæ potius, quam
Romæ: cum P. Accio, quam cum
concordiſſimis fratribus: cum alienis
eſſe, quam cum ſuis maluiſſet? cum
ipſa legatio plena deſiderii ac ſollici-
tudinis fuiſſet propter incredibilem
quendam fratrum amorem: hic æquo
ani-

animo esse potuit, belli dissidio distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis. Cujus ego causam, animadverte quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam. M. Cicero apud te defendit, 9 alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit: nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto 10 etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reip. reddidit: qui ad me ex Ægypto 11 literas misit, ut essem idem, qui fuis-

9. *alium*) Q. Ligarium. 10. *gesto ex magna parte*) Sero ad bellum ivit Cicero Lib. 6. Epist. 6. *Susceptum bellum est, quiescente me: depulsum ex Italia, manente me, quoad potui.*

11. *ex Ægypto literas.*) Harum mentio fit etiam

fuiſſem: qui cum ipſe Imperator in toto imperio populi R. unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: a quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuncium perferente, conceſſos 12 faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet. Vide, quæſo, Tu- 8
bero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de ſe eadem dicerem, ignoſceret, cujus ego induſtriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, ſtudiiſque delector, vel quod laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc 9
quæro, quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe a Ligario queritur, & certe contra ipſum Cæſarem

etiam lib. 14. epiſt. penultima. In Ægypto autem eo tempore bellum Alexandrinum Cæſar componebat. 12. *faſces*) Cicero rebus in Cilicia bene geſtis præter ſupplicationem ſuo nomine decretam, etiam certiſſimã ſpem triumphi obtinuerat a ſenatu. Hac propter civiles tumultus dilata, non autem abjecta, aliquamdiu faſces retinuit. *Laureati* vero faſces fuerunt, quia in Cilicia *imperatoris* nomen conſecutus erat. Conf. lib. 2. Epiſt. 16. & ad Attic. lib. 10. Epiſt. 4.

rem eſt cõgreſſus armatus. Quidenim, Tubero, diſtrictus ille tuus in acie [13] Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens: ad me revertar: iiſdem in [14] armis fui.

10 IV. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi, ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur [15] impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero: quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc cauſæ quod eſſet, non viderit. Nam, ſi vidiſſet, quovis profecto, quam iſto modo, a te agi maluiſſet. Arguis fatentem: non eſt ſatis, Accuſas eum, qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem,
11 quam tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc admirabilia ſunt, ſed prodigii ſimile eſt, quod dicam. Non habet eam vim

13. *acie Pharſalica*) prælio ad Pharſalum, Teſſaliæ oppidum, quo Pompejus a Cæſare victus fuit. 14. *iiſdem in armis*) Pompeii præſidiis, licet ipſi prælio Pharſalico non interfuerit Cicero propter invaletudinem. *Plutarch.* 15. *Quorum impunitas*) Impune Pompejo faverant Tuberones.

vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores: usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium 16 Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc 12
patria privare, qua caret, sed vita vis. At istud ne apud eum quidem 17 dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis 18 etiam invitabat: quæ tamen crudelitas, ab hoc 19 eodem aliquot annis post, quem

16 *levium Græcorum*) Vide Orat. pro Flacco num 9 Et pro Sextio num. 141. *Athenienses*, inquit Tullius, *homines Græcos*, *longe a nostrorum hominum gravitate disjunctos*, *&c.* Et de Provinc. Consul. n. 15. *constabat Græcum hominem ac levem in ipsa provincia quasi triumphasse*. 17. *eum dictatorem*) L. Cornelium Syllam. 18. *præmiis invitabat*) Vell. Paterc. 2 28. de Syllana proscriptione tradit, *jugulati civis constitutum auctoramentum*, *plurimumque habuisse*, *qui plurimos interemisset*, *neque occisi hostis*, *quam civis*, *uberius fuisse præmium*.

19. *ab hoc eodem vindicata est*) a C. Cæsare

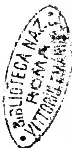
quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est.

V. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita mehercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis, ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia.
13 Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus, & lacrymis, prostrati [20] ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus [21] humanitati: id ne impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes, supplicum voce pro-
14 hibebis? Si, cum hoc domi faceremus,

quæstione de sicariis, ad quam post Ædilitatem, ut Casaubonus observat, judex electus fuit. In illa vero *eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione, ob relata civium Rom. capita, pecunias ex ærario acceperant; quanquam exceptos Corneliis legibus.* Suet. in Cæs. cap. 11.

20. *prostrati ad pedes*) Vid. lib. 6 Epist. 15.

21. *hujus humanitati*) Cæsaris clementiæ

mus, quod & fecimus, & , ut spero, non frustra fecimus, tu de repente irrupisses, & clamare cœpisses : *Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereatur*: nonne omnem humanitatem exuisses? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in
22 foro oppugnari, & in tali miseria multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta 15
tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare 16
Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse : si honesto, & misericordi mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus : tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis, refellere & coarguere nostrum mendacium: &, si esset alicujus, ejus cer-

S te

22. *in foro*) Non enim privatim in domo Cæsaris, sed in foro hæc causa orata fuit.

te non esset, qui in 23 eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres: *Cave Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te*. Nunc quid dicis? *cave ignoscas*. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

17 VI. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc 24 causa caruit: alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse supe-

23. *in eadem causa*) quia Tuberones, ut sæpius dictum, cum Pompejo, æque ac Ligarius, fuerant. 24 *illa causa*) Pompejana, seu fuisse cum Pompejo.

ſuperata. Liceat eſſe miſeros, quanquam hoc victore eſſe non poſſumus. 18
Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi a te 25 contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæſar, tua 19
in me maxima merita, tanta certe non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, a te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de rep. benemeritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? 26 Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium, utriſque cupientibus remp. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis a communi uti-

25. *contumeliam propulſare*) Vide, quæ ipſe Cæſar ſcripſit initio 1. de Bell. Civil. in primis cap. 9 10. &c. 26. *Seceſſionem*) Ad veteres ſeceſſiones alludit, quibus olim plebs patriciis offenſa ſeceſſit ab Urbe in Sacrum montem, vel Ianiculum. *Livius*.

utilitate aberrantibus. 27 Principum dignitas erat pene par: non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus.

20 VII. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas, facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo, sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum 28 parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ: sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis.

21 Tuberonis sors 29 conjecta est ex S. C. cum

27. *Principum*) Pompeii & Cæsaris.

28. *parere necesse erat*) ante Civile bellum, integra senatus auctoritate. Senatu autem cum Pompejo diffugiente, periit ejus auctoritas. 29. *sors conjecta*) Sorte obtingebant provinciæ, nominibus prætorum in urnam conjectis Cæs. Civ. 1. c. 30. *Africam sorte Tubero obtinere debebat*.

C. cum ipse non adesset, morbo etiam
impediretur: statuerat se excusare.
Hæc ego novi propter communes neces-
situdines, quæ mihi sunt cum L. Tube-
rone: domi una eruditi, 30 militiæ
31 contubernales, post affines, in
omni denique vita familiares. Ma-
gnum etiam vinculum, quod iisdem
studiis semper usi sumus. Scio igi-
tur, Tuberonem domi manere voluis-
se. Sed ita quidam 32 ajebat, ita
reip. sanctissimum nomen opponebat,
ut, etiam si aliter sentiret, verbo-
rum tamen ipsorum pondus sustine-
re non posset. Cessit auctoritati 33 22
amplissimi viri, vel potius paruit.
Una 34 est profectus cum iis, quo-
rum erat una causa: tardius iter fe-
cit. Itaque in Africam venit jam
35 occupatam. Hinc in Ligarium

30. *militiæ*) in bello Marsico, quo Tullius tiro fuit in exercitu Strabonis Pompeii. *Philipp. 12. num. 27. sive cap. 11.* 31. *contubernales*) qui eodem utuntur tabernaculo. Contubernium vero Vegetio decem milites cum decano; Hygino octo tantum continet Lips. 5. Mil. Rom. Dial. 5. 32. *quidam aiebat*) Cato, ni fallor, urgens Tuberonem, ut in Africam proficiscatur, cujus gravibus verbis tandem victus & persuasus fuit. 33. *amplissimi viri*) Pompeii, non Catonis, de quo jam dixerat. 34. *una profectus cum iis*) quo tempore reliqui prætores jussu Senatus & Pompeii exibant in provincias, votis prius in Capitolio nuncupatis; ipse quoque Tubero profectus est. 35. *jam occupatam*) a P. Accio Varo.

crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ullum, voluisse: non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam 36 ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se 37 maluisse: atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: 38
23 fasces certe habebat. Sed, quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? *recepti in provinciam non sumus.* Quid si essetis? Cæsarine eam traditurі fuissetis, an contra eum retenturi?

VIII. Vide quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam

36. *natam ad bellum &c.*) Respicit ad Punica bella. 37. *aliquem se maluisse*) Intellige de communi, *provinciam obtinere*, ejectis, quæ vulgo irrepserant, vocibus: *imperatorem esse*. 38. *fasces.*) sex nimirum tanquam pro prætor qui Appiano Syr. f. 69. propter eos ἑξαπέλεκυς (*sex fasces habens*) vocatur.

quam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam, in qua erat rex 39 potentissimus, inimicus huic causæ, aliena 40 voluntas, conventus 41 firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? Quanquam, quid facturi fueritis, dubitem, cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societatem belli veneratis. Quod si 25
Cæsaris causa in provinciam veniebatis, ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompejum.

39. *rex potentissimus*) Juba per Numidiam ad Mauritaniam usque late regnans, qui *paternum hospitium fuerat cum Pompejo*. Cæs. 2. Civ. c. 25. De potentia illius Sueton. Jul 66. scripsit. 40. *aliena voluntas*) Nicol. Abramus & explicat, & vocula inserta legendum ita censet, *aliena sociorum voluntas*: Non enim ad Jubam, sed ad socios & stipendiarios his verbis respici. 41. *conventus firmi*) urbes ad jus dicendum constitutæ, ad quas cives Rom. negotia gerentes in Africa, solebant convenire. *Nicol. Abram.* Hinc Sex. Pompejus lib. 3. *conventus est*: inquit, *cum a magistratibus judicii causa populus congregatur*. Alibi Cicero interpretatur *forum agere*, videlicet in provincia, ad Attic. 5. Epist. 16 & 17.

jum. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela, cum eum accuſatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſse Cæſari tradituros, etiam ſi a Varo, & quibuſdam aliis prohibiti eſsetis. Ego autem confitebor culpam eſse Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit.

26 IX. Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarim, ut probo; tamen non commemorarem, niſi a te cognoviſsem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio, an melius patientiam poſsem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſset, ut, a quibus in diſsenſione civili non eſset receptus, eſsetque etiam cum crudelitate rejectus ad eas ipſas partes rediret? Magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum

27 poſset depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuiſsent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto

sto 42 cum imperio ex S. C. in pro-
vinciam suam venerat. Hinc pro-
hibitus non ad Cæsarem, ne 43 ira-
tus; non domum, ne iners: non ali-
quam in 44 regionem, ne condemna-
re causam illam, quam secutus esset,
videretur: in Macedoniam ad Cn.
Pompeii castra venit, in eam ipsam
causam, a qua erat rejectus cum in-
juria. Quid, cum ista res nihil com- 28
movisset ejus animum, ad quem ve-
neratis: languidiore, credo, studio
in causa fuistis. Tantummodo in 45
præsidiis eratis: animi vero a causa
abhorrebant. An, ut fit in civilibus
bellis, nec in vobis magis, quam in
reliquis, omnes vincendi studio te-
nebamur? Pacis equidem semper au-
ctor fui: sed tum sero. Erat enim
amentis, cum aciem videres, pacem
cogitare. Omnes, inquam, vince-
re volebamus: tu certe præcipue,
qui in eum locum venisses, ubi tibi
esset pereundum, nisi vicisses: quan-
quam, ut nunc se res habet, non

42. *Justo cum imperio*) Vari enim imperium justum non fuit, sed is *sua sponte Africam vacuam occupaverat*, Cæs. Civ. 1. c. 31. Quod vero Plutarchus *in Caton. Utic.* a Pompejo (hoc est senatus auctoritate) Varum Africæ præfectum fuisse scribit, in eo vel falsus est optimus scriptor, vel de sequenti tempore intelligendus. 43. *iratus*) scilicet Pompejo. 44. *aliquam in regionem*) bello vacuã. 45. *in præsidiis*) castris.

dubito, quin hanc ſalutem antepo- nas illi victoriæ.

29 X. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reip. perſequamini: ſi reipublicæ; quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras; videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſse? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel cle-
30 mentiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem
46 tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum; certe nunquam hoc modo, Ignoſcite, judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi unquam poſt hac. ad parentem ſic agi ſolet. ad judices: Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. Dic, te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſse: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo: ne hæc quidem colligo, quæ fortaſse valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſ-

46. *& quidem tecum*) Ante Præturam Cæſar multas cauſas egit, etiam orationes edidit, quas laudat Cicero in Bruto cap. 75.

preſſus, in eo non acerbus: tum etiam totus animo & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet: ſed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoſcas, oro, ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi 31
apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui a te pro Ligario petunt, tui neceſſarii.

XI. Vidi enim, & cognovi, quid maxime ſpectares, cum pro alicujus ſalute multi laborarent? 47 cauſas apud te rogantium gratiores eſſe, quam vultus: neque ſpectare, quam tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret: ſed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iiſque te moveri maxime, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſer- 32

S 6 van-

47 *Cauſas*) petendi, quibus ad deprecandum impelluntur.

vando multis tu quidem gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, 48 Sabinos, tibi 49 probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reip. proponere, nosti optime homines; animadverte horum omnium mœstitiam, & dolorem: hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipsius, &
33 filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar putare, de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua 50 vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus. Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæ-

48. *Sabinos*) proximum Romano agro populum. 49. *tibi probatissimos*) Cæsar enim, utpote Marii propinquus, in Sabinis latuerat, ut Syllæ tyrannidem effugeret *Plutarch. in vit a ab init.* 50. *tua vox*) Conf. Sueton. Cæs. 75.

Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes æquites Rom. qui adſunt veſte [51] mutata, non ſolum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuiſſe? Atque his maxime iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta ſunt a te, ſic hoc veriſſimum reperiatur.

XII. Quod ſi penitus perſpicere 34
poſſes concordiam Ligariorum, omnes fratres [52] tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſnam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis prius futurum fuiſſe, quam, ut hi fratres diverſas ſententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: [53] tempeſtate abreptus eſt unus: qui ſi conſilio id feciſſet: eſſet eorum ſimilis, quos tu ta-

51. *veſte mutata*) quia rei, & quotquot pro illis ſupplices erant, non candida veſte, ſed ſqualida & ſordida utebantur. *Gell.* 3. 4. *Juſtin.* 36. 4 2. 52. *tecum*) Fratres Q Ligarii cum Cæſare contra Pompejum fuerant

53. *tempeſtate*) invitus & præter voluntatem, quaſi tempeſtate abreptus, in Partes Pompeii delatus eſt.

35 tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus, hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quæstor 54 urbanus, fuerit erga te, & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic
36 igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi, ut tu eum studiosum, & bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos & integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reip. condonaveris. Fac igitur, quod
37 de homine nobilissimo & clarissimo, M. Marcello, fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic

54. *quæstor urbanus)* Asconius Pedianus in Verrin 3. *Quæstores urbani*, inquit, *ærarium curabant, ejusque pecunias, expensas & acceptas, in tabulas publicas referre consueverant.* URBANI dicuntur, quia etiam quæstores provinciarum fuerunt.

huic omni 55 frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti, &, si ille 56 dies tibi gloriosissimus, populo R. gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam 57 populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Homines enim ad deos nulla
re propius accedunt, quam salutem 38
hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conservare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

55. *omni frequentia*) populo, qui circumstabat tribunal. 56. *ille dies*) quo M. Marcellus restitutus est. 57. *populare*) populo gratum atque jucundum.

M. T. CIC. ORATIO
IN M. ANTONIUM.
Philippica Secunda.
ARGUMENTUM.

Cicero invectivas in M. Antonium orationes, quod Appianus IV. Civil. f. 306. *observat*, λογυς φιλιππικυς ες μιμημα τυ Δημοσθενυς επεγραψεν *id est*, Philippicas ideo vocavit, ut Demostheneas imitaretur, *quas ille in Philippum, Macedoniæ regem, habuerat. Ex his præcipua est Philippica II. cujus argumentum damus ejusmodi:*

M. Antonius Cos. cum post Cæsaris necem armis rempubl. oppressisset, Ciceronis I. oratione Philippica adeo offensus fuit, ut in Tiburtinam Metelli Scipionis villam secederet, ibique per otium XVII. dierum orationem, quam potuit acerbissimam, in Ciceronem commentaretur, quam, in Urbem regressus, Senatu convocato, sed absente Cicerone, recitavit. Respondet hac Philippica II. Cicero, & tum ejus crimina refellit, tum adversarium, jam inde a prætexta puerili usque ad consulatum excutiens, sempiternis infamiæ maculis, ut meritus erat, conspergit.

AR-

ARTIFICIUM RHETORICUM.

EXORDIO *brevi ostendit Cicero, omnes reip. per* XX. *annos hostes, Catilinam, Clodium &c. sibi bellum indicere, quibus nunc pejor accedat Antonius, num.* 1. 2. PROPOSITIO *pro duplici parte Tractationis duplex est, dicitque, se primum criminationibus responsurum, num.* 3. *deinde vitia Antonii a puero excussurum, num.* 43. CONFUTATIO *criminationem Antonii satis perspicue & succincte singula proponit a num.* 3. *ad* 44. *ut Dispositione opus non sit.* CONFIRMATIO *est tota Vituperatoria, perstringitque* 1.) *adolescentiam Antonii infamem, n.* 44. *seqq.* 2.) *Clodii amicitiam, num.* 48. 3.) *Quæsturæ petitionem, num.* 49. 4.) *Tribunatum Antonii, tanquam facem belli Civilis, num.* 51. *seqq.* 5.) *Magistri equitum dignitatem in omnem libidinem, luxuriam, bonorum dilapidationem, adhibitam, num.* 62. *seqq.* 6.) *Auguratum ad vitianda auspicia usurpatum, num.* 80. *seqq.* 7.) *Consulatum turpissimis adulationibus num.* 85. *seqq. bonorum direptione,* 93. *immunitatum concessione* 97. *fictarum tabularum affixione, coloniarum perversione n.* 102. *aliisque infinitis libidinibus contaminatum, quibus manifesta tyrannis & crudelitas accedat, quæ armato mili-*

te senatum sepiat, *num.* 112. CONCLUSIO *affectum timoris movet in Antonio, quod tyrannos respub. ferre nequeat, num.* 113. 114. *deinde hortatur, ut in gratiam cum rep. redeat, n.* 117. 118. *Denique se morti offert Cicero, modo remp. moriens liberam relinquat, n.* 119. *Refutatio hujus orationis, a Q. Fusio Caleno in senatu habita, exstat apud Dionem Cassium lib. 46. ineunte.*

Quonam meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his 1 annis viginti reip. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quenquam nominari. Vobiscum ipsi recordamini. Mihi 2 pœnarum illi plus, quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reip. causa lacessiti: tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina: furiosior, quam P. Clodius, viderere, ultro maledictis me lacessisti: tuamque a me alie-

na-

1. *his annis viginti*) a consulatu Ciceronis ad hæc tempora & Antonii dominationem.

2. *pœnarum plus dederunt*) nempe Catilina prœlio occubuit: Clodius a Milone in Appia via interfectus est, &c.

nationem, commendationem tibi ad cives impios fore putavisti. Quid? putem? contemtumne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me 3 detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipubl. testimonium multis, mihi uni 4 conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius, quam de ceteris rebus, respondeo: de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam.

II. Contra rem suam 5 venisse me, nescio quando, questus est. An ego 3
non

3 *detrahi posse*) oratione illa, cui hæc Philippica opposita est. 4. *mihi uni conservatæ*) Conf lib. 15. Epist. 4. ad Catonem: & in Pisonem num. 6. & Philipp 14. num. 24. sive cap. 8. 5. *Contra rem suam venisse me*) scilicet advocatum pro quodam amico contra Bambalionem, Antonii socerum (Philipp. 3. n. 16.) quocum lis illi fuerat de re pecuniaria. *Venire* vero *contra aliquem* est judiciale verbum, ut patet ex Philipp. 8. n. 18. pro Rosc. Comædo num. 18.

non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo: non venirem contra gratiam, non virtutis ſpecie, ſed ætatis 6 flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte 7 interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo 8 ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras: (nam ita dixiſti) domum meam ventitaras. Næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ conſuluiſſes, ſed nec feciſti, nec, ſi cuperes, tibi id per 9 C. Curionem facere licuiſſet. Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe
4 dixiſti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortenſius nominaverunt, (neque enim

6. *ætatis flore collectam gratiam*) Videtur turpe quid & impudicum in adoleſcentia Antonii notare. 7. *interceſſoris*) Bambalio cauſæ ſuæ metuens ex edicto prætorio, per generum Antonium impetravit, ut quidam tribunus pl. intercederet, juberetque diem proferri, quoad alii judices, in Bambalionem propenſiores, conſtituerentur *Nic. Abram*.

8. *infimo ordini*) libertinorum, 9. *C. Curionem*) filium, cui ſe Antonius proſtituerat.

enim licebat a pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in 10 Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam 11 tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

III. At beneficio sum usus tuo. 5
Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me 12 Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus

10. *in Italia Curio non esset*) sed in Asia, (lib. 2. Epist. 6.) cujus pecunia auguratum adeptus es. 11. *unam tribum ferre*) non suppetebat tibi pecunia, qua vel unius tribus suffragia emeres. Marius enim per Domitium sacerdotum creationem a collegio ad populũ transtulerat *Vell* 2. 12. Sylla legem abrogavit: reduxit Labienus Cicerone consule, *Dio*. 32 Cæsar. denique Julia lege ita temperavit, ut nominatio seu cooptatio collegii esset, populus autem suffragio suo approbaret, sine quo illa rata non esset. *Nic. Abram.*
12. *Brundisii*) Cicero post Pharsalicum prælium Brundisii commoratus est usque ad Cæsaris adventum ex Ægypto & Asia. *Plutarch.* Ibi putabat Antonius, Cæsaris partium homo, se potuisse Ciceronem, qui Pompejum secutus erat, occidere.

bus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse, quod est aliud. P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quare autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse.
6 Sed sit beneficium: quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reip. queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem, & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque R. collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reip. dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges 13 eas,

13. *leges, quæ nunquam promulgatæ)* Vide 14. ad Attic. Epist. 12. & Philipp. 5. n. 7. & 10.

eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent;
& de te, & a te latas confiterere?
cum auſpicia 14 augur, interceſſio-
nem 15 conſul ſuſtuliſſes? cum eſſes
fœdiſſime ſtipatus armatis? cum omnes
impuritates pudica in domo quotidie
ſuſciperes, vino 16 luſtriſque con-
fectus? At ego, tanquam mihi cum 7
17 M. Craſſo contentio eſſet, quo-
cum multæ & magnæ fuerunt, non
cum uno gladiatore nequiſſimo, de
rep. graviter querens, de homine ni-
hil dixi.

IV. Itaque hodie perficiam, ut in-
telligat, quantum a me beneficium
acceperit. At etiam literas, quas
me ſibi miſiſſe diceret, recitavit ho-
mo & humanitatis expers, & vitæ
communis ignarus. Quis enim un-
quam, qui paulum modo bonorum
conſuetudinem noſſet, literas ad ſe
ab amico miſſas, offenſione aliqua in-
terpoſita, in medium protulit, palam-
que recitavit? Quid eſt aliud, tolle-
re e vita vitæ ſocietatem, quam tollere
ami-

14. *auſpicia augur*) Philipp. 5. n. 7. ſeq.

15. *interceſſionem ſuſtuliſſes*) tribunis ab ingreſſu fori ſummotis. *Philipp.* 5 *n.* 9.

16. *luſtriſque*) Luſtra ferarum latibula; per translationem lupanaria Livius 26. 2. extr. *in ganeis luſtriſque juventam egit*. Plautus Caſin. act. 1. ſcen. 4. *ubi in luſtra jacuiſti?* Hinc *luſtrari* eſt ſcortari in Pſeudolo act. 4. ſc. 7. v. 6.

17. *cum M. Craſſo contentio*) orta ſine dubio ex Catilinæ conjuratione, cujus particeps putabatur Craſſus. *Salluſt. Cat.* 48.

amicorum colloquia absentium? quā multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria : neque
8 deantur? quam multa seria : neque
tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo 18 diserte, ut 19 Mustellæ Tamisio, & Tironi Numisio, videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam 20 quæstuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo 21 magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam
9 proferam, nil sapere docuit. Quid
enim est minus non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum,

18. *homo diserte*) Ironia. 19. *Mustellæ Tamisio, Tironi Numisio*) asseclis & advocatis tuis. 20. *scientiam quæstuosam*) Objicit Antonio adulterina chirographa & studiū imitandi aliorum, Cæsaris puta, manum, ex quo lucrum habuerat. 21. *magistro tuo*) Sex. Clodio Rhetori, infra n. 43.

lum, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quod de te in his literis non male exiſtimem: quod ſcribam, tanquã ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad ſceleratum, & latronem. At ego 22 tuas literas, etſi jure poteram, a te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere, adjuraſque, id te, invito me, non eſſe facturum; idque a me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Rom. neque leges ullæ poſſent coercere? Verumtamen quid erat, 10
quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe; in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lata.

V. Sed cum mihi, Patres conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint, alterum peto a vobis, ut pro me dicentem, benigne: alterum ipſe efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. ſimul illud oro: ſi meam cum

22. *tuas litteras*) Integram hanc epiſtolam ſubnectit Cicero epiſt. 13. lib. 14. ad Atticũ, una cum reſponſione ſua.

in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſcitis, ne me hodie, cum iſti, ut provocavit, reſpondebo, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo, ut conſulem: ne ille quidem me, ut conſularem: etſi ille nullo modo conſul, vel, quod ita vivit, vel, quod ita remp. gerit, vel,
11 quod ita 23 factus eſt conſul: ego ſine ulla controverſia conſularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui conſulatus, verbo meus, P. C. re veſter fuit. Quid enim conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu, homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem te fatum, ſicuti C. Curionem, manet, quoniam 24 id domi tuæ eſt, quod

23. *quod ita factus eſt cos.*) non ſuffragio populi, ſed beneficio Cæſaris. Infra n. 79. *juſſus es renunciari conſul* &c. 24. *id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale*) Intelligit Fulviam, quæ primum Clodio a Milone cæſo; deinde C Curioni Cæſaris duci in Africa a regis Jubæ copiis deleto cum exercitu, (*Appian.* 2. *Civil.* & *Lucan.* 4. *fin.* & *Flor.* 4. 2. 34) nupſerat. Nunc in matrimonio eã habebat M. Antonius, cui pariter, atque Clodio & Curioni, fatale, & pernicioſum conjugium auguratur Cicero.

quod fuit illorum utrique fatale. Non 12
placet M. Antonio consulatus meus. At placuit 25 P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit 26 Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet auctoritas: placuit duobus 27 Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, 28 C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Folcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati; placuit idem, 29 quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, providit: tum, quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit: qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro: frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, remp. referret acceptam.

VI. Sed quoniam illis, quos no- 13

25. *P. Servilio)* Isaurico. Pro Lege Manil. n. 59. 27. *duobus Lucullis*) Lucio & Marco, patruelibus. *Eutrop. lib. 6. cap 6. seqq*

28. *C. Curioni)* patri, vide pro Lege Manil. 68. 29. *idem, quod consularibus M. Catoni*) Cato enim Uticensis vir prætorius erat, non consularis.

minavi, tot & talibus viris resp. orbata est: veniamus ad vivos, qui duo e consulari numero reliqui sunt. 30 L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est: qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me ne-
14 mini. 31 L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, 32 vitricum tuum? hunc tu cum auctorem & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti: hujus ego consiliis, alienus, consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum unquam de rep. retulisti? ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies 33 na-
15 tales audiendi sunt. Hodie non 34 descen-

30. *L. Cotta* L. Aurelius Cotta, consul cũ Torquato ante Ciceronem. *Sallust. Cat.* 18.
31. *L. Cæsar.*) proxime ante Ciceronem consul. *Orat. in Catil.* 4. *n.* 13 *& lib.* 9. *Fam. Epist* 14. 32. *vitricum*) Lentulum Suram, Catilinariæ conjurationis reum. 4. *Catilin.* n. 13. 33. *nobis dies natales audiendi sunt*) quasi id senatus intersit; quo quivis nebulo natus sit die, intelligere. 34. *non descendit*) in forum. Nobiliores enim in collibus habitabant. *Manutius*.

ſcendit Antonius. Cur? dat 35 natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote, eum 36 Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſā! O impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu, cum principem ſenatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de rep. nihil refers: ad eos refers, qui domum ſuam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, perniciofus meus.

VII. Adeo ne pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo 37 templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam; tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus 16
es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me conſule, plenum ſervorum 38 armatorum fuiſſe. Ut illa credo nefaria ſenatuſconſulta fierent, vim afferebam ſenatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim

35. *dat natalitia*) convivio celebrat diem natalem alicujus paraſiti. 36. *phormioni, Gnatoni, Ballioni*) Notiſſimi paraſiti, illi ex Terentio, hic e Pſeudolo Plauti.

37. *in eo templo*) æde Concordiæ. Infra num. 19. 38. *ſervorum armatorum*) Arma ſervis non permiſſa, niſi a ſeditione & turbatoribus.

boni noſti) ſive ſunt, qui apud tales
viros tam impudenter loquare. Quis
enim eques R. quis, præter te, ado-
leſcens nobilis, quis ullius ordinis,
qui ſe civem meminiſſet, cum ſena-
tus in hoc templo eſſet, in Clivo
Capitolino non fuit? quis nomen non
dedit? quanquam nec ſcribæ ſuffice-
re, nec tabulæ nomina illorum ca-
pere potuerunt. Etenim cum homi-
17 nes nefarii de patriæ parricidio con-
fiterentur, conſciorum indiciis, ſua
manu, voce pene literarum coacti,
ſe urbem inflammare, cives trucida-
re, vaſtare Italiam, delere remp. con-
ſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem
communem defendendam non excita-
retur? præſertim, cum ſenatus, po-
pulusque Rom. haberet ducem, qua-
lis ſi quidem nunc eſſet, tibi idem,
quod 39 illis accidit, contigiſſet. Ad
ſepulturam corpus 40 vitrici ſui ne-
gat a me datum. Hoc vero ne P.
quidem Clodius dixit unquam, quem,
quia jure ei fui inimicus, doleo, a te
jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum.
Qui autem tibi venit in mentem,
18 redigere in memoriam noſtram, te
domi P. Lentuli eſſe educatum? an
verebare, ne non putaremus, natura
te potuiſſe tam improbum evadere,
niſi

39. *quod illis accidit*) conjuratis in carcere interfectis. 40. *vitrici*) Lentuli conjurati, in carcere interemti.

niſi acceſſiſſet etiam diſciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut
tota in oratione tecum ipſe pugnares:
ut non modo non cohærentia inter
ſe diceres, ſed maxime disjuncta, at-
que contraria? ut non tanta mecum,
quanta tecum tibi eſſet contentio?
Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcele-
re fatebare, pœna affectum querebа-
re. Ita, quod proprie meum eſt,
laudaſti: quod totum ſenatus eſt, re-
prehendiſti; nam, cum comprehen-
ſio fontium mea, animadverſio ſena-
tus fuerit: homo diſertus non intel-
ligit, eum, quem contra dicit, lau-
dari a ſe: eos, apud quos dicit, vi-
tuperari. Jam illud cujus eſt, non 19
dico audaciæ (cupit enim, ſe audacem
dici) ſed, quod minime vult, ſtul-
titiæ, qua vincis omnes, Clivi Ca-
pitolini mentionem facere, cum in-
ter ſubſellia noſtra verſentur arma-
ti? cum in hac cella Concordiæ, o
dii immortales! in qua, me conſule,
ſalutares 41 ſententiæ dictæ ſunt,
quibus ad hanc diem viximus, cum
gladiis homines collocati ſtent? Ac-
cuſa ſenatum: accuſa equeſtrem or-
dinem, qui tum cum ſenatu copulatus
fuit: accuſa omnes ordines, omnes
cives, dum confiteare, hunc ordinem,
hoc ipſo tempore, ab 42 Ithyreis cir-

 cum-

41. *ſalutares ſententiæ dictæ*) Orat. Catil. 3. n. 21. 42. *Ithyreis*) Sunt Ituræi Syriæ,

cumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter: ſed, quia tantam rerum repugnantiam non videas. nihil profecto ſapis. Quid eſt enim dementius, quam, cum ipſe reip. pernicioſa arma ceperis,
20 obiicere alteri ſalutaria? At etiã quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quam id (dii boni) non decebat! in quo eſt tua culpa nonnulla. aliquid enim ſalis ab uxore 43 mima trahere potuiſti. CEDANT ARMA TOGAE. Quid? tum nonne ceſſerunt? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Rom. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec vero tibi de verſibus reſpondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas noſſe; me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe 44 operis ſubſeci-

quos quaſi ſatellites adduxerat Antonius, cum ſub Gabinio ibi militaſſet: homines truces & audaces, κακȣργοι παντες. (*maleficiomnes*) Strab. l. 16. f. 520. imprimis ſagittandi artis periti. Hinc a Virgilio 2. Georg. v. 448 *Ituræi arcus*, & Lucano lib. 7. v. 230. *Ituræa ſagitta* laudantur. Etiam *ſagittarii Ituræi* Vopiſc. in Aureliano c. 11.

43. *uxore mima*) hiſtrionica muliere, & pſaltria vel uxore, vel Amica Antonii.

44. *operis ſubſecivis*) ſecundariis, tempore a gra-

civis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus.

IX. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homi- 21
nes putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Rom. gladio stricto: insecutus es, negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque 45 oppilatis, impetum tuum compressisset? Sed quid? ego favisse me tibi fateor, suasisse, ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. prius enim rem transegit, quam quisquam eum, suspicaretur, facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reip. sine suasore non posset At lætatus sum. Quid? ergo 22
in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse, oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat, nova lege quæri de eo, qui hominem oc-

a gravioribus negotiis vacuo peractis. Noster lib. 1. de Leg. c. 1. *subseciva quadam tempora incurrunt, quæ ego perire, non patior.* Translatio a mensoribus agrorum petita, Sueton. Domit. 9. & Varro 1. Rust. c. 10.

45. *hisque oppilatis*) occlusis scalis, & obfirmatis.

cidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit, id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero di-
23 cere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque caussam mea culpa civile bellum esse natum: in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti.

X. Ego, 46 M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompejum a Cæsaris conjunctione avocarem, in quo Cæsar fuit felicior. Ipse enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit. Postea vero, quam se totum Pompejus Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat, sperare: sua-
24 dere, impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompejo suaserim. ea velim reprehendas, si potes: unum, ne 47 quinquennii imperium Cæsari prorogaretur: alterum, ne pate-

46. *M. Bibulo cos*) quindecim ab hinc annis. *Abram.* quo tempore Cæsar, Pompejus & Crassus societatem inibant, quam omnino Tullius, tamquam reip. perniciosam, omni studio impediturum iverat. *Vellei.* 2. 44.

47. *ne quinquennii imperium*) Vid. Vellejus 2. 46.

teretur fieri, ut absentis 48 ejus ratio haberetur, quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem, cum jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompejus ad Cæsarem detulisset, seroque eadem sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram; inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis: *utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses. fuit alterum gravitatis alterum prudentiæ tuæ*. Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompejo, & de rep. consilia fuerunt, quæ si valuissent, resp. staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses.

XI. Sed hæc vetera: illud vero 25
recens, Cæsarem 49 meo consilio interfectum. Jam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius glo-

48. *absentis ratio haberetur*) absentis Cæsaris. Vid. lib. 8. ad Attic. Epist. 3. p. 759. & Græv. 49 *Cæsarem meo Consilio interfectum*) Falsum hoc esse, vel ex eo patet, quod Cicero ægre fert, se *ad Epulas Idibus Martiis* vocatum non fuisse, lib. 10. Epist. 28. & lib. 12. Ep. 4.

riosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citius dixerim, jactasse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam, ut quisquam celare vellet.

26 Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim, si auctores ad liberandam patriam desiderarentur; illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque 50 L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam 51 Ahaiæ? His igitur majoribus orti ab alienis potius consilium peterent, quam a suis, & foris potius, quam domo? Quid? 52 C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, deside-

ra-

50. *L. Bruti*) primi Romani consulis, qui auctor fuerat, ut reges ejicerentur. Hunc inter majores suos numerarunt M & D. Bruti, Cæsariis interfectores. 51. *Ahalæ*) de quo Orat. Catil. n. 3. actum fuit. M. Brutus inter maternos avos habuit. *Plutarch in Bruto*. 52. *C. Cassius in ea familia natus*) Respicitur ad Historiam, quam, dubie quidem, Livius 2. 41. & Dionis. Halic. l. 8. f. 546., narrant, Cassium cos. propter suspicionem regni affectati ab ipso patre accusatum & domi necatum esse.

ravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia 53 ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam 54 ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navi appulisset. 17
55 Cn. Domitium non 56 patris interitus, clarissimi viri, non 57 avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ præposuit: depulsorque dominatus, quam 58 particeps, esse maluit. An 59 L. Tillius Cimber me est aucto-

53. *ad ostium fluminis Cydni*) Silent de his insidiis historiæ.

54 *ad eam ripam*) stagnantis Cydni. Ostia enim Cydni a Strabone lib. 14. f. 462. λιμνάζων τόπος (*stagnans locus*) dicuntur, ut propter distantiam riparum nimiam facile interverti Cassii consilium potuerit

55. *Cn. Domitium*) Neronis proavũ. *Suet* 5.

56. *patris interitus*) vide Sueton Ner. 2. & Lucan. 7. v 610 seqq. 57. *avunculi mors*) Catonis Uticensis, qui frater erat Porciæ, matris Domitii. *Plutarch in Catone*.

58. *particeps dominatus*) cujus ipse auctor fuerat, imperium Cæsaris in Galliis lege lata prorogans. *Nic Abram.* Bello civili etiam semper Trebonius steterat a Cæsaris partibus, tandem a Dolabella in Asia interfectus est, atque ita primus e percussoribus Cæsaris pœnam luit. *Appian.* 3. *Civil.*

59. *L. Tillius* (al. Tullius) *Cimber*) quem

ctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios? 60 Cascas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reip. Longum est, persequi ceteros: idque reip. præclarum, fuisse tam multos: ipsis gloriosius est.

28 XII. At, quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quod sciebam? Vide, ne illa causa fuerit appellandi me, quod, cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum lau-
29 dum exstitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem, aut quid refert, utrum vo-

Seneca 3. de Ira c. 30. dixit: *acerrimum paulo ante Cæsaris partium defensorem*. 60. *Cascas dicam?*) Casca Serviliorum cognomen. Duo autem Servilii Cascæ fratres, conjurarunt in Cæsarem. *Plutarch.*

voluerim fieri, an gaudeam, factum? ecquis est igitur, te excepto, & iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit: omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem 30
hominis, vel dicam pecudis, attendite: sic enim dixit: *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit; ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, a te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor, quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces 61 admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis?

XIII.

61 *an faces admovendæ sunt*) quod attonitis & lethargicis fieri solet, ut sensu doloris ad se redeant.

31 XIII. Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego, quidquam esse medium: confiteor, eos, nisi liberatores populi Rom. conservatoresque reip. sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam, quam parricidas esse: siquidem est atrocius, patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens, & considerate, quid dicis? si parricidæ; cur honoris causa a te sunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus 62 est solutus, si ab urbe plus, quam decem dies, abfuisset? cur 63 ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur 64 provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur 65 quæstores additi?

62. *te referente, legibus est solutus*) Antonio ad senatum referente, factum est SC. ne Brutus ea lege teneretur, qua cautum erat, ne Prætori Urbano plus, quam decem dies, abesse ab Urbe liceret. Fugæ autem Bruti senatus prætextum dedit, quod rei frumentariæ causa ad annonam levandam abesset.

63. *ludi Apollinares*) Originem & ritus ludorum habet Livius 25 12. & lib. 27 c 25. 26. Hos ludos absentis Bruti prætoris nomine celebravit Antonius Nam Prætoris Urbani erat, teste c l. Livio, eos edere.

64 *provinciæ*) Cassio Syria, Bruto Macedonia. 65. *quæstores, legati*) publico nomi-

ti? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ: ſequitur, ut liberatores tuo judicio ſint, quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, 32
quæ diſtinctius dicuntur, intelligis; ſed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere a te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam, ſcribam ad illos, ut, ſi qui forte, quod a te mihi objectum eſt, quærent, ſitne verum, ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum, aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam, proh ſancte Iupiter! non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquã in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta 33
enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos a te prædicas, & relegatos? qui locus eſt aut tam

ne additi provinciarum præfectis, ut eſſent laborum & rerum gerendarum ſocii.

tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putant? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum.

XIV. Sed unam rem, vereor, ne
34 non probes. Si enim fuissem, non solum 66 regem, sed regnum etiam de rep, sustulissem: &, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur; mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quanquā, si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc 67 consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus 68 sevocari. Ego autem (vide quam te-

66. *non solum regem, sed regnum*) non solum Cæsarem, sed Antonii etiam dominatum. Hoc est, quod sæpe conqueritur, orator. Lib. 12. ad Fam. ep. 1. *non regno, sed rege liberati videmur*. Et ad Attic. l. 14. ep. 9. *vivit tyrannis, tyrannus occidit*. 67. *consilium cum Trebonio cepisse*) Vide Plutarchum in Antonio.
68 *sevocari*) Idem lib. 10. ep. 28. ad Trebonium, *seductus est*. Relictus erat Trebonius

tecum agam non inimice) quod be-
ne cogitasti aliquando, laudo: quod
non indicasti, gratias ago: quod non
fecisti, ignosco: virum res illa quæ-
rebat. Quod si te in judicium quis ad- 35
ducat, usurpetque illud 69 Cassia-
num, CUI BONO FUERIT: vide,
quæso, ne hæreas: quanquam illud
quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus
bono, qui servire nolebant; tibi ta-
men præcipue, qui non modo non
servis, sed etiam regnas: qui maxi-
mo te ære alieno 70 ad ædem Opis
liberasti: qui per easdem tabulas in-
numerabilem pecuniam dissipavisti:
ad quem e domo Cæsaris tam multa
delata sunt: cujus domus quæstuo-
sissima est falsorum 71 commentario-
rum, & chirographorum officina: agro-
rum, oppidorum, immunitatum, ve-
ctigalium flagitiosissimæ nundinæ.
Etenim quæ res egestati, & æri alie-
no tuo, præter mortem Cæsaris, sub- 36
venire potuisset? Nescio quid con-
turbatus mihi esse videris: numquid
sub-

ante Curiam *αποδιατριβειν εν ομιλια Αντωνιου ut detineret confabulatione Antonium*, ne periculo Cæsaris succurreret. *Appian. 2. Civil.* 69. *illud Cassianum*,) vide pro Rosc. Am. n. 84. 70. *ære alieno ad ædem Opis*) pecuniis, quæ ad ædem Opis servabantur, æs tuum alienum persolvisti. Vide infra n. 93. & Philipp. 1. n. 17. Vellei. Paterc. 2. cap. 60.
71. *falsorum commentariorum*) Adi lib. 12. Ep. 1.

subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de rep. bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros resp. auctores. Ego, te tantum gaudere dico, fecisse, non arguo. Respondi maximis criminibus; nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompeii, atque
37 illud omne tempus objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus, resp. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberasset: illos ego præstantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium 72 exercitus:

72. *exercitus*) tres, diverso tempore, in

tus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempubl. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii 38
maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent; ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contra ille, quid ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, & postea dignitati: ille præsenti dignitati potius consulebat. Quod autem 39
habebat uterque, quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero 73 ille consularis vir, ac pene divinus de me senserit, sciunt, qui eum Pharsalica fuga 74 Paphum prosecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii:

Thessalia ad Pharsalũ: in Africa ad Thapsum: in Hispania ad Mundam deletos. Conf. n. 35. 73. *Ille consularis vir*) Pompejus. 74. *Paphum*) Cypri oppidum, quo fugam vertit Pompejus, *Lucan.* 8. v. 456.

rii; cum me vidiſse plus fateretur, ſe ſperaviſse meliora. Et ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te 75 ſectorem eſse fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne 76 jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſse dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocos: magno argumento eſt, me in utroque fuiſse moderatum. Hæreditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſset: plures amici mei, & neceſsarii viverent. Sed qui iſtuc venit tibi in mentem? ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hæreditatibus 77 retuli. Quãquam in hoc genere fateor, 78 feliciorem eſse te: me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti

75. *ſectorem*)quod bona Pompeii haſtæ ſubjecta Antonius redemerat. *Infra n.* 64. *Conf. pro Roſc. Am. n.* 80. *annotata*. 76. *jocis*) Elegantiſſimas has facetias enarrat Macrobius l 2. Saturn. c. 3. 77. *acceptum retuli*)hæreditatibus accepi, & in tabulas acceptorum perſcripſi. 78. *fateor, feliciorem eſſe te*)Ironice. Non enim felicitatem Antonii prædicat.

disti nunquam, L. Rubrius 79 Cassinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus, aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Furii honestissimi, equitis Romani, suique amicissimi, quem palam hæredem semper factitarat, ne nomen quidem perscripsit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim, mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu: nihil scio, inquies, nisi, quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquã hæres esset, invasit. Quanquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse 80 hæreditatem patris non adisses.

41

42

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in 81 aliena villa 82 declamasti? quanquam tu qui-

sed improbitatem arguit. 79. *Cassinas*) Cassino Campaniæ oriundus.

80. *hæreditatem patris non adisses*) propter magnum æs alienum, quod pater conflaverat. *Infra n.* 44. 81. *in aliena villa*) Metelli Scipionis Tiburtina, *lib.* 12. *Ep. ad Fam. Philipp.* 5. *cap.* 7. 82. *declamasti*) Præparavit se ad orationem contra Ciceronem, quæ hac oratione II. refutatur.

quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas. Et vero adhibes joci causa 83 magistrum, suffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem: sed materia facilis, in te, & in tuos dicta 84 dicere. Vide autem, inter te, & 85 avum tuum quid intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.
43 At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, P. C. cognoscite reip. vulnera. duo millia jugerum 86 campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos reip. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi:

83. *magistrum*) Sex. Clodium num. 43.

84. *dicta dicere*) jocos, sed falsos & aculeatos, proferre. Phrasin invenies etiam pro Plancio cap. 34. n. 85. & in Plauti Captivis Act. 3. scen. 1. v. 21. & in Rudente Act. 4. sc. 7 v. 24.

85. *avum*) M. Antonium Oratorem. Fuit enim *is orator, ut nihil eo possit esse præstantius.* Cic. 3. de Oratore c. 9.

86. *Campi Leontini*) in Sicilia, cujus Leontium oppidum est. Sex autem Clodius fuit, *e Sicilia*, Sueton. Rhet. c. 5.

di: de ipso emendatore, & correctore nostro quædam dicenda sunt: nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur. Visne igitur, te inspiciamus a puero? sic opinor: a principio ordiamur.

XVIII. Tenesne memoria, prætextatum te 87 decoxisse? 88 Patris, inquies, ista culpa est. Concedo; etenim est 89 pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege 90 Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset. Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primo vulgare scortum: certa flagitii mer- 44

V ces,

(87. *decoxisse*) cessisse bonis paternis, luxuria, & alieno ære perditis. 88. *patris culpa est*) pater tantum æris alieni contraxerat, ut patrimonio Filius exciderit. Pater vero fuit M. Antonius Creticus, *pecuniæ perdundæ genitus*. Sallust. apud Ascon. 3 Verr.

89 *pietatis*) Ironia aculeata. 90. *lege Roscia*) quam Plinius 7. 30. *theatralem legem* dixit, a L. Roscio Othone trib. pl. suadente Cicerone consule, latam. Cautum ea lege fuit, ne quis in primis XIV. gradibus theatrorum spectaret, nisi ingenuo patre natus, & censum equestrem (sestertia cccc) possidens. *Plin.* 23. 2. Hinc *in XIV. sedere* est, equestris dignitatis esse. *Suet. Cæs.* 39. *Senec. Ep.* 54. Conf. *Lips. Amphith.* c. 14.

tes, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit: &, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo locavit. Nemo unquam puer, emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere: quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te † intercessisse. Ipse autem, amore ardens, confirmabat, quod desiderium tui dissidii ferre non posset, se in
46 exsilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret; redimeret adolescentem, summa spe, & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque a tua, non modo familiaritate, sed etiam con-

† *intercessisse*) spopondisse, *Manut. ad Cic. Att. 6. ep. 1.*

congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis 91 confideres, maledictis me provocare ausus esses?

XIX. Sed jam stupra, & flagitia 47
omittam: sunt quædam, quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reip. miseriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus. quæ peto, ut, quanquam multo notiora vobis, quam mihi, sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos, non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus, oportet, media, ne nimis sero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me be- 48
neficia commemorat. ejus omnium incendiorum fax, cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. quid dicam, ipse optime intelligit. Inde itum 92 Alexandriam contra senatus au-

91. *gladiis confideres*) Ityreorum, aliorũque barbarorum n. 19. 92. *Alexandriam*) ut Ptolomæum a civibus ejectum restitueret ope Gabinii Syriæ præsidis, cui id Senatus minime mandaverat. *Lib* 1. *epist.* 7.

auctoritatem, contra 93 religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem 94 erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum 95 Misenum, quod cum sociis, tanquam 96 Sisaponem, tenebas?

49 XX. Venisti e Gallia ad quæsturam petendam. aude dicere, te prius ad patrem tuum venisse, quam ad me. acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satis fieri paterer a te. itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea 97 custoditus sum a te, tu a me 98 observatus in pe-

93. *contra religionem*) Sibyllina oracula, quæ cum multitudine regem Ægypti reduci vetabant. *Cic. cit. Epist.* 94. *qua autem erat domus?*) Epanorthosis. Nam in prætexta domum, & rem familiarem decoxerat Antonius. 95. *Misenum*) maritimam villam in littore Bajano. *Manut.* 96. *tanquam Sisaponem*) Obscura comparatio. Intelligit autem infamem aliquem hujus nominis locum, ubi dissolutius vivatur: vel, quod Turnebo videtur lib. 10. c. 12. ad societates publicanorum in fodinis minii Sisaponensibus (Plin. 33. 7.) respicitur, quod prædii Miseni plures Clodius socios possessores habuerit.

97. *custoditus*) defensus, & stipatus contra arma Clodii: alii legunt, *cultus*. 98. *observatus*) commendatus, & sublevatus.

petitione quæsturæ, quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Rom. in foro es conatus occidere; cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus, quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quæstor es factus, deinde continuo sine 99 senatus con- 50
sulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem concurristi. id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses (si hoc est, explere, quod statim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impure, atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunasque nostras, id est, in universam rempub.

99 *sine S. C. sine sorte*) Quæstores ibant in provincias aut SCto, aut sorte, aut lege. Nihil horum expectavit Antonius.

impie, ac nefarie fecerit. ab hujus enim fcelere omnium malorum prin-
51 cipium natum reperietis. Nam, cum, 100 L. Lentulo, C. Marcello confulibus, Kalendis Januar. labentem, & prope cadentem remp. fulcire cuperetis, ipfique C. Cæfari, fi fana mente effet, confulere velletis; tum ifte [1] venditum, atque emancipatum tribunatum confiliis veftris oppofuit, cervicefque fuas ei fubjecit [2] fecuri, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit fenatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus exftinctis, quod in [3] hoftem togatum decerni eft folitum more majorum. Et tu apud patres confcriptos contra me dicere aufus es, cum ab hoc ordine ego confervator effem, tu hoftis reip. judicatus? Commemoratio illius tui fceleris intermiffa eft, non memoria deleta. dum genus hominum, dum populi R. nomen exftabit (quod quidem erit, fi per te licuerit, fempiternum) tua illa peftifera interceffio

100. *Lentulo, & C. Marcello coss*) initio belli civilis. 1. *venditum tribunatum*) Antonius, ut multis nominibus, ita inprimis tribunatu Cæfari devinctus erat, quem illius gratia obtinuerat. 2. *cervices fubjecit &c.*) dignū fe geffit, ut in eum animadverteretur, ficut in Gracchos, Saturninum &c. 3. *in hoftem togatum*) feditiofum tribunum, & turbatorem reip. qui homines in hoftium numero habiti funt.

ſio nominabitur. Quid cupide a ſenatu, quid temere fiebat, cum tu unus, adoleſcens, univerſum ordinem decernere de 4 ſalute reip. prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius? neque tu tecum de ſenatus auctoritate agi paſſus es? quid autem agebatur, niſi, ne delere, & evertere remp. funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens ſenatus agendo de vendita, atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, neceſſario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis
fuit nemo. Tum 5 contra te dedit 6 53
arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis, & poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes.

XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſam dementiſſimi ſui conſilii, & facti affe-

4. *de ſalute reip.*) de exercitu Cæſaris dimittendo. Cæſar 1. Civil. c. 2. 5. *contra te*) contra partes Cæſaris, quarum tu inſignis defenſor eras, ad id abuſus tribunitia poteſtate. 6. *dedit arma*) extremo illo decreto: viderent coss. & procoss. &c. ne quid reſp. detrimenti caperet. *Lib.* 16. *ep.* 11. *Cæſar.* 1. *Civ. c.* 5. *n.* 3.

rebat, nisi, quod intercessio neglecta,
jus tribunitium 7 sublatum, circum-
scriptus a senatu esset Antonius?
omitto; quam hæc falsa, quam levia;
præsertim, cum omnino nulla causa
justa cuiquam esse possit contra pa-
triam arma capiendi. Sed nihil Cæ-
sari: tibi certe confitendum est,
causam perniciosissimi belli in perso-
54 na tua constitisse. O miserum te,
si intelligis, miseriorem, si non in-
telligis, hoc literis mandari, hoc me-
moriæ prodi, hujus rei ne posterita-
tem quidem omnium sæculorum un-
quam immemorem fore, consules ex
Italia excussos, cumque his Cn. Pom-
pejum, qui imperii populi Rom. de-
cus, ac lumen fuit; omnes consulares,
qui per valetudinem exsequi fugam
illam, cladem que potuissent, præto-
res, prætorios, tribunos plebis, ma-
gnam partem senatus, omnem sobo-
lem juventutis, unoque verbo remp.
expulsam, atque exterminatam suis
55 sedibus. Ut igitur in seminibus est
causa arborum, & stirpium; sic hu-
jus luctuosissimi belli semen tu fui-
sti. Doletis, 8 tres exercitus popu-
li R interfectos? interfecit Antonius.
De-

7. *jus tribunitium sublatum*) Cæsar. 1. Civ. c. 5. n. 1. de hoc ita conqueritur : *nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, atque etiam extremi juris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur.*

8. *tres exercitus*) vide supra n. 39.

Desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordicis adflicta est? adflixit Antonius: omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quæ senatus, salva rep. ne fieri possent, perfecerat; cujus tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. Restituebat multos calamitosos: in his 9 patrui nulla mentio. si severus; cur non in omnes? si misericors; cur non in suos? sed omitto ceteros. Licinium Denticulam, de alea 10 condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed, ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum restitui oporteret? Absentem, credo, in reos relatum: rem, indicta causa, judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, & armis: po- 56

9 *patrui*) C. Antonii, Cicer. in consulatu collegæ, in repetundarum judicio, quod Macedoniam expilaverat, damnati. Defendit eum Cicero pro Cœlio n. 74.

10 *de alea condemnatum.*) Vide notas ad Orat. pro Archia n. 11.

ſtremo, quod de patruo dicebatur, pecunia judicium eſſe corruptum. Nihil horum. At vir 11 bonus, & rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum eſſe, pro nihilo eſt, ſi ita eſſet, ignoſcerem. Hominem vero omnium nequiſſimũ, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſime ſtudium ſuum ipſe
57 profitetur? in eodem vero tribunatu, cum Cæſar, in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet; quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio, me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eaque, quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium exſtitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

58 XXIV. Vehebatur in 12 eſſedo tribunus pleb. lictores laureati antecedebant: inter quos, aperta lectica,

mima

11. *Vir bonus, & rep. dignus*) Denticula ex opinione, & defenſione Antonii. 12. *eſſedo*) Barbaricum id vehiculum, a Romanis moribus alienum. Britanni eo in prœliis utebantur. *Cæſ. Gall.* 4. c. 33. & lib. 5. c. 15.

mima portabatur; quam ex oppidis
municipales, homines honesti, obviā
necessario prodeuntes, non noto illo,
& mimico nomine, sed 13 Volum-
niam consalutebant. Sequebatur rheda
cum leonibus: comites nequissimi:
rejecta 14 mater amicam impuri filii,
tanquam nurum, sequebatur. O mi-
seræ mulieris fæcunditatem calamito-
sam! Horum flagitiorum iste vesti-
giis omnia municipia, 15 præfectu-
ras, colonias, totam denique Italiam
impressit. Reliquorum factorum ejus, 59
P. C. difficilis est sane reprehensio,
& lubrica:. versatus in bello est: sa-
turavit se sanguine dissimillimorum
sui civium. fuit felix, si potest ul-
la esse in scelere felicitas. Sed, quo-
niam veteranis cautum esse volumus,
quanquam dissimilis est militum cau-
sa, & tua: illi secuti sunt: tu quæsisti
ducem: tamen, ne apud illos me in
invidiam voces, nihil de belli gene-
re dicam. Victor e Thessalia Brun-
dusium cum legionibus revertisti: ibi
me non occidisti: magnum benefi-

13. *Voluminiam*) Verum mimæ nomen fuit *Cytheridi*. Dicta autem *Volumnia*, quia Volumnii Eutrapeli liberta erat. *Cic. lib.* 9. *epist. ult.* Vide, quæ nos ibi.

14. *rejecta mater*) in extremum agmen, Julia, lectissima fœmina, Antonii mater.

15. *præfecturas*) Vide notas Catil. 3. n. 5. & adde Sigonium de Jure Italiæ lib. 2. cap. 10. seqq.

cium. Potuisse enim fateor. quan-
quam nemo erat eorum, qui tunc
tecum fuerunt, qui mihi non cen-
60 seret, parci oportere. Tanta enim est
caritas patriæ, ut vestris etiam le-
gionibus sanctus essem, quod eam a
me servatam esse, meminissent. Sed
fac, id te dedisse mihi, quod non
ademisti, meque a te habere vitam,
quia a te non sit erepta: liceatne
mihi per tuas contumelias hoc bene-
ficium tueri, ut tuebar, præsertim,
cum te hæc auditurum videres?

XXV. Venisti Brundusium, in si-
num quidem, & in complexum tuæ
61 mimulæ. Quid est? num mentior?
quam miserum est, id negare non pos-
se, quod sit turpissimum confiteri!
Si te municipiorum non pudebat; ne
veterani quidem exercitus? quis enim
miles fuit, qui nescierit, venisse
eam tibi tot dierum viam gratulatum?
quis, qui non indoluerit, tam sero
se, quem hominem secutus esset, co-
62 gnoscere? Italiæ rursus percursatio,
eadem comite mima: in oppida mi-
litum crudelis, & misera deductio: in
16 urbe auri, & argenti, maxime-
que vini fœda direptio. Accessit, ut,
Cæsare 17 ignaro, cum ille esset A-
lexandriæ, beneficio amicorum ejus
ma-

16. *in urbe)* Romæ. 17. *Cæsare ignaro)* Dissentit Plutarchus in Antonio.

magister [18] equitum constitueretur. Tum existimavit, se suo jure cum [19] Hippia vivere, & equos [20] vectigales Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas.: quo se verteret, non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, 63
omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem, non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœ-

18. *magister equitum*) Cæsaris dictatoris.

19. *cum Hippia*) impurissimo mimo, qui, quod ab *equo* nomen habuit, eo Antonius, *equitum* magister, jure quoddam uti se posse existimavit. 20. *equos vectigales*) qui pecuniarii vectigalis & tributi loco mittebantur reip. ut iis uterentur, qui equo publico merebant.

cœtu vero populi Rom. negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur, eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida.

54 XXVI. Cæſar Alexandriam ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur; mea autem ſententia, ſi quis reip. ſit infelix, felix eſſe non poteſt. 21 haſta poſita pro æde Jovis Statoris, bona, (miſerum me! conſumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Una in illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis, gemitus tamen populi R. liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium, præſertim, cum tot eſſent circa haſtam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fu-

21. *haſta poſita*). Auctionis ſignum, præſertim, ſi præda bellica vendebatur, quam *haſta*, militare telum, ſignificavit. Deinceps ad alias etiam venditiones ritus translatus. Hinc *haſtæ ſubjicere* eſt publice, & magiſtratus auctoritate vendere.

fugiſſet, & reformidaſſet audacia. Tā- 65
tus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum ſector ſis iſto loco natus, deinde, cum Pompeii ſector, non te exſecrandum populo Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi deos, omnes homines & eſſe inimicos, & futuros ſcias? At quam inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus R. exteris gentibus, juſtitia carior?

XXVII. In ejus igitur copias cum ſe ſubito ingurgitaviſſet, exſultabat gaudio, perſona 22 de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut eſt 66
apud poetam, neſcio quem, male parta, male dilabuntur. Incredibile, ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico, menſibus, ſed diebus, effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis, multa, & lauta ſuppellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ 23 Charybdis tam 67
vorax? Charybdin dico? quæ, ſi fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidi-

22 *perſona de mimo*) inſtar hiſtrionis, qui modo pauperem, modo opulentum agit. Ita ſubito Antonius ex egeno dives factus.

23 *Charybdis*) vortex in mari Siculo, a poetis fictus, quaſi animal inſatiabile.

fidius, vix videtur tot res, tam dissi-
patas, tam distantibus in locis posi-
tas, tam cito absorbere potuisse. Ni-
hil erat clausum, nihil obsignatum,
nihil 24 scriptum: 25 apothecæ to-
tæ nequissimis hominibus condona-
bantur: alia mimi rapiebant, alia
mimæ: domus erat aleatoribus refer-
ta, plena ebriorum: totos dies po-
tabatur, atque id locis pluribus. sug-
gerebantur etiam sæpe (non enim
semper iste felix) damna aleatoria.
conchyliatis Cn. Pompeii 26 peri-
stromatis, servorum in cellis lectos
stratos videres. Quamobrem desinite
mirari, hæc tam celeriter esse con-
sumta. non modo unius patrimonium,
quamvis amplum, ut illud fuit, sed
urbes, & regna celeriter tanta ne-
quitia devorare potuisset. At ejusdem
ædes etiam, & hortos. O audaciam
68 immanem! tu ingredi illam domum
ausus es? tu illud sanctissimum limen
intrare? tu illarum ædium diis pena-
ti-

24. *scriptum*) scriptura obsignatum, titulo, & sigillo signatum. 25. *apotheca*) Vinum in amphoras diffusum, & pice obductum servabant in superiori ædium tabulato: inde post in cellas subterraneas demissum fuit. Conf. Torrent. in Horat. 3. Od. 21 & 28.

26. *conchyliatis peristromatis*) Plautus in Pseud act. 1 sc. 2. *conchyliata tapetia*; & in Sticho act. 2. sc. 3. *Babylonica peristromata* laudat. *Peristroma* vero est tapes, seu stragula vestis: *conchyliatus*, purpureus, & conchyliis tinctus. Vid. *Suet. Cæs.* 43 *&* *Senec. Ep.* 62.

tibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum.

XXVIII. An tu, illa in vestibulo 27 rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos nosti; nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis? credo, mente posse consistere. necesse est, quamvis sis, ut es, vinolentus, & furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Et si jam negat; nolite, 69

27 *rostra*) propter victoriam belli piratici adfixa. Hinc Capitolinus in Gordianis c. 3. vocat *domum rostratam Cn. Pompeii*.

lite, nolite quærere: frugi factus eſt: illam ſuam 28 ſuas res ſibi habere juſſit ex 29 duodecim tabulis: claves ademit, foraſque exegit. quam porro ſpectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum mima fecit
70 divortium? At quam crebro uſurpat, ET CONSUL, ET ANTONIUS? hoc eſt, dicere: & conſul, & impudiciſſimus: & conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? Nam, ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet, credo, aliquando avus tuus: Et conſul, & Antonius. nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus: niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu remp. vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum; quod natum, conflatum, ſuſceptum opera
71 tua eſt.

XXIX. Cui bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti: guſtaras civilem ſanguinem, vel potius exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: 30

28. *res ſuas ſibi habere juſſit*) Vetus in divortiis formula. Intelligit autem *mimam*, quod nomen præter MStorum fidem libri quidam addunt. 29. *ex XII. tabulis*) quæ tabulæ divortium certis de cauſis concedunt. Vid. Sigonius de Jure Civ. R. lib. 1. c. 9.

30 L. Domitium, nobiliſſimum, & clariſſimum virum, occideras: multos, qui de prœlio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſime perſecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cum præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, 31 teſtamenti, ut dicebas ipſe, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primo re- 71
ſpondiſti plane ferociter, &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua, & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra deos patrios, araſque, & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum

30. *L. Domitium*) Ænobardum, præcipuū ex Pompejanis ducem. Cæſar Civil. 3. 99. 4. ſubticet Antonii nomen, ſcribitque, *ab equitibus interfectum*.

31. *teſtamenti*) Jactaverat Antonius, ſe teſtamento Cæſaris adoptatum eſſe, ut in univerſa ejus bona ſuccederet.

rum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excussis tuis voci-
73 bus, & ad te, & ad prædes tuos, milites misit: cum repente a te præclara illa tabula 32 prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis adspectus: vestis Pompeii non 33 multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: sordidata mancipia: ut doleremus, quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem
74 hæredes 34 L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quo se verteret, non habebat; quip-

32. *præclara tabula*) tabula bonorum Antonii, quæ ille sua esse, adfirmabat: cum omnibus constaret, ne villam quidem ad Misenum, totam possidere. Ironice, *præclaram*, vocat. Hinc risus consecutus. Auctionis vero causa hæc tabula prolata fuit.

33. *vestis Pompeii non multa*) Subjicit oculis quandam veluti faciem auctionis, ut ex eo colligatur, quam impure bona Pompeii dissiparit. *Maculosa* autem est varia, coloribus, tanquam maculis, distincta.

34. *L. Rubrii*) in cujus hæreditatem nullo jure invaserat Antonius, sed testamento subjecto.

quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. De quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator 35 rudem tam cito accepisti?

XXX. Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus 36 est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam 75
modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni, aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania: omnibus adfuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris; nollem, sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit

35. *rudem*) præmium pugnæ gladiatoriæ, qua donati dimittebantur, in posterum immunes, & liberi.

36. *profectus est tandem aliquando*) suscepit iter, non autem absolvit; sed in Gallia substitit.

rit partium hæc caufa communis. Repetebant præterea deos, penates patrios, aras, focos, larem fuum familiarem, in quæ tu invaferas. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erat 37 legibus: etfi in rebus iniquiffimis quid poteft effe æqui? tamen erat æquiffimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugna-
76 re fectorem. An tu 38 Narbone menfas hofpitum convomeres. Dolabella pro te in Hifpania dimicaret? qui vero Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipfo curfu tam fubito revertiffem. Expofui 39 nuper, P. C. caufam reditus mei. Volui, fi poffem, etiam ante Kalendas Jan. prodeffe reip. Nam, quod quærebas, quomodo rediffem; primum luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis 40 nec Gallicis, nec 41 lacerna. At etiam afpicis

37. *quorum erant legibus*) quorum erat jufta earum rerum poffeffio. 38. *Narbone*) Galliæ urbe, unde Galliæ Narbonenfi nomen.

39. *expofui nuper*) nempe Oratione 1. Philipp. In Græciam quippe navigaturus vento rejectus fuerat. 40. *nec Gallicis*) fcilicet foleis, aut calceamentis. Gellius l. 13. c. 20. *cum fenatores*, inquit, *vidiffet die feriato tunicis, & lacernis indutos, & Gallicis calceatos*. Additque ibidem ex Caftricii rhetoris ore. *Hoc M. Tullius pro turpi crimine* (Antonio) *objectavit*.

41. *lacerna*) palliolo militari, fenatoribus indecoro. Hoc ex Gellio c. l. conftat: illud

cis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi: qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, 42 vel potius rogares; is per 43 municipia, coloniasque Galliæ a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis, & lacerna cucurristi.

XXXI. At videte levitatem. Cum hora diei decima fere ad 44 Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit, capite involuto. Janitor: Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur; eique epistolam tradit, quam cum illa legeret flens (erat enim a- 77

ma-

lud ex Propertio 4. Eleg. 3. v. 18. *Texitur hac castris quarta lacernis tuis*. Sequiori tempore promiscue Romani, toga solis senatoribus in usu reiicta, lacernis utebantur. Videsis Salmasium ad Lampridii Commodum c. 16.

42. *peteres, vel potius rogares)* Petitur, tanquam præmium virtutis: rogatur precario, & gratia concedi. 43. *municipia, coloniasque)* quæ etiam suffragia ferebant in comitiis consularibus. 44. *Saxa rubra)* locus inter Urbem, & Veios, prope Cremerā. *Livius* 2. 49.

matorie ſcripta: caput autem literarum, ſibi cum illa mima poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cum mulier fleret uberius, homo miſericors ferre non potuit: caput aperuit: in collum invaſit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil poſſum dicere.) ergo, ut te [45] catamitum, nec opinato cum oſtendiſses, præter ſpem mulier aſpiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbaſti?
78 Et domi quidem cauſam amoris habuit, foris etiam turpiorem, ne L. Plancus [46] prædes tuos venderet. Productus autem in concionem a tribuno pl. cum reſpondiſses, te rei tuæ cauſa veniſse; populum etiam in te dicacem reddidiſti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam longiſſime proceſſiſti. celeriter iſti, & rediſti, ut cognoſceret te, ſi minus fortem, at-

45. *Catamitum*) Ganymedem, teſte Feſto, id eſt, hominem mollem, & effœminatū, impudicum Ita quoque Ganymedem vocat Plautus in Menech. Act. 1. Sc. 2. v. 35. Adde not. Lambini in Plautum.

46. *prædes venderet*) i. e. mancipia. Prædes enim proprie ſunt fidejuſſores, & liberi homines, qui vendi non poſſunt. *Manutius*. Conf. in Verrem Orat. 3. c. 54. n. 42.

attamen ſtrenuum, factus es ei rurſus, neſcio quomodo, familiaris. habebat hoc omnino Cæſar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, ſi eundem 47 nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſime
recipiebat. His igitur rebus præ- 79
clare commendatus, juſsus 48 es renunciari conſul, & quidem cum ipſo. Nihil queror de Dolabella, qui tum eſt impulſus, inductus, eluſus. Qua in re quanta fuerit utriuſque veſtrũ perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promiſsum, & receptum intervertit, ad ſeque tranſtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adſcripſiſti. Veniunt Kalendæ Jan. cogimur in ſenatum: invectus eſt copioſius multo in iſtum, & paratius Dolabella, quam nunc
ego. Hic autem iratus quæ dixit, 80
dii boni? primum cum Cæſar oſtendiſset, ſe prius, quam proficiſceretur, Dolabellam conſulem eſse, juſsurum: quem negant, regem, qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid, & diceret; ſed, cum Cæſar ita dixiſset, tum hic bonus augur, eo ſe ſacerdo-

X tio

47. *ſi eundem nequam &c.*) ſi eundem novis rebus, quas moliebatur, idoneum cognoverat. 48. *juſſus es renunciari cos.*) invidioſe in Cæſarem dicuntur, quod conſules pro auctoritate imperarit, demta ſuffragiorum libertate.

tio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis, vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse, adseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdo-
81 tii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? Vide, ne etiam facilius. nos enim 49 nunciationem solum habemus: consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia, aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit: quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi, qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis servavit, non habitis comitiis, sed prius, quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscitia impudentia est, si nec scit, quod augurem, nec facit,
82 quod pudentem decet. Atque ex il-
lo

49. *Nos enim nunciationem*) Nos augures (nam & Cicero augur fuit) possumus in comitiis obnunciare magistratui, quod vidimus, & de cœlo servavimus. Magistratus etiam *inspectionem* (quod augurale verbum est) habent, id est, obnunciationem, & avocandæ concionis potestatem.

lo die recordamini ejus uſque ad Idus Martias conſu'atum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam 50 lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, a col'ega petebat . .

XXXIII. Ecce 51 Dolabellæ comitiorum dies, ſortitio 52 prærogativæ; quieſcit: renunciatur; tacet. prima 53 claſſis vocatur: renunciatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragia. tum ſecunda claſſis: quæ omnia citius ſunt facta, quam dixi. Confecto negotio, 83
bonus augur (54 Lælium diceres) Alio die, inquit. O impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te 55 de cœlo ſervaſſe, dixiſti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod

50. *in adverſam lecticam*) Cæſaris, quam Antonius comitabatur. 51. *Dolabellæ comitiorum dies*) quo conſul renunciandus erat in locum Cæſaris ad Parthicum bellum abituri 52. *ſortitio prærogativæ*) ſcilicet fit. Aſconius in proœm. Verrin. *prærogativæ*, inquit, *ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante jure vocatas*. 53. *prima claſſis*) Populus ex inſtituto Servii Tullii in IV. claſſes diſtributus ſuffragia ferebat *Livius* 1. 43.

54. *Lælium diceres*) Ironia, quia C. Lælius, cognomine Sapiens, in primis augurorum peritia excelluit. Noſter 3. de Nat. Deor. c 2. *Habeo C. Lælium augurem, eundemque ſapientem, quem potius audiam de religione dicentem* &c. 55. *de cœlo ſervaſſe*) tonitru, fulgur &c. Augurale verbum,

tu jam Kalendis Jan. futurum esse provideras, & tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reip. calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Rom. religione. Augur 56 auguri, consul consuli obnunciavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est, aliquando ad nostrum collegium deferantur.
84 Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis, creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nunciat, quibus nunciasti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad 57 Lupercalia veniamus.

XXXIV. Non dissimulat, P. C. apparet, esse commotum, sudat, pallet, quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ po-

56. *Augur auguri, consul consuli*) i. e. Antonius Cæsari. 57. *ad Lupercalia*) ad rem gestam Lupercalibus xv. Kal. Mart. Ovid. 2. Fast. v 257 *Tertia post Idus nudos aurora Lupercos Adspicit*. Juvenes enim Lycæum Pana (Virg 8. Æn. v. 344.) venerantes nudi per luxum, atque lasciviam currebant. Vid. Plutarch. in Anton. p. 921.

potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire: ut videam, ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Ro- 85
stris 58 collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea 59 coronatus. Ascendis: accedis ad sellam: (ita eras Lupercus, ut te consulem esse, meminisse deberes) 60 diadema ostendis: gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi? ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, cum auctor regni esses, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus R. ferre, & pati posset. At 86
etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres: qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis, populoque Rom. mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus. Quid hoc turpius? quid fœdius?

58 *Collega tuus*) Cæsar cum Antonio consul. 59 *coronatus*) Ex Senatus decreto, lauream gestabat perpetuo. *Sueton* 45.

60 *diadema*) regum barbarorum insigne, quo caput vinciebant. De hac Antonii adulatione vide Sueton. 79. & Liv. Epit. 116.

dius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num exſpectas, dum te 61 ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum 62 ſummorumm gloriam. dicam tamen dolore commotus. Quid 63 indignius, quam, vivere eum, qui impoſuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfe-
87 ctum eſſe, qui abjecerit? At etiam adſcribi juſſit in faſtis, Ad Lupercalia C. Cæſari, Dictatori perpetuo, M. Antonium conſulem populi juſſu regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe. Jam jam minime miror, te otium perturbare, non modo urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolum de 64 die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim

61. *ſtimulis fodiam*) Servile ſupplicium. Plaut. Aſin. act. 2. ſc. *Utinam nunc ſtimulus in manu mihi ſit*. Adde Curcul. act. 1. ſc. 2. v. 40. 62. *virorum ſummorum*) Brutorum, Caſſii &c quorum gloria inde videtur imminui, quod Antonium cum Cæſare non interfecerant. 63. *Quid indignius*) Critica horum verborum habetur lib 16. ad Attic. Epiſt. 11. 64. *de die, ſed etiam in diem &c.*) *De die* eſt interdiu, ſtatim a matutino. Sueton Domit. 21. atque ſic *de nocte* eſt per noctem, Horat. 1 Epiſt. 2. v. 32. *In diem* vero *vivere* eſt, non ſollicitum eſſe de craſtino, atque hic, & a Plin. 5 Epiſt. 5. in malam; ab Horatio autem 3 Od. 29. v. 42. in meliorem partem pro *præſentibus contentum eſſe*, accipitur.

enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus? 65 Sp. Cassius Melius 66, M. Manlius, necati, ut multis post seculis a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed auspicia videamus.

XXXVI. De quibus rebus Idibus 88
Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro, tum tu quid egisses. Audiebam quidem, te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares, esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Rom. num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit. Quæ 67 tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse vo-

65. *Sp. Cassius Melius*) Sp. Cassius, tertium consul, ab ipso patre, ut fama erat, interfectus. *Supra n. 26 in notis*. De Sp. Melio vide Catil. 1. n. 3. 66 *M. Manlius*) Capitolinus, Vid. Livium lib. 6. passim Adde epitomen ejus libri. 67. *Quæ tua fuga*) cum ante curiam audires, Cæsarem interfici. Plutarchus in Bruto p. 992. εσθητα δημοτικην *plebejam vestem* adsumsisse, scribit.

voluerunt, clam te domum recepisti.
89 O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortarer, quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque, cum ceteri consulares [68] irent, redirent; in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque illam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse, credidi. Post diem [69] tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati
90 obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si [70] illius diei mentem servare potuisses! pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quan-

68. *irent, redirent*) Verba curiæ Rom. ubi pedibus ibatur in sententiam principis alicujus viri, qui primus, vel secundus rogatus fuerat. 69. *post diem tertium*) a cæde Cæsaris. 70. *illius diei mentem*) qua die de concordia civium actum est, &, Antonio consentiente, provinciæ decretæ Cassio & Bruto.

Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni illius sceleratissimi præfuisti. Tua illa pulchra 71 laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu 91
illas faces incendisti, & eas, quibus 72 semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus perditorum hominum, &, ex maxima parte, servorum, quos nos vi, manuque repulimus, in nostras domos immisisti. idem tamen, quasi fuligine absterssa, reliquis diebus in Capitolio præclara senatus consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur. meministi ipse de exulibus: scis, de immunitate quid dixeris: Optimum vero, quod Dictaturæ nomen 73 in perpetuum de rep. sustulisti. quo quidem facto tantum te cepisse odium re-

71. *laudatio*) parentatio, quam Antonius Cæsari occiso instituit. Dixi ad Plinii lib. 2. Epist. 1. sect. 6. 72. *semiustulatus ille*) quia Dolabella populum a funere e foro expulerat. 73 *in perpetuum sustulisti*) M. Antonius post Cæsaris necem legem tulit, ne quis ullam ob causam de Dictatore creando referret, nec quis Dictaturam acciperet. *Appian. 3. Civ. & Cic. l. Philipp. cap. I.*

regni, videbatur, ut ejus omnem, propter proximum 74 Dictatorem, tol-
92 leres metum. Constituta resp. videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam 75 populis universis civitas, non jam singillatim, sed provinciis 76 totis dabatur. Itaque, si hæc manent, quæ, stante rep. manere non possunt, provincias universas, P. C. perdidistis: neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est.

93 XXXVII. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt 77 ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis, quorũ erat, non redderentur, quæ nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties H. S. quod Idibus 78 Mar-

74. *proximum Dictatorem*) Jul. Cæsarem.
75. *populis universis*) Cretensibus, infra n. 97. 76. *provinciis*) Siciliæ. Ad Attic. lib. 14. epist. 12. 77. *ad Opis*) Pecuniam, a Cæsare depositam, ex æde Opis abstulerat Antonius. Vide supra n. 35. 78 *Idibus Martiis &c.*) Idus, & Kalendæ dies illi erant, quibus fœneratores cum debitoribus de solvendo agerent. Vid. notæ ad Catil. 1. num. 14. ex P. Pitnæo.

Martiis debuiſti, quonam modo ante
Kalendas April. debere deſiiſti? Sunt
ea quidem innumerabilia, quæ a di-
verſis emebantur, non inſciente te:
ſed unum egregium de rege 79 De-
jotaro, populo Rom. amiciſſimo, de-
cretum in Capitolio fixum, quo pro-
poſito, nemo erat, qui in ipſo dolore
riſum poſſet continere. Quis enim 94
cuiquam inimicior, quam Dejotaro
Cæſar? æque, atque huic ordini, ut
equeſtri, ut 80 Maſſilienſibus, ut
omnibus, quibus remp. populi Rom.
caram eſſe, ſentiebat. Is igitur, a quo
vivo, nec præſens, nec abſens quid-
quam æqui boni impetravit, apud
mortuum factus eſt gratioſus. Com-
pellarat 81 hoſpitem præſens, com-
putarat, pecuniam imperarat, in ejus
tetrarchiam ex 82 Græcis comitibus
ſuis collocarat, Armeniam abſtule-
rat a ſenatu datam. Hæc vivus eri-
puit, reddidit mortuus. At quibus
verbis? modo æquum ſibi videri,

 mo-

79. *Dejotaro*) Galatiæ tetrarcha & Armeniæ Minoris rege, qui auxilio Pompejanis venerat in aciem Pharſalicam. *Cæſar* 1. *Civil.* 4 80 *Maſſilienſibus*) qui urbem ſuam Cæſari clauſerant, ad opprimendos Pompeii legatos in Hiſpaniam proficiſcenti. *Cæſar* 1. *Civil* 34. *Vell. Pat.* 2 50 81 *compellarat*) appellarat de pecunia Cæſar Dejotarum, cum in ejus domum hoſpitio exceptus eſſet. 82 *ex Græcis comitibus*) belli ſociis. Intelligit Mithridatem Pergamenum. *Hirtius Bell. Alex.* extremo.

modo non iniquum: mira verborum
95 complexio. At ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit, videri. Syngrapha H. S. centies per legatos, viros bonos, sed timidos, & 83 imperitos, sine sua, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in 84 gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere, censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte
96 res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

97 XXXVIII. Quid ergo de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus

83. *imperitos*) qui nesciebant, jus esse, ut, quæ tyrannus abstulerat, illo interfecto recuperarentur sine pretio. 83. *gynæceo*) Fulviæ, Antonii uxoris.

libus chirographis loquar? quorum
etiam imitatores sunt, qui ea, tan-
quam gladiatorum libellos, palam
venditent. Itaque tanti acervi num-
morum apud istum construuntur, ut
jam appendantur, non numerentur
pecuniæ. At quam cœca avaritia
est? nuper fixa tabula est, qua civi-
tates locupletissimæ Cretensium ve-
ctigalibus liberantur: statuiturque,
ne post M. Brutum proconsulem sit
Creta provincia. Tu mentis es com-
pos? tu non constringendus? an Cæ-
saris decreto Creta post M. Bruti de-
cessum potuit liberari, cum [85] Cre-
ta nihil ad Brutum, Cæsare vivo,
pertineret? At hujus venditione de-
creti (ne nihil actum putetis) pro-
vinciam Cretam perdidistis. Omnino
nemo ullius rei fuit emptor, cui de-
fuerit hic venditor. Et de exulibus 98
legem, quam fixisti, Cæsar tulit?
Nullius insector calamitatem: tan-
tum queror, primum eorum reditus
[86] inquinatos, quorum causam dissi-
milem Cæsar judicaverit: deinde ne-
scio cur reliquis idem non tribuas.
Neque enim plus, quam tres, aut
qua-

85. *Creta nihil ad Brutum &c.*) Cæsar Macedoniam M. Bruto in futurum annum assignaverat: Post Cæsaris necem, Antonio consentiente, Creta eidem decreta fuit. *Plutarch. in Bruto p.* 993. 86. *reditus inquinatos*) ignominia quasi affectos. Nam dignos, & indignos reduxit Antonius.

quatuor reliqui ſunt, qui ſimili calamitate fuerint. cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? Cur eos habes in loco 87 patrui? de quo 88 ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ & 89 riſus hominum, & querelas moveret.
99 Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia tribunus plebis ſiniſtrum 90 fulmen nunciabat? cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint; cum tuorum, ſis religioſus. Quid? eundem in 91 ſeptem-

87. *in loco patrui*) C. Antonii, Ciceronis in conſulatu collegæ, exulis, quod Macedoniæ procos. de repetundis damnatus fuerat, nec in tanto revocandorũ numero M. Antonius ejus rationem habuit. 88. *ferre noluiſti*) ne nominare quidem in lege de exulibus.

89. *quæ & riſus hominum*) propter abjectiſſimos competitores, ſubornatos in contumeliam patrui. 90. *ſiniſtrum fulmen*) Cic. de Divinat. 2. c 18. *In noſtris commentariis ſcriptum habemus* JOVE TONANTE, FULGURANTE, COMITIA POPULI HABERE NEFAS. Mox ſubjicit: *Comitiorum ſolum vitium eſt fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi* SINISTRUM *fuit.*

91. *in ſeptemviratu*) Turnebus 4. Adverſ. c. 11. ita interpretatur: *Cum ſeptemvir eſſes creatus agris adſignandis, pecuniamque patruo deberes, nonne flagitantem deſtituiſti? Tum enim intervenit, & pecuniam petivit, ſed tu veritus, ne, ſalvo capite, negare non poſſes, jurgio hominem excepiſti, & pro pecunia probra, & contumelias perſolviſti.* Alii VII. viros in locum. *VII. virorum*

ptemviratu nonne destituisti? intervenit enim. quid metuisti? credo, ne, salvo capite, negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas. filiam ejus, 92 sororem tuam, ejecisti, alia conditione quæsita, & ante perspecta. Non est satis. probri insimulasti pudicissimam fœminam. Quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu Kalendis Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii, dicere ausus es, quod ab eo sorori, & uxori tuæ stuprum illatum esse comperisses. Quis enim interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbior, qui in Dolabellam, an impurior, qui, patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus: quæ fuit 93 tua cognitio? acta 100
enim

rum epulonum, de quibus Cic. 3. de Oratore c. 19. & Livius 33. 28. & cap. 42. consulendi, successisse putant, numero aucto propter multitudinem sacrificiorum. Sicut enim III. viri sacris epulis prospexerant; ita postea a Lucano l. 1. v. 597. dicitur. *Septemvirque epulis festis*. adde Gellium lib. 1. cap. 12.

92. *sororem tuam*) patruelem, C. Antonii filiam, cum contumelia repudiasti.

93. *quæ tua cognitio*) an recognovisti chirographa Cæsaris cum delectis a senatu, ut senatus jusserat?

enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt a ſenatu; quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe, dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore, proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? o præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Majo, tum, cùm etiam 94 Capuam coloniam deducere conatus es.

101 Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus, cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud PENE tollatur, at quam nobilitata ſit tua illa peregrinatio, quid prandiorum apparatus, quid furioſam violentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui, cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum

94 *Capuam coloniam*) Antonius, ut veteranorum ſibi animos obligaret, Campanum agrum illis aſſignare voluerat: ſed ita reſtiterunt Campani, ut pene interfectus eſſet Antonius, cum Capuam ejus rei cauſa veniſſet Optat Cicero, ut perſeveret in propoſito, ut non p ; ſed *revera* occidatur.

gnum reip. vulnus putabamus: hunc
tu compranſoribus tuis, & colluſo-
ribus dividebas. mimos dico, & mi-
mas, P. C. in agro Campano colloca-
tos. Quid jam querar de agro Le-
ontino? quandoquidem hæ quondam
arationes Campani, & Leontini, in
populi Rom. patrimonio grandi fœ-
nore & fructuoſæ ferebantur. Me-
dico tria millia jugerum, quaſi te ſa-
num feciſſet, rhetori duo, quaſi di-
ſertum facere potuiſſet. Sed ad iter,
Italiamque redeamus.

XL. Deduxiſti coloniam 95 Caſi 102
linum, quo Cæſar ante deduxerat.
Conſuluiſti me per literas de Capua
tu quidem: ſed idem de Caſilino re-
ſpondiſſem, poſſetne, ubi colonia eſ-
ſet, eo coloniam novam jure dedu-
cere. Negavi, in eam coloniam,
quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſ-
ſet incolumis, coloniam novam jure
deduci: colonos novos adſcribi poſ-
ſe, reſcripſi. Tu autem inſolentia
elatus, omni auſpiciorum jure tur-
bato, Caſilinum coloniam deduxiſti,
quo erat paucis annis ante deducta,
ut 96 vexillum videres, & 97 ara-
trum

95. *Caſilinum*) Livius 22. 15. Caſilinum, inquit, *urbs Vulturno flumine diremta, Falernum a Campano agro dividit*. 96. *vexillum videres*) Coloniæ (præſertim militares veteranorū) ſub vexillo deducebantur. C. Agrar. 2. n. 85. *Tunc illud Campana vexillum colonia, &c.*

97. *aratrum circumduceres*) Urbem condi-

trum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium
103 minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum 98 Cassinatem. Quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et, si ab hasta 99 valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ, quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse, te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim
104 expectare, magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis

Var-

turi murorum limites aratro, cujus (Ovidio teste lib. 4. Fastor v. 824.) *Alba Jugum niveo cum bove vacca tulit*, designabant Conf. Virgil. Æn 5. v. 755. & Dionys. Halic. in Romulo. Idem in coloniis condendis observatum, &, si muri struendi non erant, tamen agros coloniæ áratro circumscriptos fuisse, ex hoc loco liquet.

98. *fundum Cassinatem*) villam in agro apud Cassinum, Campaniæ oppidum.

99. *Et si ab hasta valeant, &c.*) id est, si tabulæ bonorum sub hasta venditorum ratæ sint, quod per Concessionem non negatur: tamen multorum bona a Cæsare hastæ subjecta fingit Antonius, non probat.

Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes; quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus. jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ: Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit.

XLI. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quam dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in 105 illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? jura populi Rom. monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matresfamilias versabantur. Cassino salutatum veniebant, 100 Aquino, 1 Interamna ad

100 *Aquinum*) inter Latium & Campaniam. Plin. 3. 5. 1. *Interamna*) Plura hujus no-

admiſſus eſt nemo. Jure id quidem; in homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cum inde Ro-
106 mam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo; ut iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus! Stulte 2 Aquinates; ſed tamen in via habitabant. Quid 3 Anagnini? qui, cum eſſent devii, obviam ei deſcenderunt, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. Incredibile dictu, tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum, præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps,
107 alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in 4 Sidicinos, vexavit 5 Puteolanos, quod C. Caſſium, quod 6 Brutos patronos adop-

nominis oppida fuerunt: de Umbriæ urbe res certa eſt ex Strabone lib. 5. & Plin. 18. 28. Conf. pro Milone n. 46. Hic vero intelligitur oppidum Aquino vicinum ad confluentes Liris, & Caſſini *Strabo de viis Italiæ*.

2. *Stulte Aquinates*) ſcil egerunt.

3. *Anagnini*) Anagnia Latii Marſos verſus oppidum. Æneid. 7. v. 684. Strabo lib 5.

4. *Sidicinos*) Campaniæ pop. Oppidum eorum eſt Teanum Sidicinũ cognomine. Plin. 31. 5. Strabo l. 5. extremo. 5. *Puteolanos*) Puteoli Campaniæ maritimum oppidum.

6. *Caſſium, Brutos patronos*) Inde ex Ro-

optassent? magno quidem judicio, studio, benevolentia, caritate, non ut te, ut Basilium, vi, & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens.

XLII. Interea, dum tu abes, qui
dies ille collegæ tui, cum illud,
quod tu venerari solebas, 7 bustum
in foro evertit? qua re tibi nunciata,
ut constabat inter eos, qui una
fuerunt, concidisti. Quid evenerit
postea, nescio, metum credo valuisse,
& arma. 8 Collegam quidem de
cœlo detraxisti: effecistique, non tu
quidem etiam nunc, ut sit similis
tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.
Qui vero reditus inde Romam? quæ 108
perturbatio totius urbis? meminera-
mus, Cinnam nimis potentem, Syl-
lam postea dominantem, modo re-
gnantem Cæsarem videramus; erant
fortasse gladii, sed ii absconditi, nec
ita multi. ista vero quæ, & quanta
barbaria est? agmine quadrato cum
gladiis sequuntur milites: 9 scuto-
rum

muli instituto coloniæ, & sociæ civitates suos e proceribus Rom. patronos habuerunt *Dionys. Hal. l. 2. f. 85. & Sigon. Jur. Civ. R. l. 2. c. 4.* 7. *bustum*) columnam Cæsari a plebe erectam. Philipp. 1. n. 5. & l. 14. ad Att. Epist. 15. Sueton. c. 85. 8 *Collegam de cœlo*) Dolabellam de gloriæ fastigio. Vid. l. 9. ad Fam. Epist. 41. 9. *scutorum lecticas*) Vide Philipp. V. cap. 6. seqq.

rum lecticas portari videmus. Atque,
his quidem jam inveteratis, P. C. con-
ſuetudine obduruimus. Kalendis Ju-
niis, cum in ſenatum, ut erat con-
ſtitutum, venire vellemus, metu per-
109 territi repente diffugimus. At iſte,
qui ſenatu non egeret, neque deſide-
ravit quemquam, & potius diſceſſu
noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mira-
bilia facinora effecit: qui chirogra-
pha Cæſaris defendiſſet lucri ſui cau-
ſa, is leges Cæſaris, eaſque præcla-
ras, ut remp. concutere poſſet, ever-
tit. 10 numerum annorum provin-
ciis prorogavit, idemque, cum acto-
rum Cæſaris defenſor eſſe deberet, &
in publicis, & in privatis rebus acta
Cæſaris reſcidit. In publicis actis
nihil eſt lege gravius: in privatis
firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges
alias, ſine promulgatione ſuſtulit:
alias ut tolleret promulgatas, pro-
mulgavit. Teſtamentum irritum fe-
cit: quod etiam infimis civibus ſem
per obtentum eſt. Signa, tabulas,
quas populo Cæſar una cum 11 hor-
tis legavit, eas hic partim in hortos
Pompeii deportavit, partim in vil-
lam Scipionis.

XLIII.

10. *numerum annorum*) Cæſar tulerat legem de numero annorum, quibus provinciæ obtinerentur. Hanc per tribunos pl. Anton. abrogavit. Conf. Phil. I. cap. 8. ubi ipſa lex allegatur. 11. *cum hortis*) Sueton Cæſ. c. 83.

XLIII. Et tu in Cæsaris memoria 110
diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet 12 pulvinar, simulacrum, 13 fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic Divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non 14 inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui. Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores, nescis, heri quartum in Circo diem ludorum 15 Rom. fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur 16 non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tua lege datum deferri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari

12. *pulvinar*) Divinos honores. Vid. Suet. Cæs. 76. & notata Catilin. 3. num. 23

13. *fastigium*) Florus 4. 2. 91. *fastigium in domo* Cæsari decretum a Senatu fuisse, tradit. Conf. Sueton. Cæs. c. 81. cum Casauboni, & Torrentii notis: & in Claudio c. 17.

14. *cur non inaugurare?*) cur non sacerdos, & flamen Julio per augurem consecraris? *sume*, & elige diem, quo velis inaugurari.

15. *Ludorum Romanorum*) Asconius Pedianus in proœm. Verr. tradit, eosdem ludos esse Romanos, Magnos, & Circenses. Adde notas Popmæ Phrysii in Pedianum.

16. *cur non sumus prætextati?*) nos scilicet augures.

nari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut
111 usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi, pulvinar esse, fastigium, flaminem: mihi vero nihil istorum placet, sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, ut alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam, disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo: ille nunquam nudus est concionatus; tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebis ne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse, confidas? Sed præterita omittamus.

112 XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes: cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ 17 Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ithyreos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere, dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua ci-

17. *valvæ concordiæ*) fores ædis Concordiæ, ubi Senatus haberi consueverat.

civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate, 211
& benevolentia civium ſeptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi 18 iſta populus Rom. utinam, 19 ſalvis nobis: ſed, quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes eſſe, mihi crede, diuturnus. Etenim iſta tua minime 20 avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo R. 21 penſionem tertiam. Habet populus R. ad quos gubernacula reſp. deferat: qui 22 ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne reip. præſidium, vel potius ipſa reſp., quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certe reſp. 23 adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. quã 24 volent, illi cedant, otio conſulen-

Y

18. *iſta*) arma Ithyreorum. 19. *utinam, ſalvis nobis*) Invidiam Antonio creat, quaſi his armis ſenatum trucidare decreviſſet.

20. *minime avara conjux*) quæ maritis ſuis non parcit, ſed in furorem, & exitium inſtigat. Trium enim maritorum uxor Fulvia fuerat, Clodii a Milone trucidati, Curionis a Juba in Africa cum legionibus deleti, & nunc M. Antonii. 21. *penſionem tertiam*) tertii mariti cædem, &. perniciem. 22. *qui ubicunque terrarum ſunt*) Caſſius enim, & Brutus diffugerant, interfecto Cæſare. 23. *adoleſcentes*) Caſſium, & Brutum &c. 24. *quam volent*) i. eſt, quantum, quamdiu aut quouſque volent.

lentes: tamen a rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris: sed inter pacem, & servitutem plurimum interest. pax est tranquilla libertas, servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum.

114 Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt; at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tamen rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati: hi 25 primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum, atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat; tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

115 XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo 26 Dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam senatus, populique Romani: confer cum

25. *hi primi*) Cassius, & Brutus, &c.
26. *Dictaturam sustulisti*) Vide supra n. 91.

cum nundinatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem, & lucrum intersit. Sed nimirũ, ut quidam morbo aliquo, & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis? si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si 116 non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies & noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus, aut tu es ulla re cum eo comparandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reip. calamitosas, attamen magnas. multos 27 annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: 28 muneribus,

 29

27. *multos annos)* jamtum ab Ædilitate, *Sueton cap.* 9.

28. *muneribus)* ludorum editionibus.

29 monumentis, 30 congiariis, 31 epulis multitudinem 32 imperitam lenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientia, conſuetudinem ſerviendi.

117 XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, ceteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reip. ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quod didicit jam populus R. quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, a quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis, ſatis eſſe viris fortibus, didiciſſe, quam ſit pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? an, cum illum homines non tulerint,
118 te ferent? Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas expectabitur. Reſpice,

29. *monumentis*) publicis ædificiis ad Urbis ornamentum excitatis. 30. *congiariis*) largitionibus in populum. Differunt a *Donativis*, quæ militi dabantur. Plinius Panegyr. cap. 25. *Datum congiarium populo, & datum totum, quàm donativi partem milites accepiſſent*. Et Tacitus 12. 41 3. *Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi*.

31. *epulis*) triumphalibus, de quibus conſulatur Plinius. l. 14. cap. 15. & Plutarch. in Vita. 32. *multitudinem imperitam*) plebem, quæ non intelligebat, ſe hiſce ineſcari, irretiri, & libertatem amittere.

ce, quæso aliquando remp. M. Antoni: quibus ortus sis, non, quibus cum vivas, considera. 33 mecum, ut voles, cum rep. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipse profitebor. defendi remp. adolescens, non deseram senex: contemsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos.
Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim, si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi, posse mortem immaturam 34 esse consulari: quanto verius nunc negabo, seni? Mihi vero, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum R. liberum relinquam: hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de rep. quisque mereatur. 119

33. *mecum, ut voles*) relinquo optioni tuæ reconciliationem mecum ineundam.

34. *immaturam consulari*) Vide IV. Catilinar. num. 3.

INDEX

Rerum, Verborum & Antiquitatum, quæ in Notis explicantur.

Dal-

pi-

Va-

V

FINIS.

